

Omställning till hållbara konsumtionsmönster

Syntes inom ramen för fördjupad utvärdering
av miljömålen 2015

RAPPORT 6663 • OKTOBER 2015

2015
HÅLLBAR
KONSUMTION

miljomal.se

Omställning till hållbara konsumtionsmönster

Syntes inom ramen för fördjupad utvärdering
av miljömålen 2015

Beställningar

Ordertel: 08-505 933 40

Orderfax: 08-505 933 99

E-post: natur@cm.se

Postadress: Arkitektkopia AB, Box 110 93, 161 11 Bromma

Internet: naturvardsverket.se/publikationer

Naturvårdsverket

Tel: 010-698 10 00, fax: 010-698 10 99

E-post: registrator@naturvardsverket.se

Postadress: Naturvårdsverket, SE-106 48 Stockholm

Internet: naturvardsverket.se

ISBN 978-91-620-6663-5

ISSN 0282-7298

© Naturvårdsverket 2015

Tryck: Arkitektkopia AB, Bromma 2015

Grafisk produktion: BNG Communication AB

Omslag illustration: Typoform/Ann Sjögren

Översättning: Semantix

Förord

NATURVÅRDSVERKET SKA REGELBUNDET GÖRA fördjupade utvärderingar av möjligheterna att nå de 16 svenska miljö kvalitetsmålen och generationsmålet. Den fördjupade utvärderingen 2015 ska fungera som underlag för:

- Regeringens politik och prioriteringar
- Offentlig debatt
- Myndigheternas planering och utveckling av miljöarbetet
- Dialog mellan olika aktörer

Som ett underlag för 2015 års fördjupade utvärdering har delar av den övergripande analysen genomförts inom ramen för tre utvalda fokusområden:

- Näringslivets miljöarbete
- Hållbar konsumtion
- Hållbara städer

Den här rapporten sammanfattar arbetet inom ramen för fokusområdet *Hållbar konsumtion*. Genom att sätta konsumenter i fokus för omställningen synliggör vi hur olika aktörer i samhället bidrar till mer miljöanpassade konsumentbeteenden och analyserar hur politik och styrmedel kan stärka miljömässigt hållbara val och beteenden.

Rapporten har tagits fram av Naturvårdsverkets experter i nära samverkan med en arbetsgrupp bestående av representanter från Energimyndigheten, Folkhälsomyndigheten, Havs- och vattenmyndigheten, Kemikalieinspektionen, Konsumentverket, KTH, Livsmedelsverket, Naturskyddsföreningen, Länsstyrelsen på Gotland, RUS-Regional Utveckling & Samverkan i miljömålssystemet, Skogsindustrierna och Svensk Handel, Sveriges konsumenter och Västra Götalandsregionen. Även Tillväxtanalys och Länsstyrelsen i Dalarna har bidragit till arbetet. Naturvårdsverket ansvarar för innehållet i rapporten.

Naturvårdsverket tackar alla medverkande för deras engagemang och bidrag i processen med att sammanställa syntesrapporten. Inom Naturvårdsverket har Eva Ahlner (projektledare för fokusområdet Hållbar konsumtion) samt Annica Carlsson (Enheten för styrmedel, naturresurser och kretslopp) ansvarat för rapportens framtagande.

Stockholm i oktober 2015

Björn Risinger
Generaldirektör

Innehåll

Förord	3
Sammanfattning	5
Summary	8
1 Konsumenter i fokus	11
2 Fokusområde – Hållbar konsumtion	13
2.1 Syfte, mål och avgränsningar	15
2.2 Genomförande	17
3 Konsumtion – strukturer, val och beteenden	18
3.1 Så här konsumerar vi idag	18
3.2 Att konsumera hållbart	23
4 Styrmedel	24
4.1 Lärdomar styrmedel	25
5 Aktörer i omställning	28
5.1 Konsumenter	28
5.2 Handel	30
5.3 Producenter	31
5.4 Regionala och kommunala aktörer	32
6 Att stärka hållbara konsumtionsmönster	35
6.1 Klimatsmarta konsumenter	39
6.2 Frisk luft	51
6.3 Minskad nedskräpning – Hav i balans samt levande kust och skärgård	52
6.4 Giftfri vardag	56
6.5 Resurseffektiva konsumenter	61
6.6 Energieffektiva konsumenter	66
6.7 Informerade konsumenter	70
6.8 Globalt medvetna konsumenter	76
7 Fortsatt myndighetssamverkan	81
7.1 Konsumtionens miljöpåverkan över tid	82
7.2 Att följa omställningen	83
7.3 Utvärdering och utveckling av styrmedel	83
8 Nationella strategier	86
8.1 Politik för miljömässigt hållbar konsumtion	86
8.2 Strategier för miljömässigt hållbar konsumtion	88
8.3 Regionala och lokala möjligheter	90
8.4 Digitalisering som drivkraft	91
8.5 Hälsa som drivkraft	92
8.6 Potentiella effekter på ekonomi och välfärd	93
9 Slutsatser och förslag	95
10 Begrepp och definitioner	100
11 Källförteckning	104
12 Bilaga 1	110

Sammanfattning

FÖR ATT VI SKA KUNNA NÅ generationsmålet och miljö kvalitetsmålen behöver både våra konsumtionsmönster och den underliggande produktionen av varor och tjänster förändras. I den årliga uppföljningen av miljö kvalitetsmålen konstateras att de totala utsläppen av klimatpåverkande gaser orsakade av svenskars konsumtion inte minskar och för att klara den svenska visionen om nettonollutsläpp år 2050 krävs väl samordnade insatser.¹ Även det ekologiska fotavtrycket från svenskarnas konsumtion ökar och ligger idag på en nivå som inte är förenlig med en global utveckling som är långsiktigt hållbar.²

Konsumenten har hittills varit relativt osynlig i miljö målsarbetet. Fokusområdet har valt att fokusera syntesrapporten på konsumenters roll och agerande i en omställning till resurseffektiva konsumtionsmönster med så liten påverkan på miljö- och hälsa som möjligt. Arbetets målsättning har varit att identifiera och analysera befintliga förslag till styrmedel och åtgärder som syftar till att påverka privata konsumtionsmönster i miljö mässigt hållbar riktning. Det handlar om att skapa goda förutsättningar för svenska konsumenter att välja, införskaffa, använda och återanvända varor på ett miljö mässigt hållbart sätt.

Staten har infört en rad olika styrmedel för att skapa incitament för privata konsumenter att agera mer hållbart. Långt ifrån alla styrmedel har utvärderats, och det är svårt att dra generella slutsatser om styrmedlens miljö- och kostnads-effektivitet. Negativa miljö- och hälsoeffekter är i många fall tidsförskjutna, vilket försvårar den direkta återkopplingen på ett förändrat beteende och därmed konsumentens motiv att agera i den aktuella situationen. Vår bedömning är att det finns fortsatt behov av att vägleda och underlätta för privata konsumenter genom politisk styrning – även om utmaningen är stor.

Konsumtionen som bakomliggande orsak analyseras i begränsad utsträckning i utvärderingen av miljö kvalitetsmålen och nationella indikatorer förekommer inte alls med undantag för målet om *Begränsad klimatpåverkan*.³ Förekomsten av styrmedel är störst för *Begränsad klimatpåverkan* och *Frisk luft*. Denna bild överensstämmer väl med den kartläggning som har genomförts som en del av fokusområdet över befintliga styrmedel som syftar till att påverka konsumtionsbeteenden i miljö mässigt hållbar riktning.⁴ Konsumtionsmönster berörs även, i någon form,

1 Naturvårdsverket (2015a) Miljö målen – Årlig uppföljning av Sveriges miljö kvalitetsmål och etappmål 2015 (s. 8).

2 WWF (2014) Living Planet Report 2014.

3 Naturvårdsverket (2015b) Mål i sikte. Analys och bedömning av de 16 miljö kvalitetsmålen i fördjupad utvärdering.

4 Hennlock m.fl. (2015) Styrmedel för hållbar konsumtion – Perspektiv från ett urval av utvärderingar. (Underlagsrapport 2).

i målen för *Giftfri miljö, Ingen övergödning, Hav i balans samt levande kust och skärgård, Ett rikt odlingslandskap, Storslagen fjällmiljö, God bebyggd miljö, Ett rikt djur och växtliv*. I rapporten presenterar vi förslag till åtgärder och styrmedel som bedöms vara viktiga att genomföra för att vi ska nå miljömålen. Majoriteten av förslagen har lagts fram till regeringen tidigare.

Naturvårdsverket ser behov av att införa ett eller flera etappmål för omställning till resurseffektiva konsumtionsmönster med så liten påverkan på miljö och hälsa som möjligt. För att kunna följa utvecklingen behöver målet/målen innehålla tydliga, tidsatta och uppföljningsbara mål både för offentlig och privat konsumtion. I valet av omställningsindikatorer bör EU:s och FN:s arbete med att ta fram motsvarande mått utgöra en viktig utgångspunkt.

Naturvårdsverket ser även behov av att utreda möjligheten att komplettera nuvarande uppföljning av utsläpp av växthusgaser med en konsumtionsbaserad uppföljning av växthusgasutsläppen. Detta för att successivt kunna bryta den rådande trenden med ökande utsläpp på nationell nivå av växthusgaser utanför Sverige som följd av svensk konsumtion. Åtgärder för att begränsa klimatpåverkan från resor med flyg och konsumtion av kött bedöms vara speciellt angelägna för att minska konsumtionens klimatpåverkan.⁵

I fortsatt miljömålsarbete ser Naturvårdsverket behov av en ökad samverkan mellan miljömålsmyndigheter som har i uppdrag att påverka privata konsumtionsmönster i hållbar riktning. Naturvårdsverket anser vidare att Konsumentverket bör tilldelas en tydligare roll i arbetet med att miljöanpassa den privata konsumtionen. Aktuella områden att samverka inom är tillhandahållande av tydlig miljöinformation, utvärdering och utveckling av styrmedel för att stärka incitamenten för miljömässigt hållbara konsumentbeteenden samt utveckling av omställningsindikatorer. Ett sådant forum skulle även kunna bidra till att stärka samarbetet mellan nationella och lokala myndigheter i genomförandet av FN:s tioåriga ramverk av program för hållbar konsumtion och produktion där Sverige inledningsvis har valt att prioritera hållbara livsstilar och utbildning.

En ökad samverkan mellan utpekade miljömålsmyndigheter bedöms vara långt ifrån tillräckligt för en omställning till miljömässigt hållbara konsumtionsmönster. För att nå en radikal omställning, som exempelvis målet om *Begränsad klimatpåverkan* kräver, behöver flera politikområden och aktörer involveras, inte minst hälso-, utbildnings-, närings-, finans- och skattepolitiken. Vi ser därför behov av en nationell kraftsamling för en framtida hållbar konsumtion, som på sikt omfattar såväl miljö, ekonomi och sociala aspekter. En central kraft för reell omställning är det starka engagemang som finns i näringslivet och på regional och lokal nivå. Detta kan stärkas ytterligare genom att tydliggöra myndigheters ansvar på nationell och lokal nivå i en omställning liksom handelns framtida roll.

5 Larsson (red) (2015) Hållbara konsumtionsmönster – analys av maten, flyget och den totala konsumtionens miljöpåverkan. (Underlagsrapport 1).

En viktig komponent i fortsatt arbete med att minska konsumtionens påverkan på miljö och hälsa är att dra nytta av centrala samhällstrender som påverkar möjligheten att uppnå en framtida hållbar konsumtion. I fokusområdet har vi valt att specifikt studera om och hur digitaliseringen kan bidra till mer resurseffektiva konsumtionsmönster.⁶ Slutsatsen är att digitaliseringen kan bidra, men att det inte kommer att ske utan politiskt styrning. Naturvårdsverket ser därför behov av att se över den nationella digitaliseringsagendan i syfte att kunna komplettera dagens IKT-politik, både nationellt och inom EU, med åtgärder som stimulerar en mer resurseffektiv konsumtion.

På en övergripande nivå handlar fortsatt arbete om att förändra sambandet mellan ekonomisk tillväxt och negativ miljöpåverkan, öka resurseffektiviteten, minska resursutarmningen, avfallsmängderna och spridningen av farliga ämnen. Allt detta samtidigt som vi behöver verka för att alla ska kunna leva ett gott liv. Pågående arbete inom ramen för FN:s 10-åriga ramverk om hållbar konsumtion och produktion (10YFP) är en viktig mekanism för att uppnå generationsmålet och de globala hållbarhetsmålen. EU:s arbete med färdplanen för ett resurseffektivt Europa och det kommande meddelandet om cirkulär ekonomi innebär en möjlighet för Sverige att driva frågor för resurseffektiva konsumtionsmönster på EU-nivå. Sveriges ambition bör vara att i möjligaste mån lyfta och driva förslag om åtgärder och styrmedel för en hållbar konsumtion både inom EU och på internationell nivå.

6 Höjer m.fl. (2015) Digitalisering och hållbar konsumtion. Underlagsrapport till fördjupad utvärdering av miljömålsarbetet (Underlagsrapport 3).

Summary

IF WE ARE TO ACHIEVE the generational goal and environmental quality objectives, both our patterns of consumption and the underlying production of goods and services must change. In the annual follow-up of the environmental quality objective it was concluded that greenhouse gas emissions caused by Swedish consumption are not decreasing and well-coordinated initiatives will be needed to achieve the Swedish vision of zero net emissions by 2050.⁷ The ecological footprint of Swedish consumption is increasing and has now reached a level that is incompatible with long-term sustainable global development.⁸

Members of the public and consumers have so far had a relatively low profile in the efforts relating to the environmental objectives. The synthesis report focus on roles and actions of the general public in a shift to resource-efficient patterns of consumption with the minimum possible impact on health and the environment. The aim of the report, which draws on existing knowledge, is to identify the need for policy instruments and measures which create the right conditions and encourage Swedish consumers to choose, acquire, use and recycle goods in a way which promotes a shift to a resource-efficient society.

The Swedish government has introduced a raft of policy instruments to create incentives for private consumers to act in a more sustainable way. Far from all these policy instruments have been evaluated, and it is difficult to draw general conclusions concerning the environmental and cost effectiveness of the instruments. In many cases, negative environmental and health effects are displaced in time and space, which complicates the direct feedback from changes in behaviour and reduces the consumer's inclination to act in any given situation. Our assessment is that it is still a need to guide and facilitate for private consumers through the use of policy instruments, even if the challenge is considerable.

Consumption as an underlying motive force is given little consideration in the evaluation of the environmental quality objectives and there are no indicators at all, apart from the objective concerning *Reduced Climate Impact*.⁹ The occurrence of policy instruments targeting consumer behaviour is greatest for *Reduced Climate Impact* and *Clean Air*, which closely corresponds with the review of existing policy instruments targeted at steering consumer behaviour in an environ-

7 Naturvårdsverket (2015a) Miljömålen – Årlig uppföljning av Sveriges miljö kvalitetsmål och etappmål 2015 (s. 8).

8 WWF (2014) Living Planet Report 2014.

9 Naturvårdsverket (2015b) Mål i sikte. Analys och bedömning av de 16 miljö kvalitetsmålen i fördjupad utvärdering.

mentally sustainable direction which has been carried out as part of the project.¹⁰ The consumption perspective is also touched upon, in some form, in the objectives for *A Toxin-free Environment*, *Zero Eutrophication*, *A Balanced Marine Environment*, *Flourishing Coastal Areas and Archipelagos*, *A Varied Agricultural Landscape*, *A Magnificent Mountain Landscape*, *A Good Built Environment* and *A Rich Diversity of Plant and Animal Life*. In the report, we present proposals for measures and policy instruments aimed reaching the Swedish Environmental Objectives. Most of these proposals have been presented to the government previously.

The Swedish Environmental Protection Agency sees a need to introduce one or more milestone for a switch to resource-efficient patterns of consumption with the minimum possible impact on health and the environment. In order to monitor developments, the objective(s) must contain clear, scheduled and measurable objectives for both public and private sector consumption. In the development of appropriate indicators, the efforts of the EU and UN to develop corresponding parameters should form an important point of departure.

The Agency also believes that it is necessary to supplement the current monitoring of greenhouse gas emissions with the consumption-based monitoring of such emissions in order to gradually reverse the prevailing trend of rising greenhouse gas emissions outside Sweden as a result of Swedish consumption. Measures to limit the climatic impact of air travel and the consumption of meat are considered to be particularly urgent in order to reduce the climatic impact of consumption.¹¹

In the efforts relating to the environmental objectives, the Agency sees a need of that greater collaboration is required between the relevant government agencies which have been tasked with steering patterns of consumption towards sustainability. The Agency considers further that the Swedish Consumer Agency should be given a clearer role in the efforts to make private consumption more environmentally friendly.

The Agency proposes that the Environmental Objectives Council initiates a forum where the work of government agencies to promote sustainable consumption and production can be discussed. Relevant areas for collaboration are: the provision of clear environmental information, evaluation and development of policy instruments in order to strengthen incentives for environmentally sustainable consumer behaviour and the development of indicators concerning a shift to environmentally friendly behaviour. Such a forum could also boost the collaboration between national and local government agencies in the implementation of the

10 Hennlock m.fl. (2015) Styrmedel för hållbar konsumtion – Perspektiv från ett urval av utvärderingar. (Underlagsrapport 2).

11 Larsson (red) (2015) Hållbara konsumtionsmönster – analys av maten, flyget och den totala konsumtionens miljöpåverkan. (Underlagsrapport 1).

UN's Ten Year Framework of Programmes (10YFP) on sustainable consumption and production (SCP), where Sweden has initially decided to prioritise sustainable lifestyles and education.

More collaboration between designated government agencies is however considered to be far from sufficient in itself to bring about a shift to environmentally sustainable patterns of consumption. In order to achieve a radical shift, such as the objective concerning reduced climate impact, a wider range of policy areas and stakeholders must be involved, particularly education, business, finance and tax policies. We therefore believe there is a need for a national harnessing of forces for future sustainable consumption, which in the long term will cover environmental, economic and societal aspects. A pivotal role for a real shift is the strong level of commitment that exists within the business sector and at regional and local level. This can be strengthened further by clarifying the responsibilities of government agencies at both national and local level and the future role of retail sector.

An important component in the further efforts to reduce the impact of consumption on health and the environment is to draw benefits from key societal trends which impact on the scope to achieve sustainable consumption in the future. We have decided to specifically study whether and, if so, how digitalisation can contribute to more resource-efficient patterns of consumption.¹² The conclusion is that digitalisation can help, but it will not happen without policy instruments. The Agency thus believes it is necessary to review the national digitalisation agenda, with the aim of supplementing the current ICT policy, both nationally and within the EU, with measures to promote more resource-efficient consumption.

At overarching level, further efforts revolve around changing the link between economic growth and negative environmental impact, improving resource efficiency and reducing resource impoverishment, waste quantities and the dispersal of hazardous substances. All this is in addition to the need for us to strive to ensure that everyone is able to enjoy a good standard of living. Further efforts within the framework of the UN's 10YFP represent an important mechanism in achieving the generational goal and the impending global sustainability objectives. The EU's efforts relating to the Roadmap to a Resource Efficient Europe and the impending communication on a Circular Economy represent an opportunity for Sweden to pursue issues relating to resource-efficient patterns of consumption with the minimum possible impact on health and the environment at EU level. Wherever possible, Sweden's ambition must be to highlight and promote proposals concerning measures and policy instruments for sustainable consumption both within the EU and at international level.

12 Höjer m.fl. (2015) Digitalisering och hållbar konsumtion. Underlagsrapport till fördjupad utvärdering av miljömålsarbetet (Underlagsrapport 3).

1 Konsumenter i fokus

FÖRVÄNTNINGARNA PÅ KONSUMENTER ÄR HÖGA i de val och aktiviteter som görs i vardagen. Miljömedvetenheten är relativt hög i allmänhet, men strukturer och resurser för att agera miljöanpassat saknas ofta.^{13 14}

För att vi ska kunna nå generationsmålet och miljökvalitetsmålen behöver både våra konsumtionsmönster och den underliggande produktionen av varor och tjänster förändras. I uppföljningen av miljökvalitetsmålen konstateras t.ex. att klimatpåverkan från den svenska privatkonsumtionen inte minskar.¹⁵ Även det ekologiska fotavtrycket från svenskarnas konsumtion ökar och ligger idag på en nivå som inte är förenlig med en global utveckling som är långsiktigt hållbar.¹⁶

Europas invånare konsumerar idag mer naturresurser per invånare än man gör i de flesta andra delar av världen. Forskning inom ramen för EU:s sjunde ramprogram pekar på att en framtida hållbar livsstil innebär att den genomsnittliga användningen av material per person inom EU bör ligga på ungefär en fjärdedel av dagens nivåer.¹⁷ Import av varor spelar en växande roll för att möta våra konsumtionsbehov och ger upphov till utsläpp och annan påverkan på miljö- och hälsa i producentländerna. Farliga ämnen i produkter kan ge upphov till både direkt och diffus spridning i vardagsmiljön. Återföring av material och resurser via återvinning är ett viktigt led för ökad resurseffektivitet, men otillräckligt för att vi ska nå miljömålen.

Inom klimatområdet har EU och Sverige antagit det så kallade tvågradersmålet, vilket innebär att den globala temperaturökningen inte ska överskrida två grader till 2050. Jämnt fördelat per person kan målet omformuleras till att utsläppen från svenska konsumenter behöver nå ner till 1–2 ton växthusgaser per person och år till 2050.¹⁸ Detta motsvarar cirka en femtedel av dagens nivåer.¹⁹ Forskare bedömer att klimatmålet inte kommer att nås om vi inte minskar vårt resande med flyg och vår konsumtion av kött.²⁰ Sett över de senaste decennierna

13 Söderholm (red.) (2008) Hållbara hushåll: Miljöpolitik och ekologisk hållbarhet i vardagen.

14 OECD (2014) Greening Household Behaviour: Overview from the 2011 Survey – Revised edition.

15 Naturvårdsverket (2015a) Miljömålen – Årlig uppföljning av Sveriges miljö kvalitetsmål och etappmål 2015.

16 WWF (2014) Living Planet Report 2014.

17 SPREAD (2013) Sustainable lifestyles 2050.

18 Naturvårdsverket (2008) Konsumtionens klimatpåverkan.

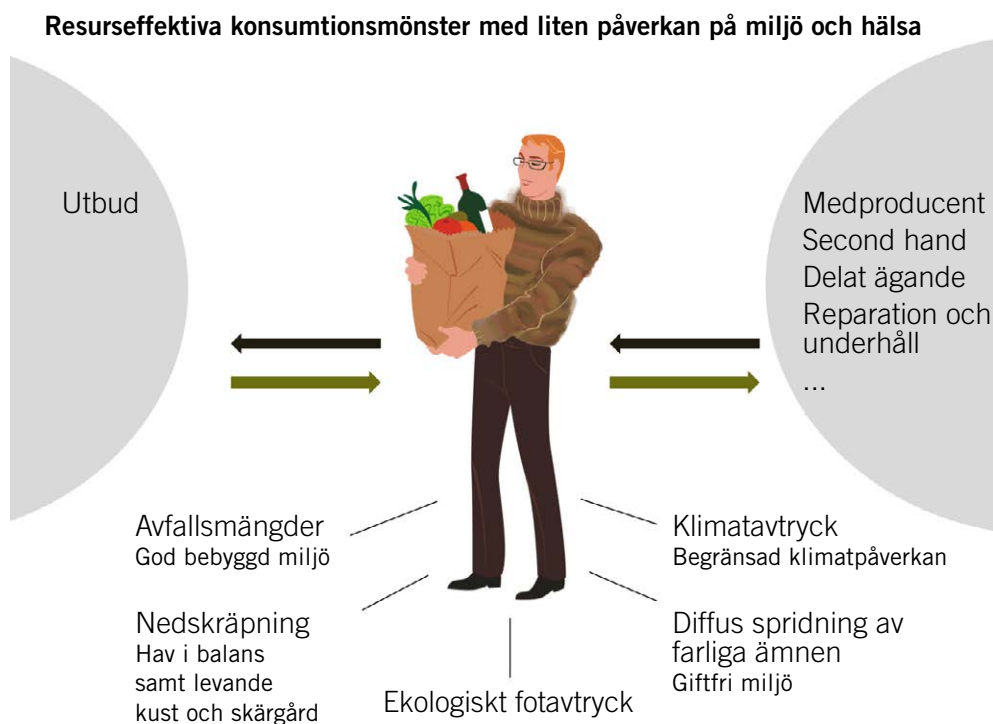
19 Naturvårdsverket (2015b) Mål i sikte. Analys och bedömning av de 16 miljö kvalitetsmålen i fördjupad utvärdering.

20 Larsson (red.) (2015) Hållbara konsumtionsmönster – Analyser av maten, flyget och den totala konsumtionens klimatpåverkan idag och 2050. (Underlagsrapport 1).

har utvecklingen gått i en motsatt riktning. Resande med flyg har fördubblats under de senaste 20 åren, och konsumtionen av kött har ökat med 50 procent.²¹

Genom att sätta konsumenter i fokus för omställningen till en miljömässig hållbar konsumtion vill vi synliggöra hur olika aktörer i samhället kan bidra genom att underlätta för konsumenter att konsumera miljöanpassat. Specifikt analyserar vi hur staten kan stärka konsumenternas möjlighet och makt att välja, införskaffa, använda och återanvända varor och tjänster på ett miljöanpassat sätt.

Figur 1. Schematisk illustration av privata konsumtionsmönster och några miljömål.

21 ibid.

2 Fokusområde – Hållbar konsumtion

NATURRESURSER OCH EKOSYSTEMTJÄNSTER är en förutsättning för ekonomisk och social utveckling, men överkonsumtion av dem har lett till miljöförstöring och ekonomiska förluster. Generationsmålet uttrycker behovet av att ställa om samhället till god hushållning med naturresurserna och till konsumtionsmönster för varor och tjänster som orsakar så små miljö- och hälsoproblem som möjligt. Kretsloppen ska vara resurseffektiva och så långt som möjligt fria från farliga ämnen.

Denna inriktning ligger i linje med EU:s tillväxtstrategi *Europa 2020*, som syftar till att skapa förutsättningar för en smart och hållbar tillväxt för alla.²² Inom strategin finns sju flaggskeppsinitiativ som samlar drivkrafter för tillväxt och nya jobb inom olika områden. *Ett resurseffektivt Europa* är flaggskeppet för en övergång till en resurseffektiv och koldioxidsnål ekonomi med hållbar tillväxt.²³ Strategin tar sin utgångspunkt i att trycket på ekosystemen, orsakat av användningen av bränslen, mineraler och metaller, samt brukandet av mark, vatten, luft och biomassa är högt och ökar. EU:s *Färdplan för resurseffektivitet*, ett huvudblock i flaggskeppet, innehåller milstolpar för omställningen och sätter ramarna för den politik som behövs för att initiera processen. Konsumenter uppmärksammas som en viktig kraft för att stärka efterfrågan av hållbara produkter i Milstolpe 1; *Förbättrade produkter och ändrade konsumtionsmönster*, som lyder:

Senast 2020 har medborgare och offentliga myndigheter de rätta incitamenten att välja de mest resurseffektiva produkterna och tjänsterna, i form av lämpliga prissignaler och tydlig miljöinformation. Deras inköpsval kommer att stimulera företag till innovation och till att tillhandahålla mer resurseffektiva varor och tjänster. Det har införts minimikrav avseende miljöprestandanormer för att bli av med de minst resurseffektiva och mest förorenande produkterna på marknaden. Konsumenternas efterfrågan på hållbarare produkter och tjänster är hög.²⁴

Färdplanen för resurseffektivitet uppmanar medlemsstater att ”utveckla eller stärka befintliga nationella strategier för resurseffektivitet och integrera dessa i nationell politik för tillväxt och sysselsättning senast 2013”. Sverige har (hittills)

22 KOM(2010) 2020 slutlig. Europa 2020 En strategi för smart och hållbar tillväxt för alla.

23 KOM(2011) 21 Ett resurseffektivt Europa – flaggskeppsinitiativ i Europa 2020-strategin.

24 KOM(2011) 571 Färdplan för ett resurseffektivt Europa.

valt att inte ta fram en särskild strategi för resurseffektivitet, men det finns, som sagt, en tydlig överensstämmelse mellan inriktningsmålen i det svenska generationsmålet för miljöpolitiken och EU:s flaggskeppsinitiativ för resurseffektivitet. Färdplanen för ett resurseffektivt Europa har en tydligare koppling till ekonomin än med det svenska generationsmålet, men när det gäller problemområden och behov av förändringar finns stora likheter mellan beskrivningarna i EU:s vision om ett resurseffektivt Europa och generationsmålet. Generationsmålets sista strecksats tydliggör behovet av att ställa om svenska konsumtionsmönster så att påverkan på miljö- och hälsa blir så liten som möjligt.

EU:s vision i Färdplan för ett resurseffektivt Europa

År 2050 har EU:s ekonomi vuxit på ett sätt som tar hänsyn till resursknapphet och jordens begränsningar och bidrar därigenom till en global ekonomisk omställning. Vår ekonomi är konkurrenskraftig, inkluderande och ger en hög levnadsstandard med mycket mindre miljöpåverkan. Alla resurser förvaltas hållbart, såväl råvaror som energi, vatten, luft, mark och jord. Milstolparna i klimatarbetet har uppnåtts, och den biologiska mångfalden och de ekosystemtjänster som bygger på denna har bevarats, värdesatts och återställts i stor utsträckning.

Generationsmålet

"Det övergripande målet för miljöpolitiken är att till nästa generation lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta, utan att orsaka ökade miljö- och hälsoproblem utanför Sveriges gränser". Generationsmålet innebär att förutsättningarna för att lösa miljöproblemen ska vara uppfyllda inom en generation och att miljöpolitiken ska inriktas mot att:

- Ekosystemen har återhämtat sig, eller är på väg att återhämta sig, och deras förmåga att långsiktigt generera ekosystemtjänster är säkrad.
- Den biologiska mångfalden och natur- och kulturmiljön bevaras, främjas och nyttjas hållbart.
- Människors hälsa utsätts för minimal negativ miljöpåverkan samtidigt som miljöns positiva inverkan på människors hälsa främjas.
- Kretsloppen är resurseffektiva och så långt som möjligt fria från farliga ämnen.
- En god hushållning sker med naturresurserna.
- Andelen förnybar energi ökar och att energianvändningen är effektiv med minimal påverkan på miljön.
- Konsumtionsmönstren av varor och tjänster orsakar så små miljö- och hälsoproblem som möjligt.

Färdplanen poängterar vikten av robusta, lättbegripliga och allmänt accepterade indikatorer för att ge signaler och mäta förbättringar av resurseffektivitet. Hela färdplanen ska täckas av så få indikatorer som möjligt, vilka tillsammans kan utgöra en resultattavla för att spegla arbetet med att nå milstolparna i färdplanen.

Den nuvarande förslaget av indikatorer i EU:s Resource efficiency scoreboard²⁵ innefattar tre nivåer av indikatorer. Förslaget till huvudindikator följer ekonomins användning av material och denna kompletteras i sin tur av indikatorer som speglar användningen av naturresurser (vatten, mark, och kol) och den miljöpåverkan som genereras av EU:s förbrukning av dessa i ett globalt perspektiv.

För att visa utvecklingen inom flera centrala områden i en omställning för ett resurseffektivt Europa följer sedan en tredje nivå. Dessa ska ge en signal om genomförandet av politiken i arbetet mot ett resurseffektivt Europa och redovisar per land utvecklingen inom exempelvis omställning av ekonomin och resurseffektivitet för nyckelsektorer som mat och transporter.

Dagens ohållbara konsumtionsmönster i höginkomstländer är uppmärksammat av FN. För att vända utvecklingen antogs därför i Rio 2012 ett globalt tioårigt ramverk av program för hållbar konsumtion och produktion (10 YFP).²⁶ Skillnaderna mellan länder och regioner är stora. Delar av världen lever i fattigdom och behöver öka sin konsumtion medan andra delar lever i överflöd.

2.1 Syfte, mål och avgränsningar

Begreppet hållbar konsumtion inkluderar ekonomiska, sociala och miljömässiga aspekter. Fokusområde *Hållbar konsumtion* tar som utgångspunkt den svenska konsumtionens påverkan på miljö- och hälsa, samt individers förutsättningar och drivkrafter att konsumera hållbart. Den sociala och ekonomiska dimensionen behandlas i mycket begränsad utsträckning.

Fokusområdet syftar till att belysa privata konsumenters roll och agerande i en omställning till resurseffektiva konsumtionsmönster med så liten påverkan på miljö- och hälsa som möjligt. Arbetets målsättning är att identifiera och analysera befintliga förslag till styrmedel och åtgärder som syftar till att påverka privata konsumtionsmönster i miljömässigt hållbar riktning. Det handlar om att skapa goda förutsättningar för svenska konsumenter att välja, införskaffa, använda och återanvända varor på ett miljömässigt hållbart sätt.

Fokusområdet är avgränsat till den privata konsumtionen. Ett av skälen bakom detta är att miljöpåverkan från den privata konsumtionen långsiktigt förväntas växa snabbare, till skillnad från den offentliga, som inte förväntas öka i samma

25 European Commission (2014) EU Resource Efficiency Scoreboard 2014.

26 UNEP 10 YFP Programmes on Global Action for Sustainable Consumption and Production.

takt till 2050.^{27 28} Ett annat skäl är att statens förutsättningar och styrmedel för att påverka den offentliga och den privata konsumtionens miljöpåverkan är mycket olika och därför svårt att hantera i en och samma analys. För den offentliga konsumtionen är det statliga upphandlingsstödet sedan september 2015 samordnat i en ny myndighet – Upphandlingsmyndigheten.²⁹

Konsumentverket avgränsar *konsumtion* till följande moment och processer.³⁰

1. **Konsumenters beslutsprocess** inför val av varor och tjänster, vilket även kan innebära att avstå från att konsumera eller att välja en tjänst istället för en fysisk produkt.
2. **Konsumenters införskaffande** av varor och tjänster, vilket innefattar hur konsumenten väljer att göra sina inköp.
3. **Konsumenters användning** av varor och tjänster samt upplagring av resurser i hemmen. Användning omfattar även drift, underhåll och reparation
4. **Konsumenters kvittblivning av varor.** Kvittblivning omfattar att källsortera, skänka eller sälja begagnade varor etc.
5. **Den slutliga hanteringen av konsumenters (hushållens) avfall.**

I fokusområdets analys har vi valt att fokusera på de fyra första punkterna. Vad gäller konsumenters kvittblivning av varor så omfattas enbart konsumentens roll som medproducent och inte aktiviteter som rör källsortering och slutlig hantering av avfall.³¹

Fokusområdet omfattar inte näringslivets arbete med att ständigt förbättra miljöprestanda i produktion och produktutveckling.³² Däremot omfattas initiativ från näringslivet för att underlätta konsumenters val. Det kan till exempel vara att lyfta fram valen i butik eller via andra försäljningskanaler och på olika sätt verka för att de hållbara alternativen lyfts fram i marknadsföringen.

27 Sanne (2012) Hur vi kan leva hållbart 2030? (s. 12)

28 Larsson (red) (2015). Hållbara konsumtionsmönster – analys av maten, flyget och den totala konsumtionens miljöpåverkan. (Underlagsrapport 1).

29 Dir (2014:161) Kommittédirektiv. Inrättande av Upphandlingsmyndighet. Myndigheten ska ha ett brett perspektiv där miljöhänsyn, som bl.a. innefattar att förvalta och vidareutveckla kriteriedatabasen, social hänsyn och innovationsfrämjande ingår. Upphandlingsmyndigheten ska även arbeta med att utveckla kriterier för ett socialt hållbart samhälle.

30 Överensstämmer även med OECD (2002) Towards Sustainable Household Consumption? Trends and Policies in OECD Countries.

31 Jämför kapitel 10 Begrepp och definitioner.

32 Jämför Naturvårdsverket (2015c) Miljö- och klimatarbete i näringslivet. En översikt med fokus på drivkrafter och klimat.

2.2 Genomförande

Fokusområdets arbete har genomförts av Naturvårdsverket i samverkan med myndigheter, universitet, näringsliv och berörda intresseorganisationer. Utöver representanter från Naturvårdsverket har Livsmedelsverket, Konsumentverket, Havs- och vattenmyndigheten, Kemikalieinspektionen, Västra Götalandsregionen, Kungliga Tekniska Högskolan, Naturskyddsföreningen, Energimyndigheten, Folkhälsomyndigheten, RUS (Regional Utveckling & Samverkan inom miljömålssystemet), Svenskt Näringsliv genom Skogsindustrierna och Svensk Handel samt Sveriges Konsumenter varit med i arbetsgruppen.

Fokusområdets uppdrag har varit att ta fram en syntes med utgångspunkt i befintlig kunskap inom valda avgränsningar. Urvalet av underlag har gjorts av Naturvårdsverket och arbetsgruppen utifrån ett 100-tal referenser, som identifierades av miljömålsmyndigheterna i ett tidigt skede i av projektet.

Uppdraget omfattar inte att ge färdiga, konsekvensanalyserade förslag till styrmedel och åtgärder, men däremot att presentera idéer och förslag som kan utvecklas vidare i myndigheternas och regeringens arbete med åtgärder/styrmedel och strategier/handlingsplaner för området.

Arbetsgruppens medlemmar har medverkat till syntesrapporten genom att

- bidra med aktuella underlag från respektive organisation
- medverka i skrivningarna av avsnitt i rapporten
- ge exempel på angelägna omställningar för ett resurseffektivt samhälle (dessa finns samlade i rapportens Bilaga 1)
- ge synpunkter på tidigare versioner av syntesrapporten och nedan omnämnda underlagsrapporter

Naturvårdsverket har som en del av arbetet inom fokusområdet beställt tre underlagsrapporter. Chalmers tekniska högskola har analyserat scenarier för konsumtionens klimatpåverkan, liksom strukturella hinder och möjligheter avseende en omställning mot mer hållbara konsumtionsmönster.³³ IVL Svenska Miljöinstitutet har kartlagt utvärderade styrmedel för miljömässigt hållbar konsumtion samt analyserat effekter, framgångsfaktorer och andra erfarenheter av dessa styrmedel med syfte att påverka konsumtionsbeteenden i en miljömässigt hållbar riktning.³⁴ Avslutningsvis har Center for Sustainable Communications (CESC) på Kungliga Tekniska Högskolan analyserat behovet av åtgärder för att kunna dra nytta av digitalisering i en omställning till mer miljömässigt hållbara konsumtionsval och beteenden.³⁵

33 Larsson (red) (2015) Hållbara konsumtionsmönster – Analyser av maten, flyget och den totala konsumtionens klimatpåverkan idag och 2050. (Underlagsrapport 1).

34 Hennlock, m.fl. (2015) Styrmedel för hållbar konsumtion – Perspektiv från ett urval av utvärderingar. (Underlagsrapport 2).

35 Höjer, m.fl. (2015) Digitalisering och hållbar konsumtion. Underlagsrapport till fördjupad utvärdering av miljömålsarbetet. (Underlagsrapport 3).

3 Konsumtion – strukturer, val och beteenden

EXEMPEL PÅ FAKTORER SOM FORMAR VÅR KONSUMTION är växande inkomster, globaliseringen av ekonomin, åldrande befolkning, ökat antal småhushåll och tekniska genombrott.

Ett sätt att se på olika aspekter av hållbar konsumtion är i termer av mål, medel och ramar.³⁶ I det perspektivet innebär hållbar konsumtion för konsumenten att tillgodose sina behov och försöka uppnå ett så gott liv som möjligt (målet, den sociala aspekten) inom sina ekonomiska ramar (medlet, den ekonomiska aspekten), och utan att överskrida de miljömässiga ramarna. Ett problem i detta kan vara att den miljömässiga aspekten för konsumenten är mindre konkret än de två andra. Påverkan av varor och tjänster på miljö- och hälsa är många gånger skilt både från när och var de konsumeras.

3.1 Så här konsumerar vi idag

Både hushållens inkomster och utgifter har ökat avsevärt sedan slutet av 1970-talet, men statistiken visar också att fördelningen mellan olika typer av utgifter har förändrats. Utgifter för bostad, transport samt fritid och kultur har ökat, medan utgifter för livsmedel har minskat.³⁷ Även utgifterna för konsumtion av kläder har minskat sett över en tioårsperiod på 2000-talet.^{38 39} Hushållens konsumtion stod 2013 för cirka 47 procent av Sveriges totala bruttonationalprodukt (BNP).⁴⁰ Kostnader för bostad inklusive uppvärmning utgör den största posten av hushållets utgifter, följt av transporter.

Det finns stora variationer i konsumtionen. Statistiken i figur 2 visar ett genomsnitt av fördelningen av hushållens utgifter, men vad och hur man konsumerar skiljer sig åt, både mellan olika grupper och i olika skeden över livet. Vidare skiljer sig mäns och kvinnors konsumtion åt och därmed den miljöpåverkan den orsakar.

36 Sanne (2012) Hur vi kan leva hållbart 2030?

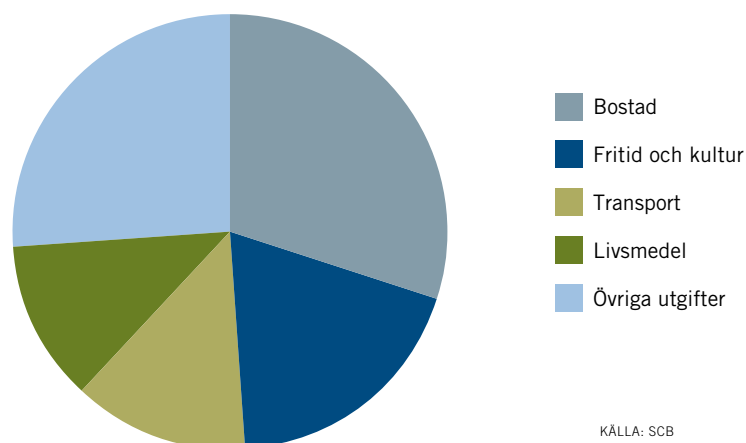
37 SCB Välfärd 2009:(3) Mer pengar på fritid än mat.

38 SMED (2011) Kartläggning av mängder och flöden av textilavfall. SMED Rapport Nr 46.

39 SMED (2013) Konsumtion och återanvändning av textilier. SMED Rapport Nr 149.

40 SCB (2014a) SCB-indikatorer. Ekonomisk månadsöversikt.

Figur 2. Fördelning av hushållens utgifter, 2013.

Till exempel visar studier att män väljer att lägga mer pengar på energiintensiva varor än vad kvinnor gör.⁴¹

3.1.1 Konsumerar vi som vi vill?

Enligt en enkät från EU-kommissionen är svenskarna ett av de mest miljömedvetna folken i Europa.⁴² Relativt sett andra invånare i Europa tycker man att man gör miljömedvetna val, särskilt när det gäller att välja miljöanpassade transportmedel och att köpa miljömärkta varor och tjänster. Vidare känner man sig dessutom mer informerade i miljöfrågor än befolkningen i de flesta andra EU-länder. Svenskarna är också de som i högst utsträckning oroar sig för hur våra konsumtionsvanor påverkar miljön. Samtidigt finns det en överskattning mellan vad konsumenter säger att hen gör eller vill göra, exempelvis köpa miljömärkta varor, och det faktiska utfallet. Om konsumenten säger sig vilja konsumera hållbara varor och tjänster som inte skadar miljö, människor och djur, men i praktiken inte väljer dessa, har någon länk i kedjan från att vilja till att göra brustit. Det skulle kunna bero på att de angivna preferenserna faktiskt inte var särskilt starka. Även om så är fallet bör en stor diskrepans innebära att konsumenten inte är helt nöjd.⁴³

Som enskild konsument kan det vara svårt att ställa om sitt beteende och välja en mer hållbar konsumtion. Några exempel på mekanismer som lyfts fram inom forskningen som påverkar konsumtionsvalet listas nedan.

41 Rätty, R. och Carlsson-Kanyama, A. (2010) Energy Consumption by gender in some European countries.

42 European Commission (2014) Attitudes of European Citizens Towards the Environment.

43 Jmf. s. 62 i Larsson (red) (2015) Hållbara konsumtionsmönster – Analyser av maten, flyget och den totala konsumtionens klimatpåverkan idag och 2050. (Underlagsrapport 1).

Det ohållbara standardalternativet – svårigheter att gå mot strömmen

Miljöanpassade konsumtionsval, eller andra former av mer miljöanpassade konsumentbeteenden, innebär ofta att man behöver gå utanför det som kan uppfattas som det enkla och självklara beteendet och kräver ofta en aktiv insats. Konsumenterna som inte aktivt strävar efter att konsumera hållbart utan väljer ”standardalternativet” riskerar i många fall icke hållbara val.⁴⁴

Marknadsföring och ”ha-begär”

Marknadsföring bygger i hög grad på att få oss konsumenter att känna begär till det vi inte har. Det finns också en rad psykologiska förklaringar till att konsumtionen har en större betydelse för oss än den att tillgodose våra mer grundläggande fysiska behov.^{45 46 47}

Strävan efter social acceptans

Även de konsumenterna som gärna vill ändra sina konsumtionsvanor kan möta motstånd från upplevda sociala normer. Vi använder en stor del av vår materiella konsumtion för att uttrycka våra känslor och för att ta reda på vilka vi är, att finna vår identitet. Välbärgad konsumtion av kläder, mobiltelefoner, inredningsartiklar och resor till exotiska platser har en social funktion. Strävan att uppnå social acceptans kan leda till överkonsumtion av nya produkter, vilka snarare värderas utifrån sitt nyhetsvärde än sin funktion.⁴⁸

Vanor

Många av våra konsumtionsbeslut i form av produktval och andra beteenden, bygger på vanor snarare än rationella och medvetna beslutsprocesser.⁴⁹ Dagens konsumtionsmönster är det vi är vana vid och det är erkänt svårt att bryta rutinartade vardagsvanor.⁵⁰ Våra beteenden är inte rationella utan styrs i hög grad av tidigare handlingar, impulser, känslor och påverkan från omgivningen.

44 Jfr. Mont m.fl. 2013, s. 36-38

45 EEA (2012) Consumption and the environment – 2012 update.

46 Larsson (red) (2015) Hållbara konsumtionsmönster – Analyser av maten, flyget och den totala konsumtionens klimatpåverkan idag och 2050. (Underlagsrapport 1).

47 EEA (2015) Consumption. European briefings. SOER 2015 – The European environment – state and outlook 2015.

48 Larsson (red) (2015) Hållbara konsumtionsmönster – Analyser av maten, flyget och den totala konsumtionens klimatpåverkan idag och 2050. (Underlagsrapport 1).

49 FORMAS Fokuserar 12 (2007) Konsumera mera – dyrköpt lycka. www.formasfokuserar.se

50 Larsson (red) (2015) Hållbara konsumtionsmönster – Analyser av maten, flyget och den totala konsumtionens klimatpåverkan idag och 2050. (Underlagsrapport 1).

Tidsbrist – att få ihop livspusslet

I vissa fall är de hållbara konsumtionsvalen enkla och kräver inget direkt merarbete. Aktiva hållbara val kan dock i många fall kräva mer tid, eftersom sådana val medför att man behöver sätta sig in vad olika val och beteenden innebär ur miljösynpunkt. Många konsumenter upplever tid som en bristvara i sin tillvaro, och kan därför ha svårt att lägga ned den extra tid som de aktivt miljömedvetna valen kan kräva.^{51 52}

Privatekonomi

Att konsumera hållbart kan ge olika effekter på hushållsekonomin. Minskad konsumtion är många gånger förstås privatekonomiskt gynnsamt, till exempel kan man spara pengar genom att dra ner på sitt resande eller sänka inomhustemperaturen. Effektiviseringsinvesteringar är också ofta ekonomiskt lönsamma, samtidigt som de bidrar till olika mervärden (på hälsa, miljö, försörjningstrygghet...).⁵³ När det gäller konkreta situationer med val mellan olika varor och tjänster kan de miljöanpassade valen ibland vara dyrare, och det kan utgöra ett hinder för hållbara konsumtionsval.⁵⁴

Rekyleffekten (rebound effect)

För konsumentens privatekonomi kan minskad eller mer resurseffektiv konsumtion innebära att det frigörs pengar i plånboken. Såvida konsumentens inkomster inte samtidigt minskar kan de frigjorda pengarna användas till annan konsumtion, som också kan innebära miljöpåverkan. Effektiviseringsinvesteringar som ger billigare drift, kan exempelvis leda till att man använder mer (till exempel skulle en bränslesnål bil kunna leda till att man kör längre, och ersättandet till led-lampor skulle kunna leda till belysning på fler ställen o.s.v.).

Konsekvenser förskjutna i tid och rum – brist på positiv återkoppling

Negativa miljöeffekter är i många fall både tids- och rumsförskjutna, vilket försvårar den direkta återkopplingen på ett förändrat beteende. Förutom tidsaspekten har det även betydelse vem som får fördel och vem som drabbas. Eller som forskaren Anders Biel beskriver detta: ”Att konsumera ger mig själv omedelbara fördelar medan de negativa konsekvenserna av min konsumtion delas av många andra och av naturen. Skulle jag däremot avstå från att konsumera idag, är det jag som gör en uppoffring. De negativa konsekvenserna drabbar mig, och de positiva konsekvenserna kommer andra till del”.⁵⁵

51 Levett m.fl. (2003) A Better Choice of Choice. Quality of life, consumption and economic growth. Fabian Society.

52 Schwartz (2004) The paradox of choice – why more is less. New York: Harper Perennial.

53 IEA (2012) Spreading the net. The multiple benefits of energy efficiency improvements.

54 Konsumentverket (2005) Konsumentverkets årsredovisning 2004.

55 FORMAS Fokuserar 12 (2007) Konsumera mera – dyrköpt lycka.

Infrastruktur och stadsplanering

Förutsättningarna för den hållbara konsumtionen påverkas i vissa avseenden i hög grad av samhällets infrastruktur. Det gäller inte minst energianvändningen, resandet, boendet och avfallens omhändertagande. Om konsumenterna inte har tillgång till infrastruktur för cykel eller kollektivtrafik, energisnåla bostäder eller väl fungerande insamlingsystem för avfall har de svårt att agera hållbart på dessa områden. Utan gemensam tvättstuga måste varje lägenhetsinnehavare skaffa egen tvättmaskin, och så vidare.

Stadsplanering har alltså stor betydelse för möjligheterna att utveckla hållbara konsumtionsmönster.⁵⁶

Dubbla signaler från regeringar och myndigheter

Samtidigt som vi uppmanas att konsumera mer för att öka den ekonomiska tillväxten uppmanas vi att förändra vår konsumtion för att inte äventyra ekosystemens fortlevnad.⁵⁷

Tjänsteparadoxen

En möjlighet till mer hållbar konsumtion som diskuteras är att vi skulle kunna minska vår materiella konsumtion genom att i mindre utsträckning konsumera varor och i högre utsträckning spendera våra pengar på tjänster med låg miljöpåverkan. Utifrån konsumentens perspektiv kan dock tjänster upplevas som dyra.⁵⁸ Andelen tjänster har också varit relativt konstant i Sverige sedan 1960-talet, om man också räknar in hushållens produktion av tjänster och räknar i fasta priser. Det har inte skett någon dematerialisering av hushållens konsumtion i Sverige och samhället förblir ett prylsamhälle snarare än ett tjänstesamhälle.⁵⁹

3.2 Att konsumera hållbart

Någon allmänt vedertagen definition av hållbar konsumtion finns inte. På policy-nivå knyts ofta begreppet till den allmänna beskrivningen av hållbar utveckling som den definierades av Brundtland kommissionen 1987. Gemensamt för många definitioner är dock att de omfattar tre vedertagna dimensionerna av hållbar utveckling, det vill säga en ekonomisk, en social och en miljömässig dimension, men också att ett antal basala förutsättningar är uppfyllda.⁶⁰

56 Naturvårdsverket (2015d) Miljöstyrning i planeringen – med sikte mot hållbara städer.

57 FORMAS Fokuserar 12 (2007) Konsumera mera – dyrköpt lycka.

58 SOU (2004) Hållbara laster. Konsumtion för en ljusare framtid. SOU 2004:119.

59 ITPS(2008) Näringslivets tillstånd 2008. Tjänsteparadox skapar tillväxt.

60 Jämför Kapitel 9 Begrepp och definitioner – Hållbar konsumtion.

I föreliggande rapport utgår vi från att konsumtion är individens beslutsprocesser vid val, införskaffande, användande och kvittblivning av varor och tjänster.⁶¹ Införskaffandet motsvaras i normalfallet av köp, men kan även innebära att man avstår från att köpa en vara eller tjänst och istället tillgodoser sina behov på ett annat sätt exempelvis genom att hyra, dela eller låna. Användning omfattar även drift, underhåll och reparation. Kvittblivning omfattar här att avyttra, skänka eller sälja begagnade varor, etc.

Miljömässigt hållbar konsumtion definieras i rapporten som konsumtion som inte strider mot miljö kvalitetsmålets preciseringar och/eller generationsmålets portalparagraf och strecksatser. Övergripande innebär det en konsumtion som inte äventyrar ekosystemens överlevnad, där man sett till att konsumtionen bär sina miljö kostnader och att den miljö påverkan som uppstår från konsumtionen minskar.

Enligt generationsmålet och miljö kvalitetsmålen kan minskad miljö påverkan åstadkommas genom 1) ökad energi- och resurshushållning och/eller 2) konsumtion av varor och tjänster som har lägre påverkan på miljö- och hälsa i Sverige och utanför Sverige.

Hållbar konsumtion tar hänsyn till framtida generationers behov och därmed vikten av att konsumtionsbesluten tar hänsyn till en betydligt längre tidsskala. I praktiken innebär det att hållbar konsumtion är något som inte bara har med utbyte av varor och tjänster med kommersiella mellanhänder att göra, utan ligger närmare livsstil och välfärdsfrågor. Det är därför svårt att dra en tydlig gräns mellan hållbar konsumtion och hållbara livsstilar, vilket blir uppenbart vid en genomgång av uppföljningen av miljö kvalitetsmålen. Frågan är om aktiviteter såsom friluftsliv, fritidsfiske, småbåtstrafik och fågelskåderi ska betraktas som konsumtion eller inte. FN definierar hållbara livsstilar som ett sätt att leva, sociala beteenden och val, som minskar miljö påverkan (användning av naturresurser, koldioxidutsläpp, avfall och föroreningar) och stödjer en socio-ekonomisk utveckling och skapar goda förutsättningar för alla att leva ett gott liv.⁶² Att avstå konsumtion innebär minskad miljö belastning i de fall då den sparade utgiften inte leder till annan miljö belastande konsumtion eller aktivitet.

61 Jämför Kapitel 2.1 Syfte, mål och avgränsningar

62 "Sustainable lifestyles are considered as ways of living, social behaviors and choices, that minimize environmental degradation (use of natural resources, CO₂ emissions, waste and pollution) while supporting equitable socio-economic development and better quality of life for all." (Källa: UNEP)

4 Styrmedel

FÖRENKLAT UTTRYCKT BÖR STATEN ENDAST INGRIPA med styrmedel om ett så kallat marknadsmisslyckande föreligger. Ett marknadsmisslyckande är en beskrivning av en situation där aktörerna på marknaden inte fördelar resurserna på ett för samhället optimalt sätt. Ett sådant motiv är asymmetrisk information⁶³ där kunder inte ges information som är nödvändig för att kunna göra medvetna val, till exempel brist på spårbarhet och informationsöverföring inom leverantörskedjan (business-to-business) och varudeklarationer som saknar information om miljöpåverkan (business-to-consumer). Utifrån detta skulle miljömärkning och innehållsdeklarationer kunna vara ett samhällsekonomiskt effektivt sätt att minska dessa problem.

Ett annat motiv är förekomsten av externa effekter, det vill säga när produktion eller konsumtion påverkar en annan individs nytta. Externa effekter kan vara positiva eller negativa. De negativa externa effekterna kan avhjälpas med ekonomiska styrmedel, till exempel en utsläppsavgift eller skatt, för att försöka ge en mer rättvisande prissignal där den externa effekten är inkluderad, givet att det inte finns tröskeeffekter eller irreversibla effekter. Det är ofta, bland annat av konkurrensskäl, svårt att tillämpa ekonomiska styrmedel som följer principen om förorenarens betalningsansvar utanför den nationella rådigheten. Olika typer av reglering eller tillståndsprövning kan vara effektiva alternativ. Det kan också finnas situationer när många aktörer skulle behöva ersätta varandra för skador, med höga transaktionskostnader som följd. I dessa fall kan stöd till nya affärsmodeller motiveras, och även andra åtgärder såsom statlig teknikupphandling.

När det gäller positiva externa effekter, till exempel odling av växter som gynnar pollinering, och i fall när det inte finns tydliga äganderätter, till exempel inom fisket, kan kvoter, användarvillkor i kombination med informationsinsatser och i vissa fall ekologisk kompensation vara lämpliga styrmedel.

Det finns flera orsaker till varför marknadsmisslyckanden uppstår, de kan till exempel uppstå på marknader med kollektiva varor, imperfekt konkurrens och/eller asymmetrisk information. På marknader som fungerar, agerar priset som en signal på de aktiviteter och resurser som finns till förfogande. Eftersom miljön inte

63 Asymmetrisk information föreligger då aktörer som ingår, ska ingå ett avtal eller skall fatta ett beslut har tillgång till olika förhandsinformation. Detta kan, enskilt eller i samverkan med andra faktorer, leda till ett snedvridet urval. För att marknaden ska fungera, behöver tillgång till fullständig information råda. Om informationen är ofullständig eller asymmetriskt kan detta innebära beslut som inte är samhällsekonomiskt optimala. T.ex. om säljaren vet mer om produkten än vad hen avslöjar för köparen. Köparen kan då inte väga in alla relevanta faktorer i sitt köpbeslut.

är en marknadsprissatt vara fungerar inte prissignalerna fullt ut på de marknader som antingen har miljön som någon form av insatsvara eller som påverkar miljön i endera riktningen.⁶⁴ Som exempel använder vi här olika marknadsmisslyckanden i textilbranschen:

- Externa effekter i form av miljö- och hälsopåverkan vid produktion av råvaror och textil i andra länder. Denna reflekteras dock inte i slutpriset mot konsument. Optimalt skall styrning sättas så nära källan som möjligt. Detta är ofta svårt i just textilbranschen eftersom en stor del av produktionen sker utanför Sveriges gränser.
- Asymmetrisk information i form av brist på spårbarhet och informationsöverföring i leverantörskedjan, det vill säga varje enskilt led i kedjan, saknar full information om vad som skett i tidigare led.
- Asymmetrisk information vid konsumtion, det vill säga brist på information till konsumenterna om hur produkterna har framställts. Detta leder till att konsumenterna inte kan göra medvetna val utifrån full information om pris, miljö och hälsopåverkan samt innehåll av farliga ämnen.
- Externa effekter och asymmetrisk information vid tvätt och underhåll av textilier. En av de stora miljöeffekterna i textilkedjan uppstår vid användning. Styrning bör därför sättas in mot konsumentens användning och hantering av textil.
- Externa effekter och asymmetrisk information vid avyttring av textilier. Resurser förbränns istället för att materialåtervinnas eller återanvändas. Konsumenten vet inte vad hen ska göra med utslitna kläder som hen inte längre vill ha, och slänger dem därför i den brännbara fraktionen i hushållsoporna.

4.1 Lärdomar styrmedel

En av fokusområdets underlagsrapporter kartlägger utvärderade styrmedel för hållbar konsumtion.⁶⁵ Kartläggningen omfattar styrmedel vilka syftar till att direkt påverka hushållens konsumtionsbeteenden i mer resurseffektiv, eller miljömässigt

64 För mer detaljerade resonemang om marknadsmisslyckanden, se exempelvis Sterner (2003) Policy Instruments for environmental and natural resource management Resources for the future.

65 Hennlock, m.fl. (2015) Styrmedel för hållbar konsumtion – Perspektiv från ett urval av utvärderingar. (Underlagsrapport 2).

hållbar riktning.⁶⁶ Utvärderingarna kan vara genomförda av såväl ansvariga myndigheter, konsulter, universitet som forskningsinstitut.

I en första bruttolistan identifierades över 110 styrmedel och 90 styrmedelsanalyser varav ca 84 procent är ex post analyser (utvärderingar) och ca 16 procent är ex ante analyser (som innehåller vissa utvärderande inslag). De kriterier som sattes upp för att fokusera arbetet ytterligare inkluderade att styrmedlet skulle vara direkt riktat mot konsumtionsbeteende och förekomma i minst en utvärdering med ett miljöperspektiv. Utifrån den avgränsningen kom kartläggningen att inkludera utvärderingar av 32 styrmedel. Flest utvärderade styrmedel återfinns med koppling till miljö kvalitetsmålet *Begränsad klimatpåverkan* (jämför Tabell 1). Syftet har här i första hand varit att påverka utsläppen till luft från resande och boende. Exempel på utvärderade styrmedel som kan relateras till andra miljö kvalitetsmål är den avskaffade skrotningspremien (beröring på *Giftfri miljö*) och Plan- och bygglagen med tillhörande planeringsinstrument (beröring på *God bebyggd miljö*). Vidare har en del styrmedel bäring på flera miljö kvalitetsmål – exempelvis reglering av enskilda avlopp eller effekter av bilpooler.

Trängselskatt, miljöbilspremie och differentierad fordonsskatt är styrmedel som i utvärderingarna bedömts ha effekter på konsumtionsvalen. När det gäller stöd och bidrag för miljöförbättrande åtgärder av bostäder är bilden av effekterna i utvärderingarna mer tvetydig. De uppges dock ofta ha påskyndat åtgärder samt bidragit till ett utvecklat utbud av åtgärder. Mindre framgångsrika är informativa styrmedel som inte kombineras med andra styrmedel, särskilt om åtgärderna kräver stora privata uppoffringar och kostnader för individerna.

66 Att styrmedlet ska vara riktat mot hushållens konsumtionsbeteenden har i rapporten preciserat som att styrmedlets lagstiftning juridiskt utdelar direkta skyldigheter till konsumenter/privatpersoner utifrån ett miljöstyrande perspektiv eller att lagstiftaren eller myndigheter (i t.ex. lagstiftning, propositioner, förarbeten eller föreskrifter) har det uttryckliga syftet att styrmedlet är direkt riktat mot konsumtion hos privatpersoner utifrån ett miljöstyrande perspektiv.

Tabell 1. Utvärderade styrmedel som ingått i kartläggningen i underlagsrapport *Styrmedel för hållbar konsumtion*.⁶⁷ Administrativt (A), Ekonomiskt (E) och Informativt (I).

	Begränsad klimatpåverkan	Frisk luft	Giftrfri miljö	Ingen övergödning	Levande sjöar och vattendrag	Grundvatten av god kvalitet	Hav i balans samt i evande kust och skärgård	God bebyggd miljö	Målövergripande	Typ av styrmedel
Boende	Plan- och bygglagens planinstrument							•		A
	Reglering av enskilda avlopp			•	•	•	•		•	A
	Stöd för miljöförbättrande installationer i småhus	•								E
	Stöd för energieffektiva fönster	•								E
	Stöd för biobränsleanläggning	•								E
	Statliga stödet för investeringar i solvärme	•								E
	Stöd konvertering från direktverkande elvärme	•								E
	Stöd konvertering från oljeuppvärmning	•								E
	Investeringsstöd solceller	•								E
	Energi- och klimatrådgivning	•								I
	Timmättningsreformen	•								I
	Energideklarationer	•								I
Resor	Dubbdäcksförbud Stockholm		•							A
	Dubbdäcksförbud Göteborg		•							A
	Differentierad fordonsskatt	•								E
	Miljöbilspremie	•								E
	Skattebefrielse för biodrivmedel	•								E
	Trängselskatt Stockholm	•	•							E
	Trängselskatt Göteborg	•	•							E
	Bilskrotningspremie			•						E
	Frivillig koldioxidkompensering med förval	•								I
Effekter av bilpooler	•	•							-	
Mat och Åtande	Ekologisk märkning (EU)							•		I
	Miljömärkning mat							•		I
	Klimatcertifierad mat	•								I
	Miljömärkning hyllmärkning							•		I
	Miljömärkning innehållsmärkning							•		I
Energimärkning och ekodesigndirektivet	•									

67 Hennlock, m.fl. (2015) Styrmedel för hållbar konsumtion – Perspektiv från ett urval av utvärderingar. (Underlagsrapport 2)

5 Aktörer i omställning

INDIVIDENS MÖJLIGHETER ATT AGERA FÖR EN HÅLLBAR KONSUMTION sker i sammanhang där många olika aktörer är inblandade. Såväl näringsliv som politiker på olika nivåer, myndigheter, handel och frivilligorganisationer behöver bidra genom att skapa förutsättningar för svenska privatkonsumenter att välja och använda varor och tjänster på ett hållbart sätt. I delar av texten nedan har medlemmar i arbetsgruppen medverkat i skrivningarna utifrån sina respektive organisationers erfarenheter. Syftet har varit att fånga tendenser för en omställning till mer hållbara konsumtionsmönster. Men också beskriva vilka utmaningar de identifierar i arbetet.

5.1 Konsumenter

Det finns aktiviteter som talar för att det pågår en omställning av vad och hur vi konsumerar men omfattningen och miljöpåvekan är inte känd. Många gånger är det inte hållbarhetsargument som i första hand driver denna utveckling.

Naturvårdsverket har bett forskare inom forskningsprogrammet Mistra Urban Futures att översiktligt fånga in vad som diskuteras om hållbar konsumtion i olika mediekanaler, såsom exempelvis bloggar. Spaningen visar att den medvetna konsumenten vill vara unik. Det är viktigt att visa ett samhällsengagemang. I en hållbar livsstil värdesätts identitet, intressen och valmöjligheter högt. För att hitta unika lösningar handlar man *second hand*, odlar eller gör saker själv. Stadsodling, *compact living* och cykling är trender som spridits från städer som Berlin, Köpenhamn och New York till resten av världen.

Det småskaliga utvecklas till nya affärsmöjligheter där konsumenters ändrade preferenser är en stark drivkraft. Människor väljer att låna istället för att köpa. Eller att köpa funktion istället för att äga saker. Det kan handla om att använda ett klädotek⁶⁸, eller vara med i bilpooler och byta semesterbostad med andra. Genom sociala medier och nya IT-lösningar går det exempelvis lätt att hitta delade semesterboenden över hela världen. Webbsidor utgör kanaler för att ge produkter ett andra, eller tredje liv och så vidare, hos flera användare.

En potential till minskad resursanvändning kan vara att fler delar på saker. Det innebär att fokus flyttas från enskild konsumtion och privat ägande till en mer kollektiv tillgång till en vara eller tjänst.⁶⁹ Digitaliseringen har ökat möjligheten för konsumenter att dela på saker och skapa tillgång till en vara eller tjänst även

68 Erbjuder medlemmar att låna kläder och kan jämföras med ett bibliotek.

69 Bilaga 1H. Kollaborativ konsumtion, Karin Bradley, KTH.

om man själv inte äger den. Genom sajter, appar och sociala medier kan delandet underlättas även mellan människor som inte känner varandra. Exempel på varugrupper där detta sker är sådana som är kostsamma, skrymmande och/eller underhållsintensiva, men även barnkläder och leksaker. Detta kan exemplifieras med nya affärsmodeller för delande av verktyg eller grannar som går samman och äger trädgårdsredskap gemensamt.⁷⁰

Gränsen mellan konsument och producent är under förändring och ett nytt begrepp medproducent har vuxit fram för att beskriva att privatpersoner kan vara både konsumenter och producenter.⁷¹ Ett exempel på det är en privatperson som producerar egen el genom egna solceller, eller ett eget vindkraftverk och låter den överblivna elen distribueras, ut på elnätet.

Allt det ovan nämnda kan sammanfattas som tendenser till mer hållbar konsumtion. Den övergripande trenden för konsumtionen är dock att den totalt sett ökar i volym.⁷² Konsumtionens totala volym i kronor räknat styrs i hög grad av hur konsumenternas köpkraft utvecklas, och den har varit ökande över tid bortsett från vissa år med svag ekonomisk utveckling. Inom ramen för den totala konsumtionen kan dock förskjutningar ske i vad konsumenterna spenderar sina pengar på. Här finns en potential att konsumtionen kan förskjutas mot sådant som ger mindre miljöpåverkan per spenderad krona. Några starka tecken på att konsumenterna i större omfattning skulle vända sig bort från den växande materiella konsumtionen finns ännu inte.

5.1.1 Konsumentorganisationer

Konsumenter är starka som kollektiv och det handlar inte främst om engagemang i formella organisationer, utan snarare om social grupptillhörighet som påverkar hur var och en agerar som konsument.

Medlemsbaserade, eller på annat sätt representativa konsumentgrupper fångar tidigt upp önskningsom förändring som kan leda till ökad miljöanpassning. Dessa kan komma fler tillgodo, till exempel genom kampanjarbete. Energimärkning, ekodesign, miljömärkning och miljöfrågor i standardisering är några exempel där konsumentorganisationer deltar i regelarbete för att underlätta för hållbar konsumtion.

Idag kan nya initiativ som får spridning via sociala medier vara ett viktigt komplement till traditionella konsumentorganisationer. Facebook-grupper som Matfusket, Äkta vara, Ekologiskt är logiskt, Dyrare mat nu, Skjutsgruppen och Medveten konsumtion är aktiva ”rörelser” med smalare fokus, men med mycket lägre tröskel för engagemang och därför svåra att definiera i termer av inflytande över tid eller förändringskraft, till exempel vad gäller politiska beslut.

70 Ibid.

71 Ibland används även ordet prosumer eller engelskans prosumer.

72 Centrum för konsumtionsvetenskap (CFK) (2014).

Samhällets digitalisering har ökat intresset för att dela på produkter. Nya former för att utnyttja produkter, kunskap och finansiering, som ökar tillgängligheten oavsett ekonomisk styrka. Det här är en utveckling som är svår både att överblicka och se en entydig riktning på.

5.2 Handel

Nya strategier och etiska ställningstaganden har fått många aktörer i handeln att se över sin verksamhet ur ett hållbarhetsperspektiv. De drivkrafter som flest företag uppger för sitt hållbarhetsarbete är att stärka sitt rykte och varumärke, att öka andelen nöjda kunder samt att få nöjdare medarbetare. Fram till 2013 arbetade sju av tio företag med CSR. Idag är det åtta av tio.⁷³ Vidare svarar 42 procent av företagen att de lägger mer resurser på hållbarhetsarbetet jämfört med 2013. Framför allt är det dagligvaruhandeln som ökar sitt ekologiska sortiment.

Att nischa sin verksamhet mot en speciell grupp konsumenter med särskilda preferenser och därmed våga ”välja bort” andra kunder kan bli vanligare i handeln. Att tillhandahålla enbart eller stor andel, ekologiska eller miljöanpassade varor kan exempelvis vara en affärsidé. Att öka inslaget av tjänster kan vara ett annat exempel på att göra verksamheten mindre miljöpåverkande, samtidigt som fokus på lönsamhet bibehålls.

Affärsmodeller där uthyrning, lån, byte och/eller reparation ingår, eller där servicenivån ökar, till exempel genom att företaget erbjuder mer rådgivning och tjänster, har också vuxit fram under senare år. I många fall är digitalisering, internettjänster och appar viktiga verktyg för att kunna bygga nya tjänster på ett effektivt sätt. Det finns också exempel på företag inom handeln som arbetar för en cirkulär affärsmodell, där företagets produkter ska kunna återvinnas och bli råvara för nya produkter enligt ”vagga till vagga”-modellen, där alla rester av en produkt ska kunna återföras till kretsloppet.

Priset uppges vara den främsta orsaken till att kunderna inte handlar mer ekologiska, miljömärka eller rättvisemärkta produkter. Sex av tio konsumenter tycker att miljöanpassade och etiska varor är för dyra.⁷⁴ Många tycker dessutom att utbudet och sortimentet av miljöanpassade och etiska varor är för litet.

En hållbar handel kan utvecklas på flera sätt, även på sätt som vi ännu inte sett exempel på. Exempel på utmaningar som handeln står inför är att hitta lösningar som gör att företag kan gå före och vara framåtblickande, och samtidigt vara konkurrenskraftiga i en alltmer globaliserad handel. Under hösten 2014 och våren

73 Svensk Handel (2014). Det ansvarsfulla företaget 2014. Svensk Handels undersökning av medlemsföretag och konsumenter 2014.

74 Svensk Handel (2014) Det ansvarsfulla företaget 2014. Svensk Handels undersökning av medlemsföretag och konsumenter 2014.

2015 har Svensk Handel tillsammans med tankesmedjan Global Utmaning arrangerat en serie om fyra rundabordssamtal på temat hållbar konsumtion. Representanter från facket, miljö- och konsumentorganisationer och fem större handelsföretag har deltagit. Syftet har varit att deltagarna ska lära sig mer om hållbar konsumtion från olika experter samt att genom samtal ringa in problem och möjligheter, inte minst hur politiken kan bidra och samverka med näringslivet, samt hur man kan arbeta vidare med frågorna. Resultatet presenteras i en rapport i oktober 2015.

5.3 Producenter

Konsumenters efterfrågan på varor och tjänster som är gynnsamma ur miljösynpunkt medverkar till att företag stimuleras till att förbättra miljöprestandan hos sina produkter, finna innovativa lösningar och miljöanpassad produktutveckling. Fokus ligger i stor utsträckning på begränsning av klimateffekten, energieffektivitet, ökad hållbarhet hos produkter, utfasning av farliga ämnen och ökad användning av förnybara råvaror. Resurseffektiva värdekedjor som passar in i en cirkulär ekonomi och i en bioekonomi⁷⁵ är också centralt i företagens miljöarbete.

För företagen måste miljö- och affärsnytta gå hand i hand. Varornas och tjänsternas miljöprestanda är ofta en konkurrensfaktor och miljöinformation är en viktig del. Företag är lyhörda för kunders krav och intresse för miljöinformation. Med hjälp av frivilliga verktyg som miljöledningssystem kan miljöarbetet struktureras, synliggöras och kommuniceras. Att visa miljöfördelar och innovationskraft är en väsentlig aspekt i marknadsföringen. IVA:s pågående projekt ”Resurseffektiva affärsmodeller” belyser hur svenska företag arbetar med att möta behovet av mer miljöanpassade konsumtionsmönster. Det handlar om att erbjuda nya resurseffektiva produkter och affärsmodeller.⁷⁶ Exempelvis kan det handla om kvalitetssäkrad begagnat försäljning och affärsnätverk för delad konsumtion. Som en del i arbetet avser projektet att identifiera behovet av styrmedel som stimulerar framväxten av dessa nya affärsmodeller.

Företag deltar i arbetet med att ta fram verktyg för att informera konsumenterna om produkters miljöegenskaper. Exempel på detta är miljövarudeklarationer, miljömärkningar såsom Svanen, EU-blomman och Bra Miljöval, ekologiska livsmedel, IT-deklarationer, miljöavtryck, standardisering och certifieringssystem, till exempel för skogsråvara (FSC, PEFC).

Samarbeten mellan branscher inom värdekedjor skapar förutsättningar för att finna resurseffektiva lösningar. Som exempel kan nämnas utveckling av förpack-

75 Bioekonomi kan förklaras som ett strategiskt ramverk vilket bygger på kretsloppstänkande och främjande av hållbar produktion och användning av biologiska resurser.

76 <http://www.iva.se/projekt/resurseffektiva-affarsmodeller/>

ningar som är anpassade till konsumenten och därmed minskar matsvinnet. För vissa produkter finns det producentansvar som innebär att producenterna ska se till att uttjänta produkter samlas in och återanvänds eller återvinns. Materialåtervinning kan ge resursbesparingar som gynnar miljö, samhälle, konsumenter och producenter. Det förutsätter att materialströmmarna har ett känt innehåll så att kvaliteten kan säkerställas och att inte farliga ämnen sprids, att konsumenten har god information om att material kan återvinnas och hur de kan bidra till detta. Producenterna har en avgörande roll för att utforma material och varor som är återvinningsbara.

En förutsättning för att ha framgång med att miljöanpassad produktutveckling är att produkter och tjänster har möjlighet att överleva på en kommersiell marknad. Eftersom marknaden blir alltmer global är det viktigt att regler på miljöområdet anpassas så att inte konkurrensen snedvrids.

I ett konsumentperspektiv krävs relevant information om produkters och tjänsters innehåll och miljöprestanda. Att enkelt sammanfatta en komplicerad värdekedja är en stor och resurskrävande utmaning för företagen.

5.4 Regionala och kommunala aktörer

Genom de olika roller och uppdrag länsstyrelser, regioner och kommuner har, kan de bidra till att skapa förutsättningar för hållbara konsumtionsmönster hos svenska privatkonsumenter. Allt fler länsstyrelser och kommuner sätter mål och inkluderar åtgärder gällande konsumtion och livsstilar.⁷⁷ Till exempel innehåller Dalarnas energi- och klimatstrategi från 2012 och Göteborgs stads klimatstrategiska program 2014 mål för konsumtionens klimatpåverkan.⁷⁸

Länsstyrelserna har genom miljömålsuppdraget och särskilt generationsmålet ett ansvar att arbeta med konsumtionsmönster. Detta kan till exempel ske genom länens arbete med åtgärdsprogram inom miljömålsarbetet, men också genom olika sakområden. En viktig roll för länen är dessutom att förmedla information från den nationella nivån till regionala och lokala aktörer, till exempel för pågående nationella arbeten om matsvinn, giftfri vardag, avfallsförebyggande arbete.

Länsstyrelserna har traditionellt sett inte den enskilde individen som målgrupp. Men länsstyrelserna fungerar många gånger som stöd till de aktörer som i sin tur har direktkontakt med allmänheten. Några länsstyrelser har dock vänt sig direkt till allmänheten i arbetet med hållbar konsumtion. Bland dessa finns länsstyrelser-

77 Naturvårdsverket (2015b) Mål i sikte. Analys och bedömning av de 16 miljökvalitetsmålen i fördjupad utvärdering.

78 http://goteborg.se/wps/portal/invanare/miljo/goteborgs-miljomal/begransad-klimatpaver-kan!/ut/p/z1/04_Sj9CPykssy0xPLMnMz0vMAfJjo8ziAwy9Ai2cDB0N_N0t3Qw8Q7wD3Py8ffynLIz0wwkpiAJKG-AAjgb6BbmhigAdowuY/dz/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/#htoc-0

na i Skåne, Jönköping och Halland. I Skåne har länsstyrelsen använt sig av Facebook och Twitter. Länsstyrelsen i Jönköping har återkommande delat ut en tidning till alla hushåll, och den i Halland har anordnat kunskapshöjande seminarier.

Genom befintliga nätverk och i många fall goda kunskaper om de regionala aktörerna finns goda möjligheter att få aktörer att delta i projekt som bidrar till en mer miljömässigt hållbar konsumtion. Länsstyrelsernas nätverk kan bestå av aktörer som kommuner, landsting, regionförbund, studieförbund och ideella organisationer samt verksamhetsutövare.

För att länsstyrelsernas arbete med hållbar konsumtion ska utvecklas och bli mer effektivt finns behov av övergripande insatser på nationell nivå. Länsstyrelsernas ansvarsroll kan behöva bli tydligare, omfattningen av arbetet behöver konkretiseras och möjligheterna att följa upp effekterna förbättras.⁷⁹

Regionerna har med ett självständigt politiskt mandat och ansvar för tillväxt och utveckling i ett större geografiskt område goda förutsättningar att skapa villkor som underlättar hållbar konsumtion. Den största drivkraften i det regionala utvecklingsarbetet handlar om att skapa goda förutsättningar för invånarna. För det regionala arbetet handlar det främst om satsningar inom infrastruktur, kollektivtrafik, näringslivsutveckling, utbildning och sysselsättning.

I de regionala utvecklingsstrategierna finns omfattande resurser för utveckling. Arbetet för en omställning till mer hållbara konsumtionsmönster kan också skapa sysselsättning och nya affärsidéer, vilket ligger i linje med det uppdrag man har. För att lyckas krävs dock ett politiskt engagemang, så att frågorna lyfts in i det strategiska arbetet. Att skapa ett sådant intresse för hållbar konsumtion är den största utmaningen. Det är också viktigt att fundera på hur dessa frågor kommuniceras, om det finns en stor acceptans hos allmänheten eller inte. Frågor som upplevs som negativa för invånarna är svårt att få politiskt gehör för.

En genomgång av regionernas tillväxt och utvecklingsstrategier visar att klimatfrågan är den miljöfråga som främst lyfts fram.⁸⁰ Fokus i arbetet ligger främst på att skapa förutsättningar i samhället för att klara klimatmålen, men indirekt skapar det förutsättningar för invånare att kunna konsumera mer hållbart. Affärsdriven miljöutveckling, gröna innovationer och jobb lyfts fram i flera regionplaner. En utbyggd kollektivtrafik, satsningar på klimatsmarta livsmedel och ekologisk mat, produktutvecklingsprojekt, utveckling av biogas och samarbeten kring installation av solceller, kommer direkt eller indirekt att underlätta för en mer hållbar livsstil. I Bilaga 1 redovisas ett exempel på hur man i Västra Götalandsregionen arbetat med att skapa förutsättningar för hållbar konsumtion av textil.

79 RUS, LEKS och Länsstyrelserna Gotland och Dalarna (2015) Länsstyrelsens roll och ansvar i arbetet med konsumtion – en förstudie Länsstyrelsen Dalarnas rapportserie, 2015:07.

80 Ibid.

Många svenska kommuner arbetar för att genom information främja hållbara konsumtionsmönster. Det finns även flera beräkningsverktyg i vilka kommuninvånarna kan testa sin klimatpåverkan utifrån vardagliga situationer som boende, resor och val av kost. Genom kommunernas energi- och klimatrådgivningen erbjuds konsumenterna kostnadsfri och opartisk rådgivning om energi, transport och klimatfrågor. Det kan handla om tips och råd om hur konsumenter kan påverka sin energianvändning och göra val för att påverka miljön så lite som möjligt genom val av uppvärmningssystem, transporter, energikostnader, isolering och fönster etc.

Ett sätt att främja konsumenters val av transportmedel till cykel, gång och kollektivtrafik är genom den kommunala fysiska planeringen. Detta är ett verktyg som, genom det kommunala planmonopolet, är mycket kommunspecifikt. För att skapa förutsättningar för konsumenter att välja alternativ till bilen har Boverket föreslagit att gång-, cykel- och kollektivtrafik ska vara normgivande i planeringen.⁸¹

Genom så kallade Mobility Management-insatser kan kommuner även påverka invånarnas transporter på andra sätt. Sådana insatser kan t.ex. handla om att minska parkeringsnormen eller att införa flexibla parkeringsnormer. En flexibel parkeringsnorm kan innebära att en byggherre eller fastighetsägare minskar på antalet p-platser per lägenhet mot att denne istället gör andra åtgärder som gör det enklare att välja ett hållbart transportsätt. Detta kan vara att säkerställa att det finns en cykel- eller bilpool för fastigheten, att särskilt attraktiva cykelparkeringar byggs eller att hyresgästerna erbjuds prova-på-kort i kollektivtrafiken.

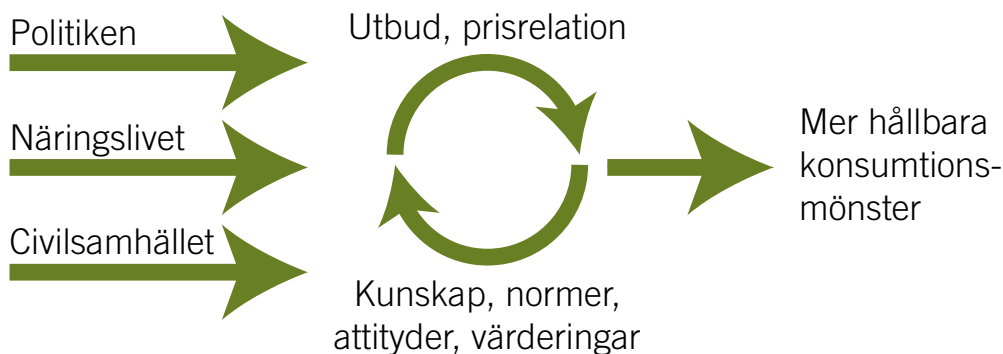
Kommunernas avfallsförebyggande arbete kopplar många gånger direkt till arbetet med att främja hållbara konsumtionsmönster hos medborgarna. Kommunerna informerar hushållen om hur de kan förebygga uppkomsten av avfall genom att främja återanvändning och ge förslag på aktörer som kan ta emot begagnade produkter. Ett annat exempel är arbetet med att öka invånarnas medvetenhet om och förståelse för matsvinnets betydelse för miljön och ekonomin. Detta exempelvis genom att informera om vikten av att minska matsvinnet i samband med införande av separat matavfallsinsamling.

81 Boverket (2014) Förslag till strategi för miljö kvalitetsmålet God bebyggd miljö. Rapport 2014:32.

6 Att stärka hållbara konsumtionsmönster

DET ÄR EN STOR UTMANING ATT ETABLERA hållbara konsumtionsmönster. Faktorer som tillsammans kan bidra till att genomgripande förändra privatpersoners konsumtionsmönster är förändringar i utbud, prisrelationer på marknaden, normer, kunskap och attityder.⁸² Bakom dessa faktorer ligger påverkan från politiken, näringslivet och civilsamhället, jämför Figur 3.

Figur 3. Förändringsfaktorer för en omställning till mer hållbara konsumtionsmönster.⁸³

Många förslag till åtgärder i syfte att skapa förutsättningar för miljömässigt hållbara konsumtionsval finns redan på bordet. I det här kapitlet presenteras ett urval av åtgärder och styrmedel vilka bedöms vara viktiga att genomföra för miljömålsuppfyllnad, se Tabell 2. Målvisa insatser finns presenterade under delrubrikerna *Klimatsmarta konsumenter*, *Frisk luft*, *Minskad nedskräpning av marina miljöer* samt *Giftfri vardag*. Därefter följer målövergripande förslag för hur en omställning till hållbara konsumtionsmönster kan stödjas under delrubrikerna *Resurseffektiva konsumenter*, *Energieffektiva konsumenter*, *Informerade konsumenter* och *Globalt medvetna konsumenter*.

Urvalsgrunden för förslagen som presenteras har primärt varit åtgärder och styrmedel som syftar till att direkt förändra konsumenters val och beteenden. En del förslag som indirekt syftar till att stärka konsumenters möjligheter att göra hållbara val finns även med. Som en följd av fokusområdets avgränsning så ingår

82 Larsson (red) (2015) Hållbara konsumtionsmönster - Analyser av maten, flyget och den totala konsumtionens klimatpåverkan idag och 2050. (Underlagsrapport 1).

83 Ibid.

inte förslag vilka syftar till att förändra utbudet, jämför Figur 3 ovan. Flera av förslagen som presenteras är ännu utredningar vilka i ett senare skede förväntas leda till utformning av styrmedel. Förslagen är inte konsekvensutredda.

De flesta av förslagen syftar till att skapa förändring i prisrelationer på marknaden eller öka konsumentens kunskap. Samtidigt kan konstateras att mekanismer som påverkar konsumtionsvalen, jämför kapitel 3.1 till liten del är adresserade med denna typ av styrmedel.

Den stora möjligheten till omställning finns samlad hos alla aktörer i samhället och innebär förändring för både konsumenter och producenter. För miljömässigt hållbara konsumtionsmönster behöver även åtgärder för förändringar i utbudet fortsatt tas fram. Även initiativ och åtgärder inom handeln för att bidra till miljömässigt hållbar konsumtion behöver utvecklas. I detta sammanhang kommer även betydelsen av andra faktorer som media, reklam och påverkan via sociala medier in, vilket kan antas ha en stor påverkan på privatpersoners konsumtion.

För att kunna utvärdera de långsiktiga effekterna av förslagen behöver även utvärderingsmetoder tas fram. Samtidigt kan man konstatera att styrmedel för att minska konsumtionens miljöpåverkan sällan har en direkt effektkedja.⁸⁴

84 Hennlock, m.fl. (2015) Styrmedel för hållbar konsumtion – Perspektiv från ett urval av utvärderingar. (Underlagsrapport 2)

Tabell 2. Förslag till åtgärder och styrmedel som syftar till att påverka privata konsumtionsmönster i miljömässigt hållbar riktning.

Åtgärdsförslag	Koppling till Miljömål	Berörd myndighet(er)	Referenser
Utredning av utformning och beloppsnivåer vid återinförande av svensk flygskatt [6.1.1]	Begränsad klimatpåverkan	Naturvårdsverket	SFS 2006:909, Naturvårdsverket (2014) Förslag till åtgärder för en mer hållbar konsumtion
Energieffektiva personbilar [6.1.2]	Begränsad klimatpåverkan	Naturvårdsverket	Fossilfrihet på väg SOU 2013:8
Skatter och andra styrmedel inom livsmedelssektorn [6.1.3]	Begränsad klimatpåverkan, Rikt odlingslandskap, Rikt växt- och djurliv, Ingen övergödning	Särskild utredare	Naturvårdsverket (2014) Förslag till åtgärder för en mer hållbar konsumtion. Färdplan 2050, NV 2012:6525, SJV 2012:35
Förstärka informationsarbetet för förändrade kostvanor [6.1.3]	Begränsad klimatpåverkan, Rikt odlingslandskap, Rikt växt- och djurliv, Ingen övergödning	Livsmedelsverket, Naturvårdsverket, Konsumentverket och Jordbruksverket	Naturvårdsverket (2014) Förslag till åtgärder för en mer hållbar konsumtion.
Nationell informationssatsning om marint skräp riktad till konsumenter [6.3.1]	Hav i balans samt levande kust och skärgård, God bebyggd miljö	Havs- och vattenmyndigheten och Naturvårdsverket	Havs- och vattenmyndigheten (2015) God havsmiljö 2020 Marin strategi för Nordsjön och Östersjön
Marint skräp inkluderat i nationella avfallsplaner och avfallsförebyggandeprogram [6.3.1]	Hav i balans samt levande kust och skärgård, God bebyggd miljö	Naturvårdsverket, Kommunerna	Havs- och vattenmyndigheten (2015) God havsmiljö 2020 Marin strategi för Nordsjön och Östersjön
Marint skräp inkluderat i kommunala avfallsplaner [6.3.1]	Hav i balans samt levande kust och skärgård, God bebyggd miljö	Kommunerna	Havs- och vattenmyndigheten (2015) God havsmiljö 2020 Marin strategi för Nordsjön och Östersjön
Utredning om leverantörer av varor kan åläggas att informera om särskilt farliga ämnen på eller i anslutning till varan [6.4]	Gifrfri miljö	Kemikalieinspektionen	Artikel 33 i EUs kemikalielagstiftning REACH
Webbtjänst eller mobilapplikation om varors innehåll av särskilt farliga ämnen [6.4]	Gifrfri miljö	Kemikalieinspektionen	Artikel 33 i EUs kemikalielagstiftning REACH och Förordning (SNFS 2014:110) om en upplysningstjänst för konsumenter
Informationskampanj minska matavfallet [6.5.1]	Målövergripande	Livsmedelsverket, i samverkan med Konsumentverket, Jordbruksverket och Naturvårdsverket	Naturvårdsverket (2013) Avfallsförebyggande programmet, Naturvårdsverket (2014) Förslag till åtgärder för en mer hållbar konsumtion

Åtgärdsförslag	Koppling till Miljömål	Berörd myndighet(er)	Referenser
Nytt etappmål för att minska matavfallet [6.5.1]	Målövergripande	Naturvårdsverket, Livsmedelsverket, Jordbruksverket	Naturvårdsverket (2013) Avfallsförebyggande programmet, Naturvårdsverket (2014) Förslag till åtgärder för en mer hållbar konsumtion
Utreda informativa och ekonomiska styrmedel för att förändra prisrelationerna mellan att reparera och köpa nytt [6.5.2]	Målövergripande	Naturvårdsverket i samråd med Konsumentverket och Tillväxtverket samt efter samråd med Skatteverket, Kemikalieinspektionen och Energimyndigheten	Naturvårdsverket (2013) Avfallsförebyggande programmet, Naturvårdsverket (2014) Förslag till åtgärder för en mer hållbar konsumtion
Analysera miljömässiga, sociala och ekonomiska konsekvenser av ökad kollaborativ konsumtion [6.5.3]	Målövergripande	Tillväxtanalys, Naturvårdsverket Konsumentverket och andra berörda myndigheter	Se text
Analysera effekter på konsumenträttigheter och försäkringssystem vid kollaborativ konsumtion [6.5.3]	Målövergripande	Särskild utredare	Se text
Fortsatt arbete för en omställning till energieffektivare konsumtionsmönster [6.6.1]	Begränsad klimatpåverkan	Energimyndigheten	Se text
Utvärdering av skolans arbete med hållbar utveckling, inklusive hållbar livsstil och konsumtion [6.7.1]	Målövergripande	Skolinspektionen	Naturvårdsverket (2014) Förslag till åtgärder för en mer hållbar konsumtion
Uppdrag och ökade resurser för att stimulera skolans arbete med hållbar livsstil och konsumtion [6.7.1]	Målövergripande	Skolverket	Naturvårdsverket (2014) Förslag till åtgärder för en mer hållbar konsumtion
Nationell upplysningstjänst för konsumenter – utveckla verktyget [6.7.2]	Målövergripande	Konsumentverket, i samarbete med andra berörda myndigheter	Förordning SFS 2014:110 om en upplysningstjänst för konsumenter, 3§
Miljörating av finansiella varor och tjänster [6.7.3]	Målövergripande	Pensionsmyndigheten	Naturvårdsverket (2014) Förslag till åtgärder för en mer hållbar konsumtion
Svanenmärkning av aktiefonder [6.7.4]	Målövergripande	Miljömärkning Sverige AB, myndigheter och organisationer	Nordiska Miljömärkningsnämnden
Ökad tillgänglighet på livscykeldata [6.7.5]	Målövergripande	Naturvårdsverket, Energimyndigheten	Naturvårdsverket (2014) Förslag till åtgärder för en mer hållbar konsumtion

Åtgärdsförslag	Koppling till Miljömål	Berörd myndighet(er)	Referenser
EU gemensam metod för produkters miljöavtryck [6.7.6]	Målövergripande	Naturvårdsverket, andra berörda myndigheter branschorgan och företag	Se text
Att välja förnybart [6.7.7]	Målövergripande	SIS, berörda företag, branschorganisationer, myndigheter	Se text
Fortsatt genomförande av FNs 10-åriga ramverk av program för hållbar konsumtion och produktion (10YFP) [6.8]	Målövergripande	Naturvårdsverket, andra berörda myndigheter	Se text
Utveckla insatser för mål 4 i Konventionen om biologisk mångfald (CBD) [6.8]	Målövergripande	Naturvårdsverket, andra berörda myndigheter	Se text
Riktade bilaterala insatser – Hot-spot metod [6.8]	Målövergripande	Naturvårdsverket, andra berörda myndigheter	Se text

6.1 Klimatsmarta konsumenter

ÅTGÄRDSFÖRSLAG I KAPITLET:

Utredning av utformning och beloppsnivåer vid återinförande av svensk flygskatt.
 Energieffektiva personbilar.
 Skatter och andra styrmedel inom livsmedelssektorn.
 Förstärka informationsarbetet för förändrade kostvanor.

I utvärderingen av miljö kvalitetsmålet *Begränsad Klimatpåverkan* konstateras att målet inte är uppnått och inte kommer kunna nås med befintliga och beslutade styrmedel och åtgärder.⁸⁵ Beräkningar visar att den privata konsumtionen står för mer än två tredjedelar av de totala utsläppen av växthusgaser från svensk konsumtion.⁸⁶

För att konsumtionens bidrag till klimatpåverkan ska kunna följas behöver växthusgasutsläppen beräknas utifrån ett konsumtionsperspektiv. Där inkluderas

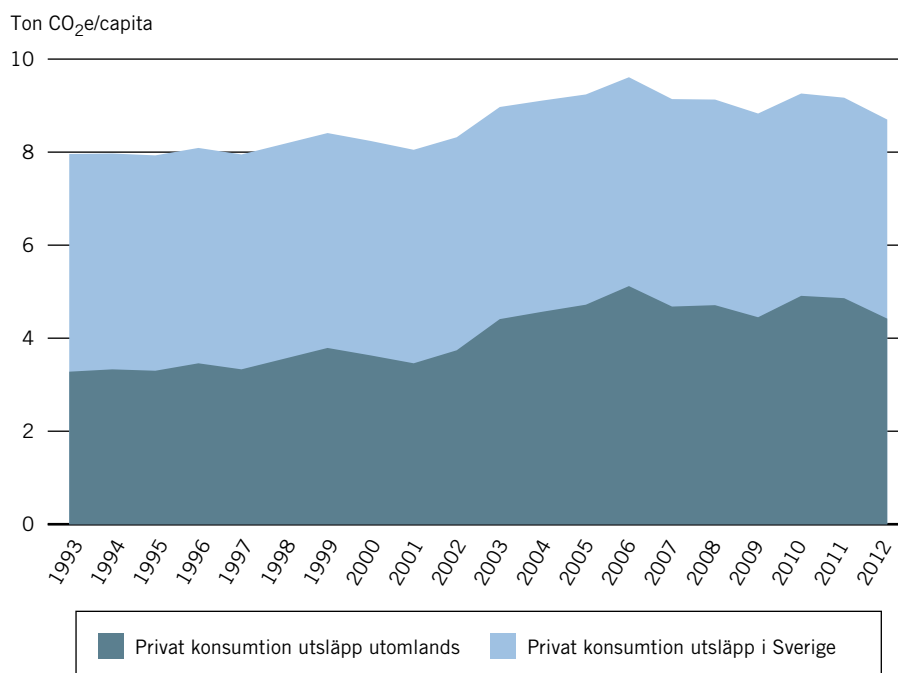
85 Naturvårdsverket (2015b) Mål i sikte. Analys och bedömning av de 16 miljö kvalitetsmålen i fördjupad utvärdering.

86 <http://www.naturvardsverket.se/Sa-mar-miljon/Statistik-A-O/Vaxthusgaser-utslapp-per-konsumtionsomrade-Sverige/>

alla utsläpp som orsakas av varor och tjänster som vi konsumerar i Sverige oavsett var i världen, eller var i livscykeln, miljöpåverkan har skett under produktionen. Produktion i Sverige av varor och tjänster som exporteras för att konsumeras i andra länder räknas därmed bort.⁸⁷

De totala utsläppen från svensk konsumtion har inte minskat trots att utsläppen av växthusgaser inom Sveriges gränser har minskat⁸⁸. Denna utveckling motverkar generationsmålet och det globala målet om att begränsa utsläppen så att den globala temperaturökningen inte överskrider två grader.

Figur 4. Sveriges totala utsläpp av växthusgaser från privat konsumtion, redovisat som ton koldioxidekvivalenter (koldioxid, metan och lustgas sammanvägt) per capita och år 1993–2012. Den privata konsumtionen är definierad enligt Nationalräkenskaperna dvs. slutlig användning exklusive offentlig konsumtion, ideella organisationers konsumtion, bruttoinvesteringar, lagerförändringar och export.

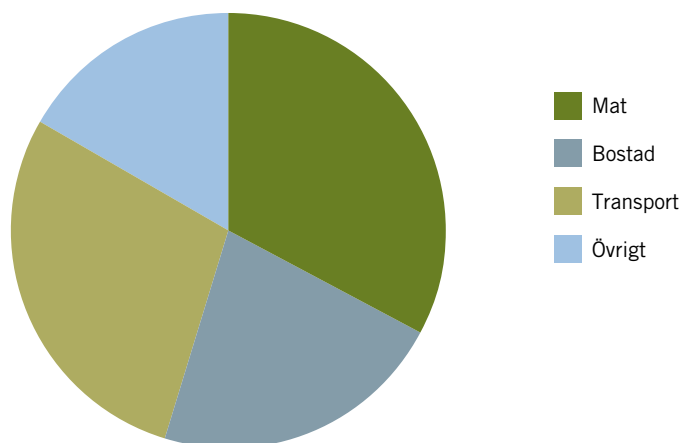

87 För ytterligare förklaring av konsumtionsperspektivet jämför s 43 i Naturvårdsverket (2015b) Mål i sikte. Analys och bedömning av de 16 miljö kvalitetsmålen i fördjupad utvärdering.

88 <http://www.naturvardsverket.se/Sa-mar-miljon/Statistik-A-O/Vaxthusgaser-utslapp-per-konsumtionsomrade-Sverige/>

Figur 5. Sveriges totala utsläpp av växthusgaser från privat konsumtion fördelat på konsumtionsområden, år 2012 (Med totala avses utsläpp i Sverige och utsläpp i andra länder är sammanslaget) ton koldioxidekvivalenter (koldioxid, metan och lustgaser sammanvägt) per capita.

KÄLLA: NATURVÅRDSVERKET⁸⁹

Uppdelat på olika konsumtionsområden blir det tydligt att utsläpp från konsumtion av mat och transporter står för den största andelen av växthusgasutsläppen från privat konsumtion. Utsläppsökningen under tjugoförårsperioden från mat och transport består av de utsläpp som sker i andra länder. Kött är den livsmedelsgrupp som står för störst andel av den livsmedelsrelaterade klimatpåverkan.

För utsläpp från transport konstaterar utvärderingen av miljö kvalitetsmålet *Begränsad klimatpåverkan* att utsläppen från personbilarna har minskat men att utsläppen från flyget kraftigt ökat på grund av ökat flygresande.⁹⁰ En starkt bidragande orsak till att utsläppen i andra länder från resande ökar är att vi gör allt fler utrikes flygresor från år till år.⁹¹

6.1.1 Flygresor

Klimatpåverkan av svenskars flygande globalt är idag i samma storleksordning som klimatpåverkan från den svenska personbilstrafiken.⁹² Antalet passagerare på utrikesresor från svenska flygplatser har ökat med cirka 150 procent från 1993 till

89 <http://www.naturvardsverket.se/Sa-mar-miljon/Statistik-A-O/Vaxthusgaser-utslapp-per-konsumtionsomrade-Sverige/>

90 Naturvårdsverkets webbplats, 2014-06-16.

91 Larsson (red) (2015). Hållbara konsumtionsmönster – analys av maten, flyget och den totala konsumtionens miljöpåverkan. (Underlagsrapport 1).

92 Uppgiften bygger på beräkningar utförda på Kungliga Tekniska Högskolan och Chalmers Tekniska Högskola. Dessa redovisas i Hållbara konsumtionsmönster – analys av maten, flyget och den totala konsumtionens miljöpåverkan. (Underlagsrapport 1).

2013.⁹³ Lågprisflyget har gjort det billigt att flyga och ökningstrenden för utrikes flygresor förväntas fortsätta.

Ökningen av flygets klimatpåverkan beror också på att det saknas styrmedel. Flygbränsle får i princip inte beskattas enligt Chicago-konventionen från 1944. Att flyg inom Europa ligger inom EU:s system för handel med utsläppsrätter (EU ETS) har i praktiken ingen påverkan på vårt flygande då det påverkar biljettpriset ytterst marginellt. Det påverkar inte heller utsläppen då det i dagsläget finns ett överskott av utsläppsrätter, vilket gör att mekanismen med utsläppsminskningar i andra delar av EU ETS-systemet (EU:s industri och elproduktion) inte fungerar. Dessutom betalas inte moms på utrikes resor.

Riksdagen och EU har uttalat att de olika transportslagen ska betala för sina externa effekter (internalisering). Flyget har större klimatpåverkan per person-kilometer än andra transportslag. Flygplanens utsläpp på hög höjd av vattenånga och kväveoxider gör att den totala klimatpåverkan är avsevärt högre än enbart koldioxidens effekt. Dessa gasers effekter på klimatet är komplexa, osäkerheterna är stora men många källor anger att klimateffekterna kan vara minst lika stora som koldioxidens effekt.

PÅGÅENDE UTVECKLING ÅTGÄRDER OCH STYRMEDEL

Riksdagen utfärdade en lag om skatt på flygresor den 8 juni 2006 (SFS 2006:909). I lagen föreskrevs att ”Flygskatten tas ut med 94 kronor per passagerare som reser med destinationer inom Europa och med 188 kronor per passagerare som reser till en annan destination” (9 §). Vissa undantag från skatt föreskrevs i lagen. Lagen föregicks av propositionen *Skatt på flygresor* (prop. 2005/06:190) och en omfattande diskussion i riksdagen och media. Efter valet 2006 beslutade en ny riksdagsmajoritet att lagen skulle utgå.

Inom International Civil Aviation Organization, ICAO pågår ett arbete med att utveckla ett globalt gällande styrmedel för flyget. Fram till nyligen har man jobbat mot ett globalt handelssystem för koldioxid. Den ansats som ICAO nu i stället arbetar med bygger på ett globalt system där flygbolagen måste kompensera för utsläpp överstigande utsläppsnivån 2020, dvs. ett klimatkompenseringsystem för delar av utsläppen. Vi har dock tyvärr anledning att tro att de förslag som så småningom kommer från ICAO i praktiken kommer att vara alltför svaga. Bland annat är det kraftiga motståndet, till exempel från USA och Kina, mot att flyg till och från EU ska inkluderas i EU:s system för handel med utsläppsrätter (EU ETS) en indikation på detta.

Sedan 2012 ingår flyget inom EU i EU ETS. Flyget ingår i princip i samma utsläppsbubbla som energi- och industrisektorn, men operatörerna får utsläppsrätterna i huvudsak gratis. Priset för utsläppsrätter är mycket lågt (för närvarande

93 Larsson (red) (2015). Hållbara konsumtionsmönster – analys av maten, flyget och den totala konsumtionens miljöpåverkan. (Underlagsrapport 1).

cirka 7 euro per ton koldioxid) och mycket lite tyder på att priset kan förväntas stiga till den från början avsedda nivån (30–40 euro per ton) under åtminstone det närmaste decenniet. Därför har styrmedlet en mycket begränsad effekt inom överskådlig tid. En idé som framförts vore att kräva dubbla utsläppsrätter för flyget, motiverat av vattenångans och kväveoxidernas klimatpåverkan. Även av detta skulle effekten dock bli marginell på grund av utsläppsrätternas låga pris.

VÄGAR FRAMÅT

Naturvårdsverket anser att en styrande skatt på bränslet eller utsläppen egentligen är det självklara förstahandsvalet, men då det inte är möjligt föreslår vi att flygskattsförslaget från 2006 bör aktualiseras och återinföras.⁹⁴ Flera länder i Europa, till exempel Storbritannien och Tyskland, har eller har haft skatter på flyget, i större eller mindre utsträckning motiverade av klimatskäl. Naturvårdsverket avser att utreda utformning av lagstiftning samt beloppsnivåer baserat på internationella erfarenheter och kunskaper av införda flygskatter.

Vid sidan av införande av ekonomiska styrmedel behöver olika sätt för att påverka de sociala normerna kring vårt resande analyseras. Naturvårdsverket bedömer att det finns potential att minska utsläppen genom att öka medvetenheten om flygets viktiga och speciella roll för klimatet. Det kan finnas goda förutsättningar att påverka de sociala normerna. Det kan röra benägenheten att resa, val av transportslag och val av destination. Vilka resmål som för tillfället är populära är normberoende. Information är en mycket väsentlig del i ett styrmedelspaket då allmänhetens kunskap ännu är begränsad om omfattningen av flygets klimatpåverkan. Ett lagförslag bör därför åtföljas av förslag till informativa styrmedel.

Konsumenters förutsättningar att kunna välja andra färdssätt är viktigt. Här kan Sverige driva på inom EU för att åstadkomma bättre förutsättningar för tågbolagen att trafikera internationella linjer. Även möjligheterna att köpa gränsöverskridande biljetter bör underlättas.

Andra myndigheter som är direkt berörda av arbetet med styrmedel för flyg är bland annat Transportstyrelsen, Luftfartsverket och Trafikverket.

FÖRVÄNTADE KONSEKVENSER

Vissa bedömningar av de ekonomiska konsekvenserna av lagen om flygskatt som riksdagen fattade beslut om (SFS 2006:909) finns redovisade i regeringens prop. 2005/2006:190 kap. 9. Flygskatten beräknades då, med de skattenivåerna, sammantaget medföra bruttoskatteintäkter på cirka 1,14 miljarder kronor på helårsbasis för 2006. Hur stor denna påverkan blir beror bland annat på hur mycket flygresandet minskar och i vilken mån flygresorna ersätts av andra, mindre klimatpåverkande resor, till exempel med tåg och buss.

94 Naturvårdsverket (2014a). Förslag till åtgärder för en mer hållbar konsumtion – Redovisning av regeringsuppdrag.

Ytterligare en sannolik konsekvens av en flygskatt är att en del av flygverksamheten vid Sturups flygplats flyttar till Kastrup. Att näringslivet påverkas av en flygskatt är säkert men hur och i vilken grad bör utredas. Erfarenheter av effekterna från flygskatten i bland annat Storbritannien och Tyskland bör tas tillvara. En ny konsekvensbedömning behöver utföras.

En passagerarskatt, eller höjd moms, har inte någon direkt teknikstyrande effekt, däremot en dämpande effekt på efterfrågan, det vill säga resandet. Styrmedel som bara styr mot minskad användning bör kompletteras med styrmedel för teknikutveckling, såsom stöd till forskning och utveckling.

6.1.2 Inköp av energieffektiva personbilar

Hushållens val av bil, om man väljer att ha bil, tillhör de mer komplicerade konsumtionsbesluten. Utöver bilköparens egna preferenser påverkas valen av biltillverkare, bilåterförsäljare och generalagenter, men naturligtvis också av EU och offentliga styrmedel. Bilvalet är alltid en kompromiss där vid sidan av priset, sådant som innerutrymmen, motorprestanda, säkerhet, bränsleförbrukning och klimatpåverkan, driftkostnader etcetera vägs in. De ekonomiska parametrarna är alltså bara en del av allt som styr valet av bil.

Det finns i Europa idag ett styrmedel som effektivt driver fram ett utbud av bränslesnåla bilar, nämligen EU:s koldioxidkrav för nya bilar. Även efterfrågan behöver dock styras i högre grad än idag för att miljömålen ska nås.

Ökning av vägtrafiken (både personbilstrafiken och godstrafiken) som pågått under decennier har mattats av under de senaste åren.⁹⁵ Gällande bränsleeffektivitet och koldioxidutsläpp per kilometer har utvecklingen varit positiv för personbilar, dock har den positiva utvecklingen gått något långsammare de senaste åren. Bränslemässigt har utvecklingen karaktäriserats av en övergång från bensin till diesel, och en ökad användning av biodrivmedel. Genomslaget för eldrift har hittills varit relativt obetydligt.

Vid val av fordon tar köparen ofta begränsad hänsyn till de kommande bränslekostnaderna för hela fordonets livslängd. Framtida bränslekostnader är ett mer diffust och långt ifrån lika påtagligt beslutsunderlag som prislappen på bilen. Vi konsumenter gör sällan långsiktiga ekonomiska analyser av vårt bilägande. Det kan handla om att man antingen inte förmår eller vill räkna, eller att nybilsköparen inte avser att äga fordonet mer än i ett par år. I det senare fallet föreligger det små incitament att sträva efter låga framtida bränslekostnader. Följden blir inläsningseffekter i en fordonsflotta med hög bränsleförbrukning. Detta kan motverkas av styrmedel som direkt påverkar bilvalet vid köpet, till exempel en registreringsskatt som differentieras utifrån bränsleförbrukning.

95 Naturvårdsverket (2015b) Mål i sikte. Analys och bedömning av de 16 miljö kvalitetsmålen i fördjupad utvärdering.

VÄGAR FRAMÅT

I utredningen Fossilfrihet på väg, som utrett hur Sverige ska nå målet om en fossiloberoende fordonsflotta 2030, ges bland annat ett förslag på införande av ett system som bygger på att köparen av en bil med höga utsläpp får betala en registreringskatt eller en högre fordonsskatt medan en köpare av en bil med mycket låga utsläpp istället får en premie. Systemet är tänkt att vara kostnadsneutralt för staten och därmed i princip självfinansierande. Sådana system kallas ofta bonus malus. Regeringen har tillsatt en utredning som kommer att utveckla sådant system.

Naturvårdsverkets bedömning är att detta är ett styrmedel som har stor potential att ytterligare minska utsläppen från den svenska personbilsflottan och därför något man bör införa. Vid ett införande av ett sådant system skulle samtidigt supermiljöbilspremien slopas, då motsvarande incitament istället fås genom bonus malus-systemet. I utredningen finns även många andra förslag till nya styrmedel, och till justeringar av befintliga, för att minska utsläppen från personbilstrafiken.

Utöver styrmedel som påverkar valet vid nybilsköp är det viktigt att utbudet av bilar med låga utsläpp ökar. Här bör det fortsatta arbetet för Sveriges del handla om att ha en drivande roll för att EU:s krav på koldioxidutsläpp fortsätter att utvecklas, för att ytterligare driva på teknikutveckling och öka utbudet av fordon med låga utsläpp, samt att kraven bättre ska spegla verkliga utsläpp hos bilar i trafik, inte bara i laboratorietester. Det finns idag en målsättning med EU-kraven fram till 2021, men det skulle snarast behövas beslut på målsättningar även till 2025 och 2030 för att inte utvecklingen ska bromsas upp.

FÖRVÄNTADE KONSEKVENSER

Den genomsnittliga bilen används i Sverige i cirka 17 år, vilket innebär att det tar lika många år innan hela fordonsparken är utbytt. Styrmedel som påverkar köpet av bilar med låga utsläpp har därför störst påverkan på långsiktiga mål såsom miljö kvalitetsmålet *Begränsad klimatpåverkan*. Det finns flera miljö kvalitetsmål som påverkas av vilken typ av bilar som säljs i Sverige. För miljö kvalitetsmålet *Frisk luft* kan det finnas både synergieffekter och konflikter av förändrad nybilsförsäljning. En ökad andel elbilar av nybilsförsäljningen är positivt för minskade utsläpp av exempelvis kväveoxider och partiklar i städer. En ökad andel dieslbilar av nybilsförsäljningen minskar klimatpåverkan men påverkar *Frisk luft* negativt, då utsläppen av kväveoxider och partiklar generellt är större från nya dieslbilar än nya bensinbilar. För miljö kvalitetsmålet *God bebyggd miljö* kvarstår dock problem med trängsel och olyckor och buller från däcken, oavsett hur fordonen drivs.

6.1.3 Skatter och andra styrmedel inom livsmedelssektorn

Klimatpåverkan av dagens kost domineras av animaliska livsmedel som kött och mejeriprodukter. En stor del av maten vi äter, omkring 40 procent är importerad (2003).⁹⁶ För nötkött är importandelen nära 50 procent och totalt sjönk förbrukningen av kött något under 2014.⁹⁷

Moms är det enda ekonomiska styrmedel riktat mot konsumtion av livsmedel som finns idag, men då alla livsmedel har samma påslag är den inte styrande. I *Underlag till en färdplan för ett Sverige utan klimatutsläpp 2050*⁹⁸ föreslår Naturvårdsverket att införandet av en differentierad klimatskatt på kött utreds. Jordbruksverket lyfte i sitt underlag *Ett klimatvänligt jordbruk 2050*⁹⁹ fram ett antal förslag på åtgärder för att minska livsmedelskonsumtionens klimatpåverkan: beskattning av nötköttskonsumtion, differentierad moms (högre moms på kött-råvara och färdigrätter eller måltider med högt köttinnehåll), subventionering av klimat- eller miljömärkning av livsmedel, samt informationskampanjer. I sin rapport om *Hållbar köttkonsumtion*¹⁰⁰ konstaterar Jordbruksverket vidare att frivilliga åtgärder antagligen inte är tillräckliga för att minska köttkonsumtionen utan diskuterar en schablonbaserad skatt baserad på utsläppsintensiteten, där även andra livsmedel kan omfattas.

Utsläpp i andra länder från den privata konsumtionen av mat, har ökat betydligt under perioden 1993 till 2012 samtidigt som de inhemska utsläppens andel har minskat, se Figur 6.

Naturvårdsverket konstaterar i rapporten *Köttkonsumtionens klimatpåverkan*¹⁰¹ att potentialen för att minskad klimatpåverkan är större via minskad konsumtion än via ändringar i den svenska köttproduktionen. Rapporten diskuterar ett antal möjliga styrmedel på konsumtionssidan, till exempel ekonomiska styrmedel som bonus malus¹⁰², differentierad moms, punktskatt, tullar på klimatomänsigt sämre kött, liksom klimat- och miljömärkning och andra informationsverktyg. Vidare uppmärksammas brister på utbudssidan och att det behövs styrmedel som ökar konsumenters förutsättningar att välja klimatsmarta måltidsalternativ t.ex. av utemåltider, färdigrätter eller hemlevererade middagskassar.

96 Naturvårdsverket (2003) Fakta om maten och miljön. Naturvårdsverket rapport 5348.

97 Jordbruksverket (2015) Uppåt för svenskt kött 2014. Nyhet 2015-02-24.

98 Naturvårdsverket (2012) Underlag till en färdplan för ett Sverige utan klimatutsläpp 2050. Naturvårdsverket rapport 6525.

99 Jordbruksverket (2012) Ett klimatvänligt jordbruk 2050. Rapport 2012:35.

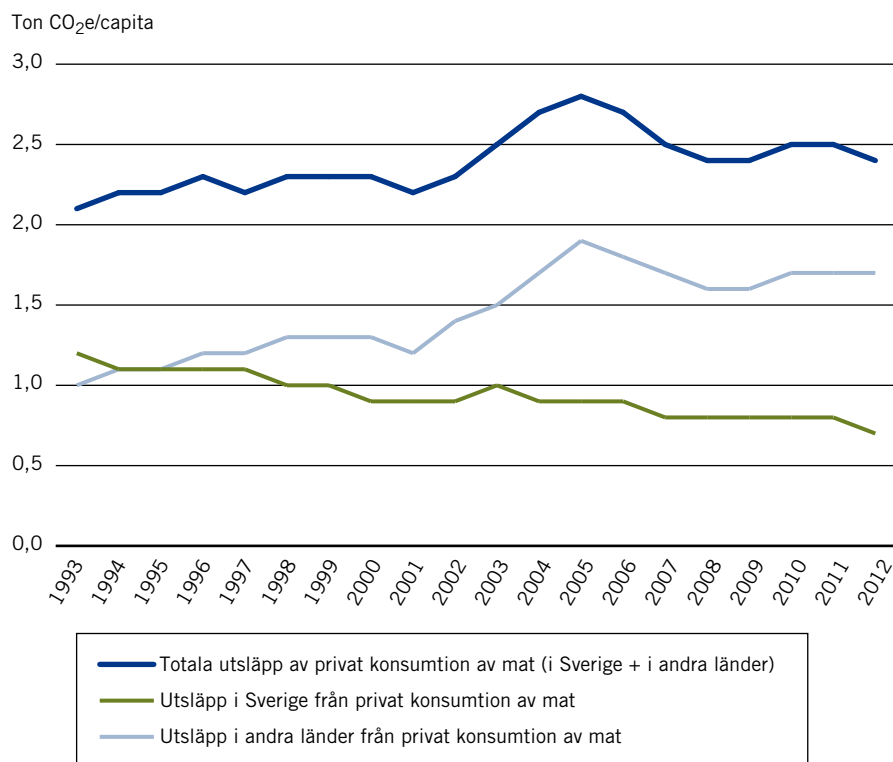
100 Jordbruksverket (2013) Hållbar köttkonsumtion. Vad är det? Hur når vi dit? Rapport 2013:1.

101 Naturvårdsverket (2011) Köttkonsumtionens klimatpåverkan. Drivkrafter och styrmedel.

102 Systemet är konstruerat så att de mer miljövänliga alternativen subventioneras av de mindre miljöanpassade alternativen, så att systemet blir skatteneutralt. Ett liknande system applicerat på måltider skulle kunna innebära en ekonomisk belöning (bonus) till köpare av klimatsmarta måltider och en avgift (malus) för dem som köper klimatsämre måltider.

Figur 6. Utsläpp av växthusgaser från privat konsumtion av mat i Sverige och andra länder 1993–2012, ton koldioxidekvivalenter (koldioxid, metan och lustgas sammanvägt) per person och år. Som framgår av diagrammet har utsläpp i andra länder från den privata konsumtionen av mat ökat under perioden.

KÄLLA: NATURVÅRDSVERKETS WEBBPLATS

I *Förslag till åtgärder för en mer hållbar konsumtion*¹⁰³ föreslog Naturvårdsverket att en generell översyn av skattesystemet inom livsmedelssektorn behövs och att möjligheterna för att öka de miljöanpassade inslagen analyseras. Konjunkturinstitutet framhåller i sin årliga miljöekonomiska rapport 2013¹⁰⁴ att det kan vara samhällsekonomiskt motiverat med en konsumtionskatt på kött.

De informativa styrmedlen omfattar köttkonsumtionen i olika grad. Ur hälsosynpunkt har behovet av att minska intaget av rött kött och att utforma råd för att vägleda konsumenterna blivit allt tydligare. Märkning och certifiering av livsmedel har funnit under en lång tid, men att rikta fokus direkt mot klimatpåverkan är förhållandevis nytt. Märkning och eller certifiering skulle kunna ligga till grund för differentiering av skatt eller moms, alternativt för bonus malus-system. En

103 Naturvårdsverket (2014a) *Förslag till åtgärder för en mer hållbar konsumtion*. Redovisning av regeringsuppdrag.

104 Konjunkturinstitutet (2013) *Miljö, ekonomi och politik*.

annan möjlighet är att använda grova schabloner som grund för differentiering, liksom de som tagits fram i Köttguiden.¹⁰⁵

Den ekologiska märkningen baseras på EU:s förordning om ekologisk produktion, så kallad EU Ekologiskt. För KRAV-märkning finns dessutom ytterligare regler utöver EU-förordningens, och särskilda klimatkriterier har arbetats in i regelverket och införs successivt. Certifierad produktion har funnits för konventionell produktion genom Svenskt Sigill. Klimatcertifiering startades 2007 av KRAV och Svenskt Sigill, de första klimatcertifieringarna kom under mitten av 2010. KRAV inarbetar successivt klimatkriterier i sitt regelverk för produkter, medan Svenskt Sigill i stället möjliggör en tilläggsmärkning för klimat. En annan möjlighet finns inom det internationella miljövarudeklarationssystemet Environmental Product Declaration, EPD®-systemet, där så kallad single-issue EPD® kan tas fram, till exempel en klimatdeklaration. En klimatdeklaration beskriver utsläppen av växthusgaser under en produkts livscykel i antal koldioxidekvivalenter (CO₂e).¹⁰⁶

Inom EUs pågående pilotprojekt med så kallade miljöavtryck Environmental Foot-print¹⁰⁷ ska 14 olika påverkanskategorier, inklusive klimatpåverkan beräknas. Kött är en av de produktgrupper som ingår i pilotstudierna med miljöavtryck.

Sedan sommaren 2014 har Livsmedelsverket ett kostråd om att man av hälsoskäl bör begränsa intaget av rött kött och chark till 500 gram tillagat kött i veckan.¹⁰⁸ Detta råd finns även med i de förslag till nya kostråd som beslutats under våren 2015. Information om köttets miljöpåverkan sker och har skett på olika sätt oftast inte enbart avseende kött utan även andra livsmedel, t.ex. genom information på Livsmedelsverkets hemsida under rubriken Mat och miljö.¹⁰⁹

Diskussionsunderlaget *Hur liten kan livsmedelskonsumtionens klimatpåverkan vara år 2050?*¹¹⁰ togs fram gemensamt av Jordbruksverket, Livsmedelsverket och Naturvårdsverket för att visa möjligheterna att minska klimatpåverkan med kostutifrån två olika veckomenyer där den ena baserades på befintliga kostråd och den andra med särskild klimathänsyn. Resultatet var att båda kunde utformas så att rekommendationerna för näringsinnehåll kunde uppfyllas och klimatpåverkan minskades med drygt en fjärdedel respektive halverade enbart grundat på kostförändring.

105 Röös, E. (2014). Köttguiden.

106 <http://www.environdec.com/sv/klimatdeklarationer/> Hämtat 2015-03-01.

107 http://ec.europa.eu/environment/eussd/smgp/pef_pilots.htm/ Hämtat 2015-03-01.

108 <http://www.slv.se/sv/grupp1/Mat-och-naring/kostrad/Rad-om-rott-kott-och-chark/> Hämtat 2015-03-01.

109 Livsmedelsverkets webbplats (www.slv.se)

110 Jordbruksverket (2013a) *Hur liten kan livsmedelskonsumtionens klimatpåverkan vara år 2050?*

VÄGAR FRAMÅT

I flera olika sammanhang har olika ekonomiska styrmedel såsom differentiering av skatt, moms, bonus malus med mera diskuterats, men hittills har inget av dessa förslag utretts. Det finns ett antal viktiga förutsättningar som behöver klargöras om någon möjlighet till framgång ska finnas.

Naturvårdsverket ser i enlighet med vad som föreslogs i *Förslag till åtgärder för en mer hållbar konsumtion*¹¹¹ behov av en översyn av skattesystemet inom livsmedelssektorn. Inom ramen för en sådan utredning bör även ett förslag till köttskatt ingå, enligt Naturvårdsverkets underlagsrapport till Färdplan 2050. Vid en översyn bör slutsatserna från Konkurrenskraftsutredningen vägas in liksom påtalade miljömålskonflikter. Jordbruksverket, Livsmedelsverket och Naturvårdsverket samt vid behov även Havs- och vattenmyndigheten bör höras. Frågor gällande till exempel konkurrenskraft, internationellt perspektiv och miljömålskonflikter som påvisats i olika studier och utredningar måste belysas. Frågan om huruvida schabloner, certifiering eller märkning kan användas som grund för ekonomiska styrmedel behöver klargöras.

Bra val för hälsa och miljö behöver stödjas. Information krävs för ökad kunskap om och för acceptans av ändrade matvanor och förändrat beteende. Förändring av beteende är nödvändig för att kunna minska matens klimat- och miljöpåverkan från maten. Det underlättar om hälso-, miljö- och klimatfrågorna får gå hand i hand, vilket det oftast gör. En större satsning – som en förstärkt informationsinsats skulle ge arbetet en skjuts framåt. Här skulle nudging¹¹² kunna vara ett hjälpmedel att nå ut effektivare. Livsmedelsverket, Naturvårdsverket, Konsumentverket och Jordbruksverket föreslås få i uppdrag att utveckla och genomföra en informationskampanj för förändrade kostvanor.

FÖRVÄNTADE KONSEKVENSER

Köttets negativa miljöpåverkan har beskrivits i en rad rapporter och regeringsuppdrag, samtidigt som den positiva miljöpåverkan av betande djur lyfts fram. Det är av stor vikt att eventuell skatt eller annan ekonomisk styrning inte skapar negativ miljöpåverkan någon annanstans. Oavsett vilket styrmedel som används är det viktigt att de utformas så att inte miljöpåverkan förflyttas vare sig från en produktgrupp till en annan, eller från ett land till ett annat. Fisk är en sådan produktgrupp.

Jordbruksverket har påtalat att styrmedel i form av tvingande regler samt ekonomiska styrmedel som miljöskatter och subventioner är möjliga alternativ, men

111 Naturvårdsverket (2014a) Förslag till åtgärder för en mer hållbar konsumtion. Redovisning av regeringsuppdrag.

112 Mont m.fl.(2014) Nudging – Ett verktyg för hållbara beteenden?

att de i första hand bör införas på EU-nivå.¹¹³ Dessa styrmedel kan kompletteras med information och utbildning, samt satsningar på forskning och utveckling.

Informationsåtgärder bedöms kunna leda till ökad acceptans och motivation att ändra konsumtionsvalen och underlättar att hitta de klimatsmarta alternativen. Dock är inte information ensamt tillräckligt för att få till stånd större förändringar. Behoven av informationsåtgärder varierar mellan olika målgrupper.

Polycypaket där flera styrmedel samverkar är ofta ett bra sätt att fånga motivationen att ta ett personligt miljöansvar.¹¹⁴ Utifrån ovan nämnda forskning kan man sluta sig till att det sannolikt inte är en långsiktigt gynnsam strategi att framställa miljöaspekter enbart i ekonomiska eller informativa termer, utan att de bör komplettera varandra för att skapa förutsättningar och incitament för konsumenterna att agera hållbart.

Under våren har Konkurrenskraftsutredningens förslag redovisats¹¹⁵ och ett arbete med att utarbeta en svensk livsmedelsstrategi har påbörjats. Då förslag till förändringar i skattesystemet analyseras är det viktigt att beakta hur konkurrenskraften för svenskt jordbruk påverkas, och analysera förslagets förenlighet med gällande EU-regler.

Med styrmedel i konsumtionsledet kan man minska riskerna för att produktionen flyttar utomlands, men detta måste genomlysas. Konjunkturinstitutet framhåller särskilt att en sådan skatt även måste läggas på importerat kött, för att skydda den inhemska produktionen.¹¹⁶

En stor del av odlingslandskapets biologiska mångfald är knuten till ängs- och betesmarker. Sveriges möjligheter att nå nationella åtaganden om att bevara biologisk mångfald av fortsatt hävd av dessa marker.¹¹⁷

Minskad konsumtion av kött kan även underlätta möjligheterna att uppnå miljö kvalitetsmålet *Ingen övergödning*. Samtidigt kan en olämplig utformning av en skatt på kött komma att försvåra arbetet att nå både generationsmålet och miljö kvalitetsmålen *Ett rikt växt- och djurliv* och *Ett rikt odlingslandskap* om andelen importkött från andra länder fortsätter öka på bekostnad av kött från svensk produktion. Genom att konsumera kött från djur som produceras med god djurhållning och låg antibiotikaanvändning gynnas även folkhälsan.

113 Jordbruksverket (2013) Hållbar köttkonsumtion. Vad är det? Hur når vi dit? Rapport 2013:1

114 Söderholm (red.) (2008) Hållbara hushåll: Miljöpolitik och ekologisk hållbarhet i vardagen. Slutrapport till Naturvårdsverket från forskningsprogrammet SHARP.

115 Statens offentliga utredningar 2015:15 Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring

116 Konjunkturinstitutet (2013). Miljö, ekonomi och politik.

117 Naturvårdsverket (2015). Mål i sikte, Analys och bedömning av de 16 miljö kvalitetsmålen i fördjupad utvärdering 2015, Volym 2.

6.2 Frisk luft

ÅTGÄRDSFÖRSLAG I KAPITLET:

Inga åtgärdsförslag beskrivna i texten.

Vägtrafik och uppvärmning genom småskalig vedeldning är två dominerande källor till luftföreningar inom Sverige. Vägtrafik orsakar utsläpp både från fordons avgaser och från vägslitage genom användningen av dubbdäck. Exempelvis är den största enskilda utsläppskällan till partiklar (PM10) i Sverige vägslitage från användning av dubbdäck.¹¹⁸ Användningen av dubbdäck medför utöver utsläppen av partiklar även ökat vägslitage, ökad bränsleförbrukning och mer buller.

Den målvisa delen av fördjupad utvärdering konstaterar vidare att utsläppen av lösningsmedel har ökat. Spolarvätska för bilrutor, hushållens användning av lösningsmedel, bilvårdsprodukter och tändvätska är produkter som dominerar denna kategori, med utsläpp motsvarande ca 15 procent av Sveriges totala utsläpp av flyktiga ämnen.¹¹⁹

Privat konsumtion är en av utmaningarna för att nå miljökvalitetsmålet *Frisk luft*.¹²⁰ Hur samhället är planerat styr till stor del hur konsumtionen av transporter sker. Lokalisering av köpcentra i anslutning till huvudvägar, tillgång till kollektivtrafik, lokalisering och avstånd till arbetsplatser och skolor. Politiska beslut som det fria skolvalet har till exempel inte analyserats ur konsumtionsperspektivet. Privatbilismen är dessutom ett konsumtionsområde i sig där konsumtionen av bilägande ofta inte överensstämmer med det faktiska behovet av transporter. Driften av bilen och bilägandet medför konsumtion av ett stort antal varor och produkter. Viktiga styrmedel för att effektivisera transporterna är infrastrukturplanering, skatter på bränsle och till exempel trängselskatt. Användningen av dubbdäck på det trafikintensiva vägnätet medför samhället stora kostnader genom vägslitage. En skatt på användningen av dubbdäck vore motiverad för att minska slitagekostnader och utsläpp av partiklar.

Egen uppvärmning sker i Sverige huvudsakligen med ved. Befintliga krav på eldningsutrustning är idag inte tillräckliga för att minska utsläppen. Ekodesignförordningens krav på eldningsutrustning 2020 och 2022 kommer väsentligen att minska utsläppen från vedeldning. Utbytestakten är emellertid mycket långsam för eldningsutrustning och därför är stimulanser för ett snabbare utbyte angeläget. Modern vedeldningsutrustning och pelletsutrustning har väsentligt lägre utsläpp.

118 Naturvårdsverket (2015b) Mål i sikte. Analys och bedömning av de 16 miljökvalitetsmålen i fördjupad utvärdering.

119 Ibid.

120 Ibid.

Valet av bränsle och utrustning är i hög grad en konsumtionsfråga. Utformningen av boendet och bostaden spelar en stor roll för energibehovet och utformningen av teknik för uppvärmning. Samhällets styrinstrument för stimulans av ett energisnålt boende påverkar valen av uppvärmningsteknik.

Regeringen gav 2013 Trafikverket i uppdrag att ”skapa förutsättningar för ändamålsenliga och miljömässigt hållbara däckval för att minska användningen av dubbdäck”.¹²¹ I uppdraget ingår att undersöka möjligheten att ta fram relevant konsumentinformation med avseende miljö och säkerhet, för att stimulera utveckling av bättre dubbfria däck för svenska förhållanden med bibehållen säkerhet.

6.3 Minskad nedskräpning – Hav i balans samt levande kust och skärgård

ÅTGÄRDSFÖRSLAG I KAPITLET:

Nationell informationsstrategi om marint skräp riktad till konsumenterna.

Marint skräp inkluderat i nationella avfallsplaner och avfallsförebyggande program.

Marint skräp inkluderat i kommunala avfallsplaner.

Majoriteten av det marina skräpet kommer från landbaserade källor. Genomförda fältstudier från stränder i Sverige samt ett antal andra länder runt Östersjön och Nordsjön visar att den övervägande delen av det marina skräpet består av plast. Plastskräpet utgörs främst av engångsprodukter som plastpåsar och förpackningar samt oidentifierbara plastbitar som kommer från produkter som på olika sätt bruts ned till mindre delar. En allt vanligare form av skräp som hittas är ”*take-away-produkter*”, såsom muggar, lock och lådor. Större delen av det synliga marina skräpet och delvis även mikroskräpet kan härledas till personlig konsumtion.

Små partiklar utgör ett särskilt problem eftersom de ofta inte syns med blotta ögat och därför under lång tid inte har uppmärksammats. Förutom att plast kan nästas ned under tid och av mekaniska processer och bilda allt mindre partiklar, finns även avsiktligt tillverkade mikroskopiska plastpartiklar, t.ex. plastpellets som används som råvara i plastindustrin eller som ingrediens i kosmetiska produkter såsom skrubbkrämer.¹²² Ett annat exempel på mikroskopiskt skräp är fibrer från

121 Slutredovisning av uppdraget ska lämnas till Regeringskansliet (Närings- och Miljödepartementet) senast den 31 december 2015.

122 Magnusson K och Wahlberg C (2014) Mikroskopiska skräppartiklar i vatten från avloppsreningsverk.

kläder som lossar vid tvätt.¹²³ I vissa fall är partiklarna så små att man till och med talar om nanopartiklar. Det är idag oklart i vilken utsträckning reningsverken fångar upp dessa partiklar. De biologiska effekterna av mikro- och nanopartiklar är till stor del outforskade.¹²⁴ Under det senaste decenniet har förekomsten av mikropartiklar uppmärksammats allt mer. Mikroskräppartiklar i havet kan missas för föda och tas upp av djur, och därmed orsaka olika former av problem t.ex. genom att fastna i gälar eller tarmar. Den största farhågan är dock att mikropartiklarna ska fungera som transportörer för miljögifter som kan föras vidare i näringskedjan och därmed orsaka nya problem.¹²⁵

Skräp är även ett internationellt problem och miljontals ton skräp hamnar årligen i våra världshav.¹²⁶ Under 2010 beräknades det uppstå 275 miljoner ton plastavfall i 192 studerade kustländer. Av detta beräknas 4,8–12,7 miljoner ton hamna i världshaven. Mängden skräp ökar med befolkningsstorlek (konsumtion) och bristande avfallshantering.¹²⁷ En del av skräpet sjunker till botten och bidrar därmed till en ackumulering av skräp på havsbottenarna. Det skräp som inte sjunker förs istället med strömmar till olika platser där stora mängder kan ansamlas. Detta har uppmärksammats genom de ansamlingar av flytande skräp som har bildats i bland annat Stilla havet.¹²⁸ Med hjälp av strömmar och vågor sköljs skräp även i land på stränder. Den svenska Bohuskusten får genom sitt geografiska läge ta emot skräp från hela Nordsjöområdet. Det marina skräpet kan färdas långa sträckor och det är därför i många fall svårt att bestämma skräpets ursprung.¹²⁹

6.3.1 Minskad nedskräpning av marina miljöer

Det är svårt att rensa bort marint skräp, särskilt ute till havs, och för mikroskräp är det troligen inte ens möjligt. Därför är det viktigt att begränsa tillförseln. Anledningar till de stora mängderna marint skräp är framförallt bristande avfallshantering, både till havs och på land.¹³⁰ Detta beror på bristande kunskap, ointresse eller ansvarslöshet hos allmänheten och industrin, samt ambitionsnivå hos beslutsfattare.¹³¹

123 Naturskyddsföreningen (2013) Raklödder till fiskarna – Om skräp i havet – källor, problem och lösningar.

124 Wright et al., (2013) The physical impacts of microplastics on marine organisms: A review. *Environmental Pollution* 178:483-492.

125 Magnusson K och Wahlberg C (2014) Mikroskopiska skräppartiklar i vatten från avloppsreningsverk.

126 UNEP (2009) Marine Litter: A global challenge.

127 Jambeck et al. (2015) Plastic waste inputs from land into the ocean

128 Goldstein et al. (2013) Scales of Spatial Heterogeneity of Plastic Marine Debris in the Northeast Pacific Ocean.

129 Svärd (2013) Analys av data från Ospars referensstränder åren 2001–2011. Rapport till projektet Ren kust i Bohuslän och Göteborg.

130 I Bilaga 1B Marint skräp – Minska skräpet från konsumentprodukter i Östersjön och Nordsjön, beskrivs ytterligare om drivkrafter, hinder och möjligheter för att förändra tillförseln av marint skräp.

131 Oosterhuis et al (2014). Economic instruments and marine litter control, *Ocean & Coastal Management*.

Det finns idag regelverk som förbjuder nedskräpning och dumpning av avfall (Miljöbalken 15 kapitlet). Däremot finns det färre styrmedel som riktar sig mot konsumenternas beteenden. I vissa länder har man infört förbud för plastpåsar och i Sverige utgör pantsystemet ett incitament för att minska skräpet. Även informationskampanjer mot nedskräpning och kampanjer riktade direkt mot marint skräp har genomförts.

Internationellt arbetar Sverige med frågan om marint skräp inom de regionala havsmiljökonventionerna Oskar¹³² och Helcom.¹³³ Inom Oskar finns en antagen åtgärdsplan med målet att minska mängden marint skräp så att det inte utgör ett hot mot den marina miljön¹³⁴ och Helcom har antagit en rekommendation om en åtgärdsplan.¹³⁵

Trots ovan beskrivna styrmedel och åtgärder fortsätter tillförseln av marint skräp. Ytterligare förebyggande åtgärder är viktiga på alla nivåer.¹³⁶ Tre pilotprojekt finansierade av Europeiska Kommissionen har identifierat att individens beteende och attityder är en betydande faktor. Konsumenters beteende vid inköp, användande och kvittblivande av produkter är nyckelaspekter till att minska nedskräpningen. Utöver konsumenterna själva, så har återförsäljare, turismindustrin, aktörer i avfallssektorn och myndigheter identifierats som de viktigaste aktörerna för att förändra beteendet.¹³⁷

VÄGAR FRAMÅT

Eftersom problemet med marint skräp berör aktörer både på land och till havs behövs ett samarbete mellan ett antal myndigheter för att kunna genomföra föreslagna och kommande åtgärder. Främst bland dessa är Havs- och vattenmyndigheten och Naturvårdsverket, men även Transportstyrelsen, Kemikalieinspektionen, Jordbruksverket samt länsstyrelser och kommuner berörs.

I Havs- och vattenmyndighetens förslag till åtgärdsprogram för havsmiljön, presenteras fem åtgärder mot marint skräp, en av dessa är riktad mot konsumtion. Förslaget avser en nationell informationsinsats om marint skräp riktad till konsumenterna.¹³⁸ Kampanjen föreslås fokusera på de mest förekommande skräp-

132 <http://www.ospar.org>

133 <http://www.helcom.fi/>

134 OSPAR Commission (2014) Marine Litter Regional Action Plan

135 HELCOM Recommendation (2015) 36/1 Regional Action Plan on Marine Litter (RAP ML)

136 Havs- och vattenmyndigheten (2015) God havsmiljö 2020 Marin strategi för Nordsjön och Östersjön, Del 4: Åtgärdsprogram för havsmiljön, Remissversion 2015-02-01.

137 Case studies on the plastic cycle and its loopholes in the four European regional seas; Feasibility study of introducing instruments to prevent littering and Study of the largest loopholes within the flow of packaging material. http://ec.europa.eu/environment/marine/good-environmental-status/descriptor-10/index_en.htm

138 Havs- och vattenmyndigheten (2015) God havsmiljö 2020 Marin strategi för Nordsjön och Östersjön, Del 4: Åtgärdsprogram för havsmiljön, Remissversion 2015-02-01.

föremålen samt mikroskopiska plastpartiklar i konsumentprodukter. Det är lämpligt att kampanjen startar 2016, efter att Ospars utvärdering om vilka produkter och processer som innehåller mikroplaster har rapporterats. De två åtgärdsförslag som riktar sig till Naturvårdsverket och kommunerna, om att inkludera marint skräp i relevanta avfallsplaner och avfallsförebyggande program, kopplar till konsumenternas möjligheter att göra sig av med uttjänta varor. Åtgärdsförslagen kopplar också till möjligheten att påverka konsumenters val och användning av varor. Exempelvis föreslås att plast ska prioriteras i nästa nationella avfallsförebyggande program, och att styrmedel med syfte att minska förekomsten av plastföremål i den marina miljön utreds. I den här rapporten lyfts de åtgärdsförslag som riktar sig till myndigheter och fokuserar på konsumtion.

Marint skräp är en gränsöverskridande fråga. Därför är det viktigt att frågan om marint skräp drivs internationellt. Som tidigare nämnts har en åtgärdsplan mot marint skräp tagits fram inom Oskar och Helcom. Inom ramen för EUs arbete med exempelvis paketet för cirkulär ekonomi är det viktigt att driva åtgärder för minskad marin nedskräpning.

FÖRVÄNTADE KONSEKVENSER

Informationsåtgärden och åtgärderna för att inkludera marint skräp i relevanta avfallsplaner och förebyggande program har konsekvensanalyserats i arbetet med åtgärdsprogrammet inom Havsmiljödirektivet. Informationsåtgärden bedöms ha en medelstor potentiell effekt. De övriga två åtgärderna bedöms ha stor (Naturvårdsverkets åtgärd) till väldigt stor (kommunernas åtgärd) potentiell effekt. Informationskampanjen syftar till att ändra beteenden. Det är därför viktigt att den görs i kombination med insatser för att underlätta förändringen. Informationskampanjens effekt beror därför till stor del på vilka insatser som görs för att inkludera marint skräp i nationella och kommunala avfallsplaner och åtgärder som gör det enklare för individer att göra rätt. Om dessa tre åtgärder genomförs väl är potentialen för synergieffekter hög.¹³⁹ Åtgärderna förväntas bidra inom miljö kvalitetsmålet *Hav i balans samt levande kust och skärgård*. Inga direkta konflikter med andra miljö kvalitetsmål har identifierats, däremot synergier med *Giftfri miljö*, *Ett rikt växt- och djurliv* och *Levande sjöar och vattendrag*.

139 Havs- och vattenmyndigheten (2015). God havsmiljö 2020 Marin strategi för Nordsjön och Östersjön, Del 4: Åtgärdsprogram för havsmiljön, Remissversion 2015-02-01.

6.4 Giftfri vardag

ÅTGÄRDSFÖRSLAG I KAPITLET:

Utredning om leverantörer av varor kan åläggas att informera om särskilt farliga ämnen på eller i anslutning till varan.

Webbtjänst eller mobilapplikation om varors innehåll av särskilt farliga ämnen.

Global konsumtion leder till allt större kemikalie- och varuproduktion och skapar ökad diffus spridning av farliga ämnen.¹⁴⁰ Företagens rapportering till EU:s kemikaliemyndighet visar att över 100 000 kemiska ämnen används. Det finns inga säkra siffror på hur många av dessa ämnen som är av kommersiell betydelse eller hur många som konsumenterna kommer i kontakt med.

Användningen av kemikalier är starkt kopplad till den ekonomiska utvecklingen och vår livsstil. De varor som vi använder i vår vardag framställs med hjälp av kemikalier. Vi utsätts för ett betydligt större antal kemiska ämnen i vår vardag nu, än tidigare. Exempel på varor är leksaker, kläder, elektronik, kosmetika och de byggprodukter våra hus är tillverkade av.

För att närma sig en giftfri vardag krävs åtgärder både i Sverige, i EU och internationellt. EU-lagstiftningen behöver skärpas när det gäller skyddet av människor i vardagen, framförallt barn. Viljan att förebygga skador behöver i ännu högre grad präglade lagstiftningen. Förebyggande bör omfatta allt från frågan vilken kunskap om farlighet som måste finnas, till frågan om vilka kemikalier som varor får innehålla.

Det är ofta svårt för vanliga konsumenterna att göra miljömedvetna val, eftersom det inte är lätt att skaffa sig kunskap om farliga kemiska ämnen och hur de används i varor. Trots det kan konsumenterna spela en viktig roll när det gäller att driva på utvecklingen för hållbar konsumtion. Om det hos medborgarna i deras roll som konsumenterna och föräldrar finns ett intresse för att köpa varor med mindre hälso- och miljörisker, så skapar det kommersiella drivkrafter hos företagen att utveckla sådana varor. Politikens innehåll kan också bidra till att både medborgarna och företagen blir mer engagerade. Med en långsiktig inriktad politik kan företagen känna att det är möjligt att göra satsningar som först på sikt blir lönsamma. Konsumenternas insatser kan därför göra det möjligt att komma betydligt längre för att skydda människor och miljö, än vad kemikalielagstiftningen ensam kan.¹⁴¹

140 Naturvårdsverket (2015) Mål i sikte. Analys och bedömning av de 16 miljö kvalitetsmålen i fördjupad utvärdering.

141 Kemikalieinspektionen (2015) Handlingsplan för en giftfri vardag 2011–2014. Rapport från ett regeringsuppdrag. Rapport 1/15.

Handlingsplan för en Giftfri vardag 2015–2020

Regeringen har gett Kemikalieinspektionen i uppdrag¹⁴² att vidare utveckla handlingsplanen för en giftfri vardag i syfte att intensifiera arbetet för att uppnå miljö kvalitetsmålet *Giftfri miljö*. I regeringsbeslutet läggs stor vikt vid kemikaliepropositionen *På väg mot en giftfri vardag – plattform för kemikaliepolitiken* (prop.2013/14:39) och att utreda och genomföra nationella åtgärder. Ett exempel är att Kemikalieinspektionen ska initiera ett nätverk med kommuner i syfte att informera och ta fram goda exempel på arbete med kemikalier. Nätverket ska särskilt fokusera på barn och unga vuxna.

Utredning om skatt på farliga kemikalier

Regeringen har låtit utreda ekonomiska styrmedel för kemikalier. Utredningen har tagit fram förslag på två punktskatter. Det ena förslaget är en skatt på viss elektronik och det andra förslaget är en skatt på golvbeläggingsmaterial, väggbeklädnad och takbeklädnad av polymerer av vinylklorid. Utredningen föreslår även en utökad marknadskontroll av elektronik, byggvaror, leksaker och andra konsumentvaror för att minska förekomsten av förbjudna flamskyddsmedel, ftalater eller andra förbjudna ämnen i människors hemmiljö.¹⁴³

Utbildning av barn och unga i miljöfrågor

Det finns ett ökat behov av att satsa på utbildning för att få nya generationer vuxna med goda kunskaper om hållbar användning av kemikalier. Håll Sverige Rents nätverk Grön Flagg är det största nätverket för skolor och förskolor inom området hållbar utveckling. Kemikalieinspektionen kommer att genomföra en utbildningsinsats under åren 2015–2020 i samarbete med Håll Sverige Rent, med giftfri vardag som ett tema i Grön Flagg.¹⁴⁴

Bidra till Konsumentverkets konsumentupplysningstjänst

Kemikalieinspektionen kommer under åren 2015–2020 att fortsätta att utveckla myndighetens information till konsumenter och aktivt bidra till den del av Konsumentverkets konsumentupplysningstjänst som handlar om hållbar konsumtion. Konsumenter efterfrågar i ökande grad stöd för att kunna göra hållbara val, bland annat vad gäller farliga ämnen i varor.¹⁴⁵ Information om *Giftfri miljö* kommer

142 Regeringsbeslut 2015-01-08 (M2015/375/Ke) Uppdrag om handlingsplan för att genomföra strategin om en giftfri vardag och nå miljö kvalitetsmålet Giftfri Miljö 2015–2017.

143 SOU 2015:30 Kemikalieskatt. Skatt på vissa konsumentvaror som innehåller kemikalier. Kemikalieskatteutredningen.

144 Kemikalieinspektionen (2014). Handlingsplan för en giftfri vardag 2015–2020. Skydda barnen bättre.

145 Konsumentverket och Kemikalieinspektionen (2012). Webbenkät om konsumenters kunskap om och attityder till kemikalier.

också att ges till konsumentvägledare i anslutning till konsumentupplysnings-tjänsten.

Internationellt system för information om ämnen i varor

Kemikalieinspektionen arbetar inom SAICM¹⁴⁶ för att driva på för ett internationellt system för information om ämnen i varor genom varans hela livscykel.¹⁴⁷

Konsumenterna ska – genom att leverantörerna har kunskap om sina produkter – få tillgång till säkra produkter. Genom att leverantörskedjan utbyter information om innehållet i produkterna blir det lättare för leverantörerna att välja bort oönskade ämnen. Det är då även möjligt att lämna information till konsumenterna vad gäller innehåll i produkterna. Ansvar för produkternas innehåll förväntas ligga på leverantörskedjan och inte hos konsumenten. Konsumenterna kan däremot förväntas återvinna produkter alternativt avyttra dem på ett miljöanpassat och i övrigt hållbart sätt.¹⁴⁸

Information till nordiska skolbarn om farosymboler

Kemikalieinspektionen deltar i ett nordiskt projekt för att ta fram informationsmaterial om farosymboler till konsumenterna i alla åldrar, med fokus på skolbarn. Farosymbolerna är till för att tala om på vilket sätt en kemisk produkt är farlig och hur man skyddar hälsa och miljö från den. Kemiska produkter märks med farosymboler med stöd av EU:s klassificeringsförordning (CLP).¹⁴⁹

Nationellt åtgärdsprogram för allergiframkallande ämnen

Ett nationellt åtgärdsprogram behövs för allergiframkallande ämnen. Programmet bör utvecklas i samarbete mellan myndigheter, näringsliv, forskare och olika intresseorganisationer.¹⁵⁰

146 SAICM, Strategic Approach to International Chemicals Management, är en global kemikaliestrategi och ett forum för samverkan mellan olika aktörer som är intresserade av att uppnå en säker kemikaliehantering. Deltagande från företag, branscher och organisationer är helt avgörande för att uppnå ett gott resultat som också genomförs i praktiken.

147 Se vidare i Bilaga 1C. FN-program förbättrar informationen om varor. Där beskrivs Kemikalieinspektionen SAICM:s arbete med Chemicals in Products Program (CIP) vilket syftar till att förbättra tillgången till information till företag i leverantörskedjan, till konsumenterna och till aktörer i avfallsledet om vilka ämnen som finns i varor.

148 Kemikalieinspektionen (2014). Handlingsplan för en giftfri vardag 2015–2020. Skydda barnen bättre. Rapport 5/14.

149 Nordiska klassificeringsgruppen, en grupp under Nordiska kemikaliegruppen som i sin tur jobbar för Nordiska Ministerrådet

150 Kemikalieinspektionen (2014). Handlingsplan för en giftfri vardag 2015–2020. Skydda barnen bättre. Rapport 5/14.

VÄGAR FRAMÅT

De förslag till åtgärder som presenteras i detta avsnitt finns även redovisade i den målvisa delen av fördjupad utvärdering 2015.¹⁵¹

Utredning om leverantörer av varor kan åläggas att informera om särskilt farliga ämnen på eller i anslutning till varan

Det bör utredas om det är möjligt att ålägga leverantörer av varor att informera om varors innehåll av särskilt farliga ämnen. Syftet är att förbättra möjligheten till säkra produktval och säkrare hantering av varor, och därmed även påskynda utfasning av särskilt farliga ämnen. Utredningen bör bygga vidare på eller anknyta till artikel 33 i EU:s kemikalielagstiftning Reach.¹⁵² Artikel 33 innebär att konsumenterna kan fråga i butiken eller via ett företags kundtjänst om en vara innehåller ämnen som finns på EU:s kandidatförteckning över särskilt farliga ämnen. Om varan innehåller ett ämne i en koncentration på över 0,1 viktprocent har konsumenten rätt att få veta det och ska få tillräcklig information, så att varan kan hanteras på ett säkert sätt.

Utredningen ska ta reda på om leverantörer av varor som innehåller en koncentration på över 0,1 viktprocent av ämnen som är uppsatta på EU:s kandidatförteckning över särskilt farliga ämnen, kan åläggas att på eller i anslutning till varan informera om innehållet av dessa särskilt farliga ämnen. Den information som ges på eller i anslutning till varan, kan antingen ange innehållet av särskilt farliga ämnen direkt på varan, eller finnas tillgänglig till exempel på en webbplats eller via chip och att konsumenten hänvisas dit. Syftet är att göra informationen lättillgänglig för konsumenterna och andra användare. Utredningen bör ta upp vilka möjligheter som finns i avfallsledet, om eventuella regler ska vara på nationell- eller EU-nivå, eventuellt handelshindrande konsekvenser, relation till WEEE- (artikel 15)¹⁵³, ekodesign- och fibermärkningsdirektivet, sektorsdirektiv med märkningskrav avseende vissa ämnen, till exempel direktivet om medicintekniska produkter, samt pågående internationellt arbete inom Strategic Approach to International Chemicals Management (SAICM).

151 Naturvårdsverket (2015) Mål i sikte. Analys och bedömning av de 16 miljö kvalitetsmålen i fördjupad utvärdering.

152 Kemikalieinspektionens webbplats. Konsumenterna kan fråga i butiken eller via ett företags kundtjänst om en vara innehåller ämnen som finns på kandidatförteckningen. Om varan innehåller ett ämne i en koncentration på över 0,1 viktprocent har konsumenten rätt att få veta det och ska få tillräcklig information så att varan kan hanteras på ett säkert sätt. Hämtat 2015-02-25 från <http://www.kemi.se/sv/Innehall/Nyheter/Konsumenterna-har-ratt-till-information-om-farliga-amnen-i-varor/>

153 WEEE – Waste Electrical and Electronic Equipment (WEEE-direktivet 2002/96/EG). Direktiv om avfall som utgörs av eller innehåller elektrisk eller elektronisk utrustning.

Webbtjänst eller mobilapplikation om varors innehåll av särskilt farliga ämnen

Det får ses som ett långsiktigt mål att få ett internationellt harmoniserat informationssystem på plats. Under tiden kan berörda myndigheter överväga att stödja utveckling av en webbtjänst och/eller mobilapplikation som underlättar för konsumenter att få information om varors innehåll av särskilt farliga ämnen. Webbtjänsten ska relatera till artikel 33 i Reach, och avse varor som innehåller en koncentration på över 0,1 viktprocent av ämnen som är uppsatta på EU:s kandidatförteckning över särskilt farliga ämnen. En sådan konsumentinformationstjänst skulle passa väl in i den upplysningstjänst som tas fram enligt *Förordning (SFS 2014:110) om en upplysningstjänst för konsumenter*.¹⁵⁴ Flera myndigheter, bland andra Kemikalieinspektionen, bidrar till denna. Hållbar konsumtion är en viktig del av uppdraget. Konsumentverket och Kemikalieinspektionen bör samarbeta om information om farliga ämnen i varor. I samband med förberedelserna för webbtjänsten bör erfarenheter inhämtas både nationellt och från andra länder som arbetar med liknande webbtjänster.

Forskare vid Stockholms universitet har utvecklat webbapplikationen ”Vara utan fara”¹⁵⁵ för att informera och vägleda konsumenter om problematiska kemikalier i populära konsumentvaror. I Danmark finns redan en webbtjänst och app kallad *Tjek Kemien*¹⁵⁶ som samlar svar från säljare rörande varors innehåll av ämnen på kandidatlistan. *Tjek Kemien* har tagits fram av danska Forbrugerrådet och finansierats av Miljøstyrelsen. Konsumenten får informationen genom att scanna varans streckkod. I ett annat webbprojekt samarbetar Tyskland och Österrike om en app som ska lanseras sommaren 2015. Även denna app stödjer de konsumenter som vill ta reda på varors innehåll av ämnen på kandidatlistan, men har ett delvis annat upplägg än den danska.

FÖRVÄNTADE KONSEKVENSER

De två förslag som presenteras ovan berör främst miljökvalitetsmålen *Giftfri miljö* och *God bebyggd miljö*, men kan i förlängningen påverka alla naturtypsmål positivt. I Generationsmålet berörs i synnerhet strecksatserna:

- människors hälsa utsätts för minimal negativ miljöpåverkan samtidigt som miljöns positiva inverkan på människors hälsa främjas

154 I förordningens 3 § står det att ”Upplysningstjänsten ska också omfatta information som syftar till att underlätta för konsumenter att göra väl avvägda val. Där ingår även information om miljömässigt hållbar konsumtion relaterad till generationsmålet för miljöarbetet och miljökvalitetsmålen, liksom när så bedöms lämpligt information om andra hållbarhetsaspekter väl avvägda val. Där ingår även information om miljömässigt hållbar konsumtion relaterad till generationsmålet för miljöarbetet och miljökvalitetsmålen, liksom när så bedöms lämpligt information om andra hållbarhetsaspekter

155 <http://www.varautanfara.se/#/>

156 Tjek Kemien – i dine produkter. Hämtat 2015-02-25 från <http://tjekkemien.dk/>

- kretsloppen är resurseffektiva och så långs som möjligt fria från farliga ämnen
- konsumtionsmönstren av varor och tjänster orsakar så små miljö- och hälsoproblem som möjligt

Konsekvenserna av de två förslagen är att bland andra konsumenterna får ökade möjligheter att aktivt välja eller välja bort varor som innehåller särskilt farliga ämnen. Detta kan leda till positiva ekonomiska konsekvenser för de producenter och säljare som tillhandahåller varor utan särskilt farliga ämnen. För producenter och säljare som tillhandahåller varor som innehåller särskilt farliga ämnen kan de ekonomiska konsekvenserna bli negativa.

6.5 Resurseffektiva konsumenter

ÅTGÄRDSFÖRSLAG I KAPITLET:

Informationskampanj för att minska matavfallet.

Nytt etappmål för att minska matavfallet.

Utreda informativa och ekonomiska styrmedel för att förändra prisrelationerna mellan att reparera och köpa nytt.

Analysera miljömässiga, sociala och ekonomiska konsekvenser av ökad kollaborativ konsumtion.

Analysera effekter på konsumenträttigheter och försäkringssystem vid kollaborativ konsumtion.

För drygt tio år sedan konstaterade utredningen *Hållbara laster – konsumtion för en ljusare framtid* att hushållens konsumtionsmönster inte blivit mindre materiellt och att det inte finns någon tydlig trend på efterfrågesidan mot en ökad dematerialisering av konsumtionsmönstret.¹⁵⁷ Detta är bl.a. en effekt av produktivitetens utvecklingen som bidragit till att varukonsumtion blivit billigare i förhållande till tjänster.

Människor tenderar att äga mer än en produkt i en viss produktkategori, till exempel datorer, mobiltelefoner, TV-apparater. Dessutom minskar den faktiska användningstiden för många kapitalvaror. För en produkt som är modebetonad passeras ”bäst före-datum” när modet ändras, oavsett hur mycket av den tekniskt funktionella livslängden som återstår.¹⁵⁸

157 SOU (2004) Hållbara laster. Konsumtion för en ljusare framtid. Finansdepartementet.

158 Luttorp, m.fl.(2013) Drivkrafter bakom uppkomsten av elavfall. Ett produkt och konsumtionsperspektiv.

Historiskt sett har mängden avfall ökat när vi konsumerat mera. Ökad återvinning löser en del av problemet, men det räcker inte. I avfallshierarkin har förebyggande av avfall högsta prioritet och i en omställning till mer hållbara konsumtionsmönster innefattas att det linjära sambandet mellan konsumtion och uppkomna avfallsmängder bryts. Men samtidigt är drivkrafterna i samhället för ökad konsumtion starka.¹⁵⁹ Kort hållbarhet för produkter och reparationskostnader som ofta är i nivå med inköpspriset bidrar också till större avfallsmängder.

Naturvårdsverket fastställde i december 2013, i enlighet med EU:s avfallsdirektiv (2008/98/EG) ett nationellt avfallsförebyggande program.¹⁶⁰ Syftet med programmet är att det ska vägleda och inspirera svenska aktörer så att miljömålen nås och att det blir mindre avfall oavsett hur mycket ekonomin växer. Fyra områden valdes ut i programmet för fortsatt arbete: Mat, Textil, Elektronik, samt Byggnad och rivning. För att nå en varaktig förändring och minska de uppkomna mängderna avfall är förändringar i konsumenternas agerande viktig.

6.5.1 Minskat matsvinn

Idag slänger vi stora mängder mat som hade kunnat ätas om den hanterats annorlunda. Om vi istället skulle äta den mat som vi kastar i onödan minskar påverkan på de ekosystem som försörjer oss. Miljöpåverkan från primärproduktion, förädling, distribution, konsumtion och avfallshantering skulle minska. I ett vidare perspektiv skulle maten kunna räcka till flera utan att miljöpåverkan ökar. Maten som slängs representerar även stora ekonomiska värden längs hela livsmedelskedjan. Att minska matsvinn är också en viktig del i arbetet med att minska avfallsströmmarna i samhället och göra konsumtionen mer resurseffektiv och hållbar, vilket bidrar till att uppfylla det svenska generationsmålet och de nationella miljö kvalitetsmålen.

Totalt genereras cirka 1,2 miljoner ton matavfall i Sverige, från hushåll, storkök och restauranger, butiker och grossister, samt livsmedelsindustrin, vilket motsvarar 127 kg per person. Hushållsledet ger upphov till den enskilt största mängden matavfall, motsvarande 81 kg per capita. I hushållsledet räknas 35 procent eller ca 28 kg per person som onödigt matavfall, dvs. matsvinn.

Det finns idag ett begränsat antal styrmedel som påverkar i riktning mot mindre matavfall. De styrmedel som finns är främst kopplade till livsmedelshantering och livsmedelssäkerhet. Utöver dessa styrmedel finns etappmål för biologisk behandling.

159 Naturvårdsverket (2015b) Mål i sikte. Analys och bedömning av de 16 miljö kvalitetsmålen i fördjupad utvärdering.

160 Avfallsförebyggande programmet: <http://www.naturvardsverket.se/upload/miljoarbete-i-samhallet/miljoarbete-i-sverige/avfall/avfallsforebyggande-programmet/avfallsforebyggande-programmet-giftrikt-resurseffektivt-samhalle.pdf>

Olika styrmedel för att minska matsvinnet har prövats i andra länder, och ytterligare förslag har utvärderats. Störst samhällsekonomisk och miljömässig nytta uppnås om matavfallet minskar i hushållen, där mest mat slängs i onödan. En större nationell informationsinsats för att minska matsvinnet är ett av de styrmedel som haft stor effekt i Storbritannien. Till följd av den treåriga informationsinstasen Love Food Hate Waste, vilken drivits inom ramen för WRAP, har matsvinnet minskat med 17 procent. I Frankrike har det nyligen införts förbud för stora butiker att slänga mat. Maten ska istället skänkas till behövande, blir djurfoder, eller komposteras och användas som gödsel inom jordbruket.

VÄGAR FRAMÅT

Naturvårdsverket har föreslagit ett nytt etappmål för att minska matavfallet. Förslaget innebär att matavfallet ska minska med 20 procent, vilket innebär att matsvinnet behöver minska med cirka en tredjedel. Denna minskning föreslås gälla sammantaget för livsmedelskedjan utom primärproduktionen.¹⁶¹

Livsmedelsverket, Jordbruksverket och Naturvårdsverket arbetar för att minska matsvinnet i livsmedelskedjan i ett pågående regeringsuppdrag som omfattar perioden 2013–2015. Ett av uppdragets huvudområden är riktad information till konsumenterna. Sedan november 2014 pågår informationskampanjen ”Har du ett tivoli i kylskåpet?”. Ett förslag om en fortsatt nationell insats för minskat matsvinn lades fram i *Förslag till åtgärder för en mer hållbar konsumtion*.¹⁶²

FÖRVÄNTADE KONSEKVENSER

Genomförande av förslaget, med minskat matsvinn som resultat, förväntas innebära en vinst både privat- och samhällsekonomiskt. Om matavfallet reduceras med 20 procent i Sverige skulle den samhällsekonomiska nettovinsten vara mellan 3,2–5,7 miljarder kronor per år.¹⁶³

För att uppnå en bestående minskning av matsvinnet i Sverige finns behov av en fortsatt och uppskalad satsning där man fortsätter att belysa problemet och driva på utvecklingen. Förslagen som tas upp här blir i detta en del av olika insatser genom hela livsmedelskedjan¹⁶⁴.

6.5.2 Ökad produktlivslängd genom reparation och underhåll

Produkters tid i konsumentledet tenderar att bli allt kortare.¹⁶⁵ Orsakerna till detta

161 Naturvårdsverket (2013). Förslag till nya etappmål. Redovisning av regeringsuppdrag.

162 Naturvårdsverket (2014). Förslag till åtgärder för en mer hållbar konsumtion, Redovisning av regeringsuppdrag.

163 Naturvårdsverket (2013). Förslag till nya etappmål. Redovisning av regeringsuppdrag.

164 Se även Bilaga 1F Matsvinn. Anna-Karin Johansson och Ingela Dahlin, Livsmedelsverket

165 Luttorp, m.fl.(2013) Drivkrafter bakom uppkomsten av elavfall. Ett produkt och konsumtionsperspektiv.

är flera, bland annat bristande kvalitet, att produktpriserna inte har ökat i samma takt som konsumenterna fått mer pengar att röra sig med och att priset för reparation upplevs vara för högt i förhållande till att köpa en ny produkt. Den bakomliggande orsaken är att den miljökada och sociala kostnad som tillverkningen av produkterna ger upphov till inte är internaliserade i priset mot konsument.

Nyligen infördes i Frankrike en lag som tvingar franska återförsäljare att informera konsumenterna om tillgången på reservdelar till produkter, som ett led i att minska avfallsmängderna och effektivisera användningen av resurser. Information om reservdelar som är väsentliga för en produkt ska redovisas på ett synligt sätt innan ett köp görs. Lagen syftar till att främja hållbara och reparerbara produkter genom att konsumenterna kan beakta tillgången till reservdelar vid beslutet om förvärv.¹⁶⁶

VÄGAR FRAMÅT

Naturvårdsverket anser att det är angeläget att fortsätta utreda informativa och ekonomiska styrmedel för att förändra prisrelationerna mellan att reparera och köpa nytt.

Ett exempel är att utreda skattelättnad på reparationstjänster, ett REP-avdrag. Detta kan vara utformat som en momssänkning eller ett skatteavdrag utformat på samma sätt som ROT- och RUT-avdragen.

FÖRVÄNTADE KONSEKVENSER

En sänkning av priset för att köpa reparationstjänster kan bidra till att öka mängden reparationer genom att det blir mer lönsamt att laga och investera i hållbara produkter. De förväntade miljövinster som skulle kunna uppstå av förlängd livslängd på produkter inkluderar minskad användning av naturresurser, mindre utsläpp från produktion och minskade ekologiska fotavtryck. Avfallsmängderna kan minska i såväl konsumtions- som produktionsledet.

Huruvida de positiva konsekvenserna kommer införlivas bygger på att antalet inköp av nya varor minskar och att reparationer för att förlänga livslängden ökar. I vilken omfattning detta skulle ske är i nuläget svårt att bedöma.

En möjlig konsekvens av att införa ekonomiska incitament för att reparera istället för att köpa nytt kan vara att synen på att reparera en befintlig produkt framför att köpa nytt förändras i samhället. Området är i behov av fortsatt utredning.

6.5.3 Kollaborativ konsumtion

Genom kollaborativ konsumtion flyttas den privata konsumtionen till en gemensam tillgång. Kollaborativ konsumtion är ett relativt nytt begrepp som vuxit fram

166 <http://www.rreuse.org/new-french-legislation-pushes-for-longer-lasting-products>

och innebär att medborgare delar på resurser, framförallt inom varugrupper som har en hög ”stillastående faktor”, det vill säga används sällan, är relativt kostsamma och/eller upplevs som underhållsintensiva. Exempel på sådana varugrupper är fordon, verktyg, fritidsartiklar och hushållsmaskiner.¹⁶⁷

Några tänkbara styrmedel och åtgärder för att ge ökade incitament till mer kollaborativ konsumtion diskuteras i Bilaga 1H. Dessa inkluderar att beskatta resursintensiva och miljöpåverkande varor, se över konsumentlagstiftningen för att hantera konsumtion som innebär att varor delas, hyrs eller köps mellan konsumenter (istället för som traditionellt mellan näringsidkare och konsument), samt stöd till företag och sociala entreprenörer som jobbar med resurseffektiviserande kollaborativ konsumtion.

Digitaliseringen underlättar möjligheterna till en kollaborativ konsumtion och delat ägande. I fokusområdets underlagsrapport *Digitalisering och hållbar konsumtion* diskuteras en rad olika konsumtionsaktiviteter där digitaliseringen bedöms kunna bidra till framväxten av nya, mer resurseffektiva tjänster och beteenden.¹⁶⁸ Inom kategorin boende diskuteras exempelvis tillfällig övernattning, övernattande gäst och behovsanpassad uppvärmning och elanvändning.

När det gäller konsumtionen av kläder och IT-produkter diskuteras individanpassad information, kommunikation, e-handel, åtgärder för att underlätta uppkomsten av andrahandsmarknader och uppgradering av mjukvara för att minska resursanvändningen genom att öka produkternas livslängd. Närvaro på distans och samåkning för obligatoriska aktiviteter i glesbygd är andra aktiviteter som bedöms ha stor potential att minska miljöpåverkan från transporter.¹⁶⁹

VÄGAR FRAMÅT

Kollaborativ konsumtion är ett relativt nytt område och kunskapen om dess effekter är relativt begränsad. Fortsatt arbete behövs för att analysera miljömässiga, sociala och ekonomiska konsekvenser av en ökad andel kollaborativ konsumtion.

Kollaborativ konsumtion är en ny marknad med andra affärsmodeller än de traditionella. Även dagens gränser för vem som är producent och konsument, näringsidkare och privatperson samt vad som är ideellt och kommersiellt kommer att behöva utredas. Många konsumenter kommer sannolikt att vara ”debutanter” vid denna typ av konsumtion och befintliga system för konsumentstöd kan behöva anpassas.¹⁷⁰

167 Bilaga 1H. Kollaborativ konsumtion, Karin Bradley, KTH.

168 Höjer, m.fl. (2015). Digitalisering och hållbar konsumtion. Underlagsrapport till fördjupad utvärdering av miljömålsarbetet. (Underlagsrapport 3)

169 Höjer, m.fl. (2015). Digitalisering och hållbar konsumtion. Underlagsrapport till fördjupad utvärdering av miljömålsarbetet. (Underlagsrapport 3)

170 Konsumentverket (2014) Vår omvärld 2014. Rapport till regeringen 2014-11-30.

Naturvårdsverket föreslår att de miljömässiga, sociala och ekonomiska konsekvenser av ökad kollaborativ konsumtion utreds vidare. Men också att konsumenträttigheter och försäkringssystem vid kollaborativ konsumtion analyseras.

6.6 Energieffektiva konsumenter

ÅTGÄRDSFÖRSLAG I KAPITLET:

Fortsatt arbete för en omställning till energieffektivare konsumtionsmönster.

Sverige har ett högt energiförsörjningsbehov för uppvärmning av byggnader under de kalla årstiderna och för transporter över långa avstånd i Sverige och utomlands. Hushållens direkta energianvändning för uppvärmning, transport och hushållsel utgör cirka en tredjedel av landets cirka 400 TWh. En minskning av energianvändningen i hushållen genom ändrat beteendemönster skulle exempelvis kunna ske genom att bo i mindre bostäder, att sänka inomhustemperaturen, att duscha kortare tid eller att inte använda standby-lägen. Det kan även innebära att nå samma funktion, men genom en alternativ aktivitet: att distansarbete istället för att åka till jobbet, att köpa tjänster istället för produkter, att gå eller cykla istället för att åka motorfordon.

Energianvändningen berör samtliga miljömål men har en särskilt påverkan på fyra miljömål: *Begränsad klimatpåverkan, Frisk luft, Bara naturlig försurning* och *God bebyggd miljö*.¹⁷¹

6.6.1 Omställning till energieffektivare konsumtionsmönster

Elsystemet har historiskt behandlats som en ingenjörifråga där stora producenter tillhandahåller el från stora kraftverk, och där slutkunders användning anses vara given, oberoende av produktionen och icke flexibel. Detta är under förändring i vilket konsumenternas roll i elsystemet utökas i produktions-, balanserings- och användningsdelarna. En mångfald av småskaliga aktörer kommer in i elsystemet. Nedan diskuteras hur elkonsumenter kan välja olika typer av elproduktion, att köpa energitjänster, att teckna tjänsteavtal istället för elavtal, att producera sin egen el, att anpassa sig till återkopplingsinformationen om sin egen elanvändning och att välja effektiva boenden och hushållselprodukter.

Val av elavtal

Elanvändaren har fått alltmer kontroll över sitt elpris och elens miljöpåverkan.

171 Energimyndigheten (2007). Energi som miljömål. ET2007:21

1996 avreglerades elmarknaden i Sverige, vilket gör att kunderna nu aktivt kan välja sin elleverantör bland cirka 120 företag och att den nordiska elmarknaden planeras att bli en nordisk slutkundsmarknad där alla nordiska elkonsumenterna ska kunna handla el över nationsgränserna. Konsumenterna kan dessutom välja mellan rörligt och fast elpris med olika bindningstider och miljöpåverkan. I 2012 infördes dessutom möjligheten för en elkund att få timmätning av sin elanvändning utan att betala någon särskild merkostnad för detta. Dessa nuvarande lösningar kan främja utvecklingen av ursprungsgaranterad miljöanpassad elproduktion, få ner konsumenternas elnätspriser och generellt utöka deras valmöjligheter. Detta kan ändå upplevas som komplicerat av konsumenterna som inte vill sätta sig in i elprisregleringen och göra aktiva val, till exempel har 15 procent av kunderna fortfarande anvisningsavtal.¹⁷² Det är också väldigt få elanvändare som än så länge valt att teckna timavtal: ungefär 8 600 år 2014.¹⁷³

Smarta energitjänster

Elanvändningen blir alltmer komplex på grund av att elnätet blir ”smartare”, det vill säga att användaren och leverantören byter information om apparaters elanvändning, vilket ökar möjligheten för att dynamiskt balansera elsystemet i realtid. Därmed kan produkter för övervakning, styrning och reglering samt avancerade energitjänster utvecklas. Exempel på sådana är energikartläggningar, energideklarerationer, vita certifikat, komfortavtal och avtal om garanterade eller delade besparingsgarantier.¹⁷⁴ Kunden väljer sedan själv den tjänsteleverantör som kan erbjuda önskade lösningar för att minska energianvändningen i hemmet. Exempel på detta är att användaren får ersättning för en tjänst som fjärrfrånkopplar eller flyttar användningen av diskmaskinen, tvättmaskinen, värmepumpen, elvärmen och laddningen av elfordon. Dessa lösningar utgör en lagrings- och reservkraftspotential för att flytta lasten från spetsstimmarna, till exempel lunch- och middagstiden, till perioder då efterfrågan är låg, till exempel på natten. De innebär också till viss del lösningar för att minska elbehovet, öka möjligheter för att hantera elavbrott och minska onödiga förluster (till exempel när man fjärrstyr uppvärmningen i sitt sommarhus på distans). Hur stor andel av minskad elanvändning vid spetsbehovet som blir av och inte skjuts upp till något annat tillfälle är däremot oklart. Dessutom finns det oundvikliga rekyleffekter som uppstår då kunderna får lägre elkostnader och istället kan lägga sina pengar på andra konsumtionsområden. Risken finns även att automatisk styrning mot pris gör att produkterna reagerar

172 <http://www.ei.se/sv/nyhetsrum/nyheter/nyhetsarkiv/nyheter-2014/fortfarande-mangakunder-med-anvisningsavtal/>

173 http://www.ei.se/Documents/Publikationer/rapporter_och_pm/Rapporter%202014/Ei_R2014_05.pdf

174 Energimyndigheten (2013) *Energitjänster i Sverige. Statusrapport för tjänster för energieffektivisering.*

på samma sätt utifrån elbörsens prissignaler och istället skapar nya effekttoppar, men vid andra tidpunkter.

Tjänstekonsumenter istället för elkonsumenter

Elkonsumenter börjar bli tjänstekonsumenter, det vill säga att de köper avtal med energitjänsteföretag om att få tillgång till tjänster, exempelvis ”21 graders inomhustemperatur” snarare än antal kWh elvärme eller hyrning av elvaror (till exempel mobiltelefoner, elbilar och vitvaror) istället för köp. På så sätt ökar incitamenten för näringslivet att energihushålla både på tillförsel- och användarsidan och att tillverka produkter med större livslängd, vilket leder till lägre energianvändning i tillverkningsledet.

Medproducenter

Intresset ökar i Sverige för så kallad mikroproduktion av el, det vill säga att producera el med egna solceller eller småskalig vindkraft samt kooperativt ägande av vindkraftverk och solcellsparker. En kooperativ som vill skaffa ett elnätsföretag har dessutom möjlighet att köpa ett elnätsföretag eller få delar av elnätet överlåtet till sig. Konsumenten kallas i detta sammanhang för ”prosumert” eller medproducent, det vill säga en kombination av konsument och producent av el. Viktiga motiv för konsumenter att producera egen el kan vara att man blir mer självförsörjande, tjäna mer pengar, få jämnare elräkningar och göra en insats för miljön. Det ökande intresse från allmänheten kan förklaras av de snabbt sjunkande priserna på solpaneler, borttagandet av avgifter för inmatning och mätarbyte, men också av att allt fler elhandelsbolag profilerar sig inom området och plockar fram produkter som riktar sig mot mikroproducenter. Många människor vill också bli mer självförsörjande, mer aktiva och mer miljöanpassade i elsystemet. Jämfört med utvecklingen i Tyskland eller Danmark sker det dock i långsammare takt i Sverige. De främsta hindren för detta är att konsumenter bedömer att det är praktiskt svårt eller rent av omöjligt med den boendesituation man har, eller att man inte tror att investeringen lönar sig. Eftersom marginalpriset på förnybar el är noll och denna elproduktion är varierar och lokalproducerad minskar elbolagens intäkter och inflytande över elsystemet. Dessutom krävs det nya insatser för att balansera elnätet, vilket delvis kan göra med övriga nya utvecklingar i elkonsumentens roll som beskrivs i detta kapitel.

Engagerade elkonsumenter med smarta mätare

Konsumentmakten utökas med införandet av smarta elmätare, då de ger tillgång till återkopplingsinformation om elanvändning, och även om effekt, ström, spänning, timpris, miljöpåverkan och jämförelse med andra hushåll. Denna information kan styra aktivare beteenden hos användaren, till exempel att flytta elanvändningen från en tid till en annan för att minska effekttoppar eller att minska sin elanvändning totalt sett (t.ex. genom att styra inomhustemperaturen, duscha

kortare eller stänga av oanvända elapparater). Efterfrågan på smarta elmätare kan förklaras av att hushållen vill spara pengar, minska sitt miljöavtryck och ha en mindre användning än andra hushåll. Den information som konsumenten nås av ska vara effektiv för situationen, och utformas på ett sätt som åstadkommer störst effekt /”nudging” på önskad tid. Dock kan potentialen vara begränsad eftersom det är svårt att ändra människors vanor, då det kan upplevas obekvämt att byta tid för exempelvis matlagning och tvätt. Denna omställning kan också främja allmänhetens acceptans, förståelse och deltagande i energiomställningen, och underlätta introduktion och balansering förnybara elproduktionen.

Val av energi- och resurseffektiva boenden och hushållsapparater

Samtidigt händer mycket på produktsidan och det blir lättare att göra medvetna val.

Genom Boverkets byggregler och EU:s ekodesigndirektiv fasas de sämsta nya och renoverade boenden och de nya elprodukterna ut och samtidigt bidrar det tillsammans med energideklarationer och energimärkningar till att ge konsumenterna möjlighet att göra informerade hållbara val, inte bara vad gäller energianvändning utan även vad gäller emissioner, farliga ämnen, återvinning, energieffektivisering etc. Ekodesign- och energimärkningsförfordningar finns för värmepumpar, fastbränslepannor, vitvaror, lampor och elektronik. Dessa krav och märkningar bidrar till att hushåll gör hållbara val vid köp av boende och hushållselprodukter.

VÄGAR FRAMÅT

Några vägar framåt för en fortsatt omställning till energieffektiva konsumtionsmönster är:

- forskning om kopplingen mellan elanvändning och beteende och beteendepåverkande återkopplingar,
- forskning om automatisk styrning av elkonsumtionen
- forskning om konsekvenser av införandet av fler aktiva elkonsumenter och medproducenter
- normaliseringar av ekodesign, datasäkerhet och kommunikation på nästa generations smarta elmätare
- långsiktiga ekonomiska och administrativa spelregler för mikroproduktion av el och energitjänster
- energieffektiva och resurseffektiva produkter på marknaden (genom t.ex. ekodesignkrav) och energimärkning som underlättar medvetna val
- konsumentstöd och information om hur man energieffektiviserar hemmet m.m.

- i *Förslag till åtgärder för en mer hållbar konsumtion* föreslogs en pilotstudie av energianvändningsmönster.¹⁷⁵ En sådan mätningen förväntas ge en bättre bild av nuläge och trender samt av hur nya lösningar som ”smarta hem”, energimärkning och ekodesign påverkar våra inköpsvanor och den slutliga energianvändningen i hemmen, Pilotstudien handlar om att analysera hur mjuka åtgärder och ”nudging” ändrar brukarmönster av produkterna i hemmen i de hushåll som medverkar. Om pilotstudien ger goda resultat kan den ge underlag för framtida större satsningar för att åstadkomma minskad elanvändning och bättre flyt av last i hemmen.

6.7 Informerade konsumenter

ÅTGÄRDSFÖRSLAG I KAPITLET:

Utvärdering av skolans arbete med hållbar utveckling, inkl. hållbar livsstil och konsumtion.

Uppdrag och ökade resurser för att stimulera skolans arbete med hållbar livsstil och konsumtion.

Nationell upplysningstjänst för konsumenter – utveckla verktyget.

Miljörating av finansiella varor och tjänster.

Förslag till åtgärder för en mer hållbar konsumtion.

Svanen-märkning av aktiefonder.

Ökad tillgänglighet på livscykeldata.

Att välja förnybart.

Både utbud av, och efterfrågan på, miljömässigt hållbara produkter behöver stimuleras. Om konsumenter ska kunna göra miljöanpassade inköpsval behövs korrekt, lättbegriplig och tillförlitlig information om produkternas påverkan på miljö och hälsa. Förslagen till åtgärder som presenteras nedan har alla för avsikt att stärka konsumenternas tillgänglighet till, och möjlighet att använda sig av miljöinformation.

Styrmedel som syftar till att direkt påverka efterfrågan kan ofta ha indirekta effekter även på utbudsfunktionen. Ett exempel är obligatorisk miljö- eller energimärkning som kan påverka konsumtionsval (dvs. efterfrågan) men det leder ofta

¹⁷⁵ Naturvårdverket (2014) Förslag till åtgärder för en mer hållbar konsumtion. Redovisning av regeringsuppdrag.

till att även utbudet påverkas genom att producenter går först och väljer att ta fram mer miljövänliga och/eller energieffektiva produkter.¹⁷⁶

6.7.1 Utbildning av unga konsumenter

Utbildningssystemet kan öka medvetenheten hos eleverna och möjligheten att tillgodogöra sig tillgänglig miljöinformation. En rapport från Konsumentverket 2011 visade att två tredjedelar av ungdomarna mellan 15 och 17 år aldrig eller sällan tänker på etik- eller miljöpåverkan inför ett köp.¹⁷⁷ En tredjedel av alla svenskar gör ingen koppling mellan sin egen konsumtion och de avfallsmängder de genererar.¹⁷⁸

Trots att lärande för hållbar utveckling, där hållbar konsumtion ingår, finns infört i skolans styrdokument, visar forskning att Sveriges skolor generellt inte lever upp till läroplanens kunskapsmål inom detta område.¹⁷⁹

VÄGAR FRAMÅT

Naturvårdsverket har i *Förslag till åtgärder för en mer hållbar konsumtion* föreslagit att Skolinspektionen bör få i uppdrag att göra en utvärdering av skolans arbete med hållbar utveckling, inklusive hållbar livsstil och konsumtion.¹⁸⁰ Utvärderingen kan sedan ligga till grund för framtida åtgärder.

Naturvårdsverket anser vidare att Skolverket bör få ett tydligt uppdrag och ökade resurser för att stimulera skolans arbete med hållbar livsstil och konsumtion som en del av hållbar utveckling.¹⁸¹

FÖRVÄNTADE KONSEKVENSER

Förstärkta resurser och ett tydligt uppdrag till Skolverket att utveckla arbetet med hållbar konsumtion som en del av hållbar utveckling, kommer att ge lärarna ökade möjligheter att arbeta mer effektivt med frågorna. På sikt kommer det att innebära att elever får ökade kunskaper om kopplingen mellan deras konsumtion och påverkan på miljö och generering av avfallsmängder.

176 Hennlock, m.fl. (2015) Styrmedel för hållbar konsumtion – Perspektiv från ett urval av utvärderingar. (Underlagsrapport 2)

177 Konsumentverket (2011). Hur handlar unga? – en studie om ungas konsumtion 2011.

178 Avfall Sverige (2011). Europa minskar avfallet 2011.

179 Jidesjö (2014). Samhällets utvecklings- och omställningsförmåga: Framgångsrik skolutveckling för lärares arbete med och elevers lärande i energi, resurs, klimat och hållbarhet: Rapportering av forskningsinsatser i skolutvecklingsprojektet ”KNUT”

180 Naturvårdsverket (2014). Förslag till åtgärder för en mer hållbar konsumtion, Redovisning av regeringsuppdrag.

181 Ibid.

6.7.2 Nationell upplysningstjänst för konsumenter

Den sista mars 2015 öppnade en ny nationell upplysningstjänst för svenska konsumenter – *Hallå konsument*. Konsumentverket har huvudansvaret för tjänsten, vilken omfattar en webbplats och möjligheter för konsumenter att ta personlig kontakt via internet, telefon och e-post.¹⁸² Upplysningstjänsten ska enligt uppdrag omfatta information och vägledning om konsumenters rättigheter och skyldigheter, men också information som syftar till att underlätta för konsumenter att göra väl avvägda val. Där ingår även information om miljömässigt hållbar konsumtion. För att försörja tjänsten med information är tolv andra myndigheter utsedda för att bidra till innehållet.¹⁸³

VÄGAR FRAMÅT

Uppbyggnaden av tjänsten har skett under relativt kort tid, så det kommer att finnas behov av att bygga på den med ytterligare information framöver. Hållbar konsumtion är nästa stora område som Hallå konsument ska jobba mer med under hösten–vintern 2015–2016. Det kan till exempel handla om att utveckla och marknadsföra Hallå konsument vad gäller nya idéer om information riktad till konsumenter eller ny kunskap som tas fram inom miljöområdet.

FÖRVÄNTADE KONSEKVENSER

I dagsläget är det för tidigt att bedöma hur stor effekt en sådan här upplysningstjänst kan få när det gäller konsumenters beteende i miljösammanhang. Det är viktigt att inte ha en övertro på vilken effekt som är realistiskt att få när det gäller ändrat beteende. Konsumenters kunskaper eller attityd i miljö- och andra frågor leder inte automatiskt till att de faktiskt ändrar beteende. Däremot kan förändrade attityder skapa acceptans exempelvis för lagstiftning och ekonomiska styrmedel för mer hållbar konsument.

6.7.3 Miljörating av finansiella varor och tjänster

Tillgången på information om miljöpåverkan vid val av olika finansiella varor och tjänster är bristfällig och behöver utvecklas. Det är viktigt att konsumenter ges större möjlighet att välja ett sparande som är hållbart.

182 <http://www.hallakonsument.se>

183 Allmänna reklamationsnämnden, Boverket, Energimarknadsinspektionen, Energimyndigheten, Fastighetsmäklarinspektionen, Finansinspektionen, Kemikalieinspektionen, Kronofogden, Livsmedelsverket, Naturvårdsverket, Pensionsmyndigheten och Post- och telestyrelsen. Därutöver ska Konsumentverket och de informationsansvariga myndigheterna eftersträva samverkan med andra aktörer som förmedlar opartisk konsumentinformation, såsom andra relevanta myndigheter, kommunerna och konsumentbyråer som finns för finans-, försäkrings-, energi- och telekommunikationsmarknaderna.

VÄGAR FRAMÅT

I *Förslag till åtgärder för en mer hållbar konsumtion* föreslogs att Pensionsmyndigheten ska ges i uppdrag att utreda möjligheten att införa en miljörating av fonder i premiepensionssystemet.¹⁸⁴

FÖRVÄNTADE KONSEKVENSER

Ett breddat intresse för hållbara placeringar kan få stora effekter. Det institutionella ägandet, genom försäkringsbolag, pensionsfonder med flera, står för cirka 80 procent av börsvärdet på Stockholmsbörsen. Skulle dessa aktörer samfällt börja lägga större vikt vid börsbolagens miljöprestanda bör det leda till ett stort omvandlingstryck på alla börsbolag, i synnerhet på dem som de institutionella ägarna undviker att placera i.

6.7.4 Svanen-märkning av aktiefonder

Miljömärkning är ett marknadsbaserat sätt att främja konsumtion i miljöanpassad riktning. Svanen är Nordens officiella miljömarke, beslutat och infört av Nordiska Ministerrådet för mer än 25 år sedan. Det är en frivillig, positiv märkning av varor och tjänster. Miljömärkningen Svanen har en mycket stark ställning i Sverige. I ett underlag till fokusområdet lyfter Sveriges konsumenter fram ett behov av att utvidga miljömärkningens betydelse inom nya varu- och tjänsteområden, jfr Bilaga 1I.¹⁸⁵

VÄGAR FRAMÅT

Svanen har nyligen genomfört en förstudie om miljömärkning av aktiefonder, och avser att under 2015 inleda ett arbete med att utveckla kriterier för miljömärkning av aktiefonder.¹⁸⁶

FÖRVÄNTADE KONSEKVENSER

Miljömärkning är ett viktigt komplement till juridiska och ekonomiska styrmedel. Förutom de direkta effekterna på miljön ger märkningen konsumenter möjlighet att välja miljöanpassade alternativ. Detta leder till att både konsumenter och producenter blir mer engagerade. Ökad användning av miljöinformation vid val av finansiella tjänster bedöms ha mycket stor potential att bidra till hållbara konsumtionsmönster.

184 Naturvårdsverket (2014). *Förslag till åtgärder för en mer hållbar konsumtion*, Redovisning av regeringsuppdrag.

185 Bilaga 1I. Miljömärkning, Jens Henriksson, Sveriges Konsumenter.

186 Nordiska Ministerrådet (2014) Års- & hållbarhetsredovisning 2014 http://www.svanen.se/Documents/%C3%85rsredovisning/MISAB_arsredovisning_2014.pdf

6.7.5 Ökad tillgänglighet på livscykeldata

Kunskap om produkters miljöpåverkan i ett livscykelperspektiv är en central förutsättning för utveckling av strategier, indikatorer, åtgärder och styrmedel för att minska miljöpåverkan från konsumtion och produktion.

VÄGAR FRAMÅT

För att tillgängliggöra data om miljöpåverkan från produkter har Naturvårdsverket föreslagit att låta utreda behovet av att samla och öppet publicera livscykeldata.¹⁸⁷ Under senare år har användningen av livscykelanalyser ökat kraftigt och till följd av detta finns nu flera initiativ för att harmonisera sammanställning och kommunikation av livscykeldata internationellt. FN:s miljöorgan UNEP är sammanhållande i ett mellanstatligt samarbete med syftet att möjliggöra tillämpning av LCA i beslutsfattande och policy. Naturvårdsverket representerar Sverige i detta samarbete.

FÖRVÄNTADE KONSEKVENSER

Ökad tillgänglighet på livscykeldata bidra till att konsumenter, producenter och myndigheter får tillgång till förbättrad miljöinformation. Kostnader för uppdatering och förvaltande av databas kommer tillkomma.

6.7.6 EU gemensam metod för produkters miljöavtryck

Det finns behov att harmonisera metodiken för beräkning av produkters miljöavtryck, men även ett behov av att tillgängliggöra data över produkters miljöpåverkan.

I EU kommissionens meddelande *Upprättandet av den inre marknaden för gröna produkter*¹⁸⁸ som presenterades 2013 är ett initiativ under Milstolpe 1 i *Färdplanen för ett resurseffektivt Europa*.¹⁸⁹ Denna ger bl.a. uttryck åt att ”Senast 2020 har medborgare och offentliga myndigheter de rätta incitamenten att välja de mest resurseffektiva produkterna och tjänsterna, i form av lämpliga prissignaler och tydlig miljöinformation...”.

EU-kommissionen har initierat ett 3-årigt pilottest (2013–2016) för att testa metoder för att beräkna produkters och organisationers miljöpåverkan med hjälp av i miljöavtryck på ett urval av produktgrupper och organisationer.¹⁹⁰ Syftet är att ta fram en robust metod och harmonisering av produkters miljöinformation på den inre marknaden. I likhet med de flesta andra metoder för livscykelanalyser saknas dock ett robust sätt att hantera toxicitetsaspekterna. Test och utveckling av

187 Naturvårdsverket (2014). Förslag till åtgärder för en mer hållbar konsumtion, Redovisning av regeringsuppdrag.

188 KOM (2013) Meddelande Upprättande av den inre marknaden för gröna produkter.

189 KOM (2011)571 Färdplan för ett resurseffektivt Europa.

190 KOM (2013) Product Environmental Footprint (PEF)

kommunikationsmaterial, samt stöd och verktyg för små och medelstora företag, pågår parallellt med utvecklingen av beräkningsmetoden.

VÄGAR FRAMÅT

När pilotesterna är avslutade avser kommissionen att utvärdera hur metoderna för att beräkna miljöavtryck bör användas. Några exempel som har nämnts är i upphandling, miljömärkning, benchmarking inom produktgrupper och lagstiftning (till exempel Ekodesigndirektivet¹⁹¹). Det finns behov av att harmonisera metodiken för beräkning av miljökriterier i olika typer av styrmedel för att begränsa produkters miljöpåverkan.

Naturvårdsverket avser att fortsatt prioritera området. Vägen till implementering kommer i praktiken också kräva engagemang och kompetens från myndigheter och andra berörda aktörer. Naturvårdsverket representerar Sverige i styrgruppen för pilotesterna och samarbetar idag med Svenskt Näringsliv, Swedish Life Cycle Center (SLC), de nordiska länderna samt, samt med andra myndigheter exempelvis Energimyndigheten, Boverket och Kemikalieinspektionen för att ta fram underlag för svenska ståndpunkter. För att vara pådrivande i arbetet och skapa ökad delaktighet bedöms ytterligare samverkan med berörda myndigheter och med andra aktörer behövas

FÖRVÄNTADE KONSEKVENSER

Miljöavtryck kan bidra till harmonisering och ”förgröning” av den inre marknaden¹⁹², och att effektivt kunna stärka en miljöanpassad efterfrågan. EU-kommissionen har, på uppmaning av råd och parlament, hittills avstått från diskussioner om framtida användning av metoderna i policy. Det är därför svårt att i dagsläget bedöma konsekvenserna. Under hösten 2015 planerar kommissionen en konferens för att sprida information om resultatet från pilotesterna så här långt, och inleda diskussioner om möjliga kommunikationsprodukter.

6.7.7 Att välja förnybart

I Europa 2020-strategin är en bioekonomi nyckeln till en smart och grön tillväxt i Europa. I sitt meddelande *A bioeconomy for Europe* uttryckte EU-kommissionen ett behov av en bioekonomi för att tackla den växande befolkningen, utarmningen av resurser och ökande klimatpåverkan. Det fossila beroendet måste minska och resurser utnyttjas mer hållbart. Idag saknar konsumenterna tillräcklig information om hur de aktivt kan bidra till hållbara konsumtionsmönster. Konsumenter behö-

191 EUROPAPARLAMENTETS OCH RÅDETS DIREKTIV 2009/125/EG av den 21 oktober 2009 om upprättande av en ram för att fastställa krav på ekodesign för energirelaterade produkter

192 KOM (2013) Impact Assessment – Facilitating better information on the environmental performance of products and organisations.

ver mer information om produkters egenskaper och konsekvenser av olika konsumentbeteenden och livsstilar.¹⁹³

Inom den europeiska standardiseringsorganisationen, CEN, påbörjades 2012 ett arbete för att bland annat ta fram hållbarhetskriterier för biobaserade produkter. I arbetet ingår även att avgöra hur egenskaper hos biobaserade produkter ska deklarerars, certifieras och kommuniceras till marknaden.

VÄGAR FRAMÅT

I Finland finns en biostrategi som syftar till att främja användningen av biobaserade resurser. Vid utveckling av en motsvarande strategiför Sverige bör åtgärder riktade till konsumenter, till exempel information som underlättar att göra hållbara val vara inkluderat.

FÖRVÄNTADE KONSEKVENSER

Med hjälp av de standarder som utvecklas på europeisk nivå kan konsumenten få likvärdig och jämförbar information om olika produkter. Stärkt efterfrågan på biobaserade alternativ skulle kunna ersätta fossilintensiva produkter, bland både offentliga och privata slutkonsumenter. Förslaget förväntas i första hand bidra till miljö kvalitetsmålet *Begränsad klimatpåvekan*.

6.8 Globalt medvetna konsumenter

ÅTGÄRDSFÖRSLAG I KAPITLET:

Fortsatt genomförande av FNs 10-åriga ramverk av program för hållbar konsumtion och produktion (10YFP).

Utveckla insatser för mål 4 i Konventionen om biologisk mångfald (CBD).

Riktade bilaterala insatser – Hot-spot metod.

Den svenska konsumtionens påverkan på miljö och hälsa i andra länder har under lång tid i olika former uppmärksamats i statliga utredningar, i riksdagsarbetet och genom olika initiativ i det civila samhället. Miljö- och hälsopåverkan från svensk konsumtion uppstår lokalt och globalt både före och efter det att svenska konsumenter köper och använder en produkt eller tjänst. Det sker under råvaruutvinning, tillverkning, transport och hantering av avfallet. Människors hälsa påverkas både direkt och indirekt.

193 COM(2012) 60 final. Innovating for Sustainable Growth: A Bioeconomy for Europe, SWD(2012) 11 final.

Generationsmålet's strecksats om konsumtionsmönster omfattar alla miljö- och hälsoproblem som uppstår i och utanför Sverige till följd av svensk konsumtion, både offentlig och privat. Strecksatsen innehåller inget väldefinierat mål utan anger den inriktning som miljöpolitiken ska ha för att generationsmålet ska nås.

Sveriges ekologiska fotavtryck snarare ökar än minskar.¹⁹⁴ Några exempel på detta är elektronikimporten, ökande konsumtionen av importerat kött och textilimporten som påverkar miljö och hälsa i produktionsländerna. En nyligen presenterad studie visar att olika former av miljöföroreningar är den största dödsorsaken i låg- och medelinkomstländer. I dessa länder orsakar miljöföroreningar nästan tre gånger så många dödsfall som malaria, HIV/AIDS och tuberkulos tillsammans.¹⁹⁵

Inom fokusområde *Hållbar konsumtion* har en kortare fallstudie tagits fram, med förslag på vilka direkta och indirekta åtgärder som kan bidra till en omställning så att svenska konsumenters val av textilier påverkar miljö och hälsa så lite som möjligt i andra länder 2020.¹⁹⁶ Fallstudien om Miljömärkning pekar på vikten av att utveckla instrument som minskar konsumtionens effekter på miljön i produktionslandet.¹⁹⁷

FN:S RAMVERK AV PROGRAM FÖR HÅLLBAR KONSUMTION OCH PRODUKTION
För att bryta ohållbara konsumtions- och produktionsmönster har FN beslutat om ett globalt tioårigt ramverk av program, i Rio 2012 (10 YFP).¹⁹⁸ Sverige har gjort ett frivilligt åtagande om att verka för att nå ramverkets mål. Genomförandet av ramverket ingår som ett av delmålen i det globala hållbarhetsmålet *Ensure sustainable consumption and production patterns*.

Ramverket innehåller för närvarande sex olika program med olika mål och delmål. Dessa är konsumentinformation, hållbara livsstilar och utbildning, hållbar offentlig upphandling, hållbara byggnader och byggande, hållbar turism och hållbara livsmedelssystem. Sverige har, tillsammans med Japan och WWF, åtagit sig att leda det globala genomförandet av programmet om hållbara livsstilar och utbildning. Stockholm Environment Institute (SEI) ansvarar för genomförandet. Även Västra Götalandsregionen ingår som partner i programmet. Naturvårdsverket har en aktiv roll i genomförandet av det globala programmet om hållbar offentlig upphandling.

194 <http://www.wwf.se/vrt-arbete/ekologiska-fotavtryck/1127697-ekologiska-fotavtryck>

195 <http://www.gahp.net/new/press-release-sdgs/>

196 Bilaga 1E. Påverkan på miljö och hälsa i andra länder av svenska konsumenters val av textilier. Per Thege, Naturvårdsverket

197 Bilaga 1I. Miljömärkning. Jens Henriksson, Sveriges konsumenter.

198 <http://www.unep.org/10yfp/>

Naturvårdsverket är nationell fokalpunkt för genomförandet.¹⁹⁹ I samråd med Miljö- och energidepartementet har Naturvårdsverket i ett första skede valt att prioritera tre områden: Hållbara livsmedelssystem, Hållbar offentlig upphandling och Hållbara livsstilar och utbildning. Uppdraget handlar om att stärka och samla det nationella arbetet inom området, öka medvetenheten om betydelsen av hållbar konsumtion och produktion, och att sprida kunskap om goda exempel från Sverige.²⁰⁰ Då programmen berör ett flertal svenska myndigheter och aktörer är det angeläget att alla berörda myndigheter medverkar aktivt till genomförandet, både på nationell och internationell nivå.

KONVENTIONEN OM BIOLOGISK MÅNGFALD

Konvention om biologisk mångfald, CBD, är en global konvention om naturvård och artskydd. Sverige och Naturvårdsverket är part i konventionen om biologisk mångfald.²⁰¹ Arbetet i CBD genomförs med stöd av en strategisk plan som innehåller 20 delmål. Delmålen innebär målsättningar inom en rad olika områden för att stoppa den pågående förlusten av biologisk mångfald. Mål nummer fyra innebär att regeringar, näringar och intresseägare senast år 2020 ska ha vidtagit åtgärder för att uppnå hållbarhet i produktion och konsumtion, och att nyttjandet av naturresurser ska ligga inom ekologiskt säkra gränser. I den senaste nationella rapporteringen från Sverige om vår implementering av CBD:s strategiska plan rapporterar vi inte några särskilt riktade insatser för att nå mål nummer fyra.

Så som beskrivs i detta dokument pågår en rad olika insatser i Sverige för att utveckla hållbar konsumtion och produktion, bland annat utveckling av indikatorer och styrmedel. Detta arbete bör Sverige dra nytta av även i CBD-arbetet. I arbete med dessa insatser bör vi, i större omfattning än i dagsläget, synliggöra hur produktionen och konsumtionen påverkar och är beroende av biologisk mångfald och ekosystemtjänster. Naturvårdsverket är svensk fokalpunkt i genomförandet.

BILATERALA SAMARBETEN FÖR HÅLLBAR KONSUMTION OCH PRODUKTION

Miljö- och energidepartementet har samförståndsavtal med flera stora ekonomier bland andra Brasilien, Indien, Kina och Ryssland. Flera myndigheter, Naturvårdsverket, Kemikalieinspektionen, Havs- och Vattenmyndigheten och SMHI, bedriver bilateralt samarbete med dessa länder. Myndigheternas insatser skedde tidigare inom ramen för Sveriges utvecklingssamarbete, men sker idag inom ramen för ett anslag från Miljö- och energidepartementet för bilateralt samarbete med länder av

199 <http://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhallet/EU-och-internationellt/sverige-i-varlden/Hallbar-konsumtion-och-produktion/Internationell-satsning-pa-att-bryta-ohallbar-konsumtion-och-produktion/>

200 SCP Clearinghouse –<http://www.spcclearinghouse.org/>

201 <http://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhallet/EU-och-internationellt/Internationellt-miljoarbete/miljokonventioner/Konventionen-om-mangfald/>

strategisk betydelse för den globala miljön och globalt miljö- och klimatsamarbete. Sverige har omfattande handelsutbyte med flera av dessa länder och en betydande del av vår import kommer från Kina. Bilateralt samarbete med dessa länder inom området hållbar konsumtion bidrar till uppfyllandet av generationsmålet.

Kunskap- och erfarenhetsutbyte och stärkande av samarbetsländernas miljöförvaltning har alltid varit en central del i myndigheternas bilaterala samarbeten. En fungerande miljöförvaltning är en förutsättning för att begränsa miljöpåverkan från produktion. Det bilaterala anslaget under miljöpolitiken lägger också stor vikt på att bygga långsiktiga relationer utifrån ömsesidiga intressen, driva Sveriges profilfrågor och stödja förhandlingar och genomföranden av internationella överenskommelser. I myndigheternas bilaterala samarbeten har insatser genomförts med inriktningar bland annat på förebyggande och kontroll av industriella utsläpp, kemikaliekontroll, avfallshantering, vatten- och luftvårdsarbete. Nästan alla dessa samarbeten har bäring på hållbar produktion och konsumtion, och vissa aktiviteter har varit direkt inriktade på produkter och konsumtion. I Kina medverkade Sverige till exempel i ett arbete för att utveckla policyrekommendationer till den kinesiska regeringen om hållbar produktion och konsumtion, inom ramen för miljörådet China Council för International Cooperation on Environment and Development. Kemikalieinspektionen har inlett ett samarbete med Kina om farliga kemikalier i produkter. I Indien deltar Naturvårdsverket i utbildning av miljöjämsmän om bland annat tillståndsprövning och tillsyn av industrier, avfallshantering avloppsvattenrening och vikten att tillämpa goda styrnings- och förvaltningsprinciper. I Indien introducerade Naturvårdsverket och Energimyndigheten svenska erfarenheter avseende policy för energimedvetna konsumenter.

Miljö- och energidepartementet och Naturvårdsverket har inlett en dialog med den amerikanska miljömyndigheten USEPA om hållbar produktion och konsumtion, med koppling till genomförande av det 10-årliga ramverket av program för hållbar produktion och konsumtion. Tre fokusområden har identifierats för samarbetet: minskning av matsvinn, bättre tillgång till LCA-data genom etablering av ett globalt nätverk av LCA-databaser och miljöanpassad offentlig upphandling.

Bilateralt samarbete med de länder från vilka Sverige har betydande import, utgör en relevant plattform för att begränsa miljö- och hälsopåverkan av svensk konsumtion utomlands. Det finns dock behov av ökade resursallokeringar, eftersom det nuvarande bilaterala anslaget är mycket litet, inte minst i förhållande till antal länder som omfattas av samarbetet. Om syftet är att minska miljöpåverkan av svensk konsumtion utomlands finns också behov att utveckla mer riktade samarbetsaktiviteter, avseende val av länder och inriktningar. Här kan till exempel den så kallade hotspot-metod som beskrivs av SEI i studien om styrmedel och andra

insatser för att minska svensk konsumtions påverkan på hälsa och miljö i andra länder, användas för prioriteringar.²⁰²

NORDISK SAMVERKAN FÖR HÅLLBAR KONSUMTION OCH PRODUKTION

Ett exempel från det Nordiska arbetet med hållbar konsumtion är den Nordisk färdplan för en hållbar och resurseffektivt textilbransch som lades fram av Nordiska ministerrådet under våren 2015. Ett av de fem områden som pekats ut som särskilt viktiga, och där insatser kommer göras, är hållbar privat konsumtion. Bland annat kommer mer hållbara och cirkulära affärsmodeller och informationskampanjer som syftar till att öka konsumenternas kunskap och miljöpåverkan från textilkonsumtion att fokuseras.

202 Persson m.fl. (2015) *Styrmedel och andra insatser för att minska svensk konsumtions påverkan på hälsa och miljö i andra länder*. Stockholm: SEI

7 Fortsatt myndighetssamverkan

I **FORTSATT MILJÖMÅLSARBETE** finns det behov av en nära samverkan mellan myndigheter som har i uppdrag att påverka privata konsumtionsmönster. En ökad samverkan innebär möjligheter att bygga en gemensam kompetens för arbete med såväl sambandet mellan konsumtion och miljöpåverkan som styrmedels effektivitet. Ett gott exempel är pågående samarbete mellan Jordbruksverket, Livsmedelsverket och Naturvårdsverket i syfte att minska miljö- och hälsopåverkan från konsumtion av livsmedel. Det är fortsatt angeläget att samverka kring att minska miljöpåverkan från konsumtion av textilier²⁰³ och elektronik²⁰⁴ utifrån ett livscykelperspektiv.

Exempel på myndigheter som bedöms ha stor betydelse för att stimulera miljömässigt hållbar privat konsumtion är Konsumentverket, Livsmedelsverket, Jordbruksverket, Energimyndigheten, Trafikverket, Transportstyrelsen, Boverket, Folkhälsomyndigheten, Kemikalieinspektionen och Naturvårdsverket samt regionala myndigheter. Ansvarsfördelningen mellan myndigheter och olika myndigheters roller i omställningen till miljömässigt hållbar privata konsumtion upplevs idag som otydlig. För att öka takten i omställningen behöver även samarbetet mellan nationella och regionala myndigheter stärkas och utvecklas.²⁰⁵ Naturvårdsverket anser att Konsumentverket bör tilldelas en tydlig roll i fortsatt arbetet med att miljöanpassa den privata konsumtionen.

Ökad samverkan mellan myndighetsinsatser för hållbar konsumtion och produktion skulle även kunna bidra till att stärka det genomförandet av det tioåriga ramverket av program för hållbar konsumtion och produktion (10 YFP).²⁰⁶ Inledningsvis har Sverige valt att prioritera hållbara livsstilar och utbildning både i det nationella och globala genomförandet.²⁰⁷ Andra program är konsumentinformation, hållbar offentlig upphandling, hållbar turism, hållbart byggnader och byggande samt hållbara livsmedelssystem.

203 Bilaga 1E Påverkan på miljö och hälsa i andra länder av svenska konsumenters val av textilier. Per Thege Naturvårdsverket

204 <http://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhallet/Miljoarbete-i-Sverige/Uppdelat-efter-omrade/Avfall/Avfallsforebyggande-program/>

205 RUS, LEKS och Länsstyrelserna Gotland och Dalarna (2015) Länsstyrelsens roll och ansvar i arbetet med konsumtion – en förstudie Länsstyrelsen Dalarnas rapportserie, 2015:07

206 <http://www.scpclearinghouse.org/>

207 <http://www.regeringen.se/sb/d/19621/a/249770>

7.1 Konsumtionens miljöpåverkan över tid

Kunskapen om sambandet mellan miljökvalitetsmålen och våra konsumtionsmönster är idag bristfällig. Det geografiska perspektivet på utsläppen av växthusgaser behöver kompletteras med ett konsumtionsperspektiv för att ge ett mer helhetsgäckande underlag för beslut om åtgärder och styrmedel.²⁰⁸ Naturvårdsverket har tidigare föreslagit till regeringen att ge SCB i uppdrag att utveckla statistiken för konsumtionsbaserade utsläpp, och regelbundet redovisa denna på nationell nivå.²⁰⁹ Länsstyrelserna i Dalarnas respektive Gotlands län samt RUS och LEKS lyfter här betydelsen av att kunna beräkna och visualisera konsumtionens miljöpåverkan på regional och lokal nivå.²¹⁰

För att öka kunskapen om svensk konsumtions miljöpåverkan i och utanför Sveriges gränser finansierar Naturvårdsverket sedan 2015 ett forskningssamarbete om konsumtionsbaserade indikatorer. Forskningsprogrammet Policy-Relevant Indicators for National Consumption and Environment (PRINCE)²¹¹ har som målsättning att genom ökad kunskap om hur svensk konsumtion påverkar miljön i och utanför Sveriges kunna bidra till att följa upp generationsmålet och vissa av miljökvalitetsmålen. Den metodmässiga utgångspunkten i forskningen är miljöexpanderad in-put-output-analys. Alla utsläpp som finns fördelade per bransch kan genom miljöexpanderad input-output-analys studeras ur ett konsumtionsperspektiv, det vill säga svara på frågan: ”Hur mycket utsläpp av ämnet har orsakats, i Sverige och i andra länder, på grund av vår konsumtion i Sverige?” Forskningen kommer att utvärdera de skillnader som uppstår beroende på vilka databaser som ligger till grund för beräkningarna. Programmet ska även utvärdera befintliga konsumtionsbaserade modeller och beräkningar, bland annat för utsläpp till luft, användning av farliga ämnen och användning av naturresurser. Forskningen ska vidare identifiera vilka produktgrupper för privat och offentlig konsumtion som har störst miljöpåverkan och var påverkan uppstår. Forskningsprogrammet kommer att pågå till början av 2018.

208 Naturvårdsverket (2010) Den svenska konsumtionens globala miljöpåverkan.

209 Naturvårdsverket (2014). Förslag till åtgärder för en mer hållbar konsumtion. Redovisning av regeringsuppdrag.

210 Bilaga 1D. Omställning till miljömässigt hållbara konsumentbeteenden genom kunskap och goda exempel. Länsstyrelsen i Gotlands län och Länsstyrelsen i Dalarna, RUS.

211 <http://www.sei-international.org/projects?prid=2146>

7.2 Att följa omställningen

Naturvårdsverket ser behov av att utveckla indikatorer för att följa omställningen till miljömässigt hållbar privat konsumtion. Återkoppling till konsumenter och beslutsfattare av hur omställningen går, genom kontinuerlig uppföljning av ett urval av omställningsindikatorer, bör vara på plats i god tid inför nästa fördjupade utvärdering. Det är därför angeläget att berörda miljömålsmyndigheter enas om ett antal relevanta mått för att följa utvecklingen över tid.

Valet av uppföljningsmått behöver samordnas med den pågående utvecklingen av motsvarande indikatorer, både globalt²¹² och på EU-nivå²¹³ och gå att bryta ner till lokal och regional nivå då mycket av kommunikationen med medborgarna och möjligheten till konkreta förändringar sker på denna nivå.

Inledande försök att ta fram omställningsindikatorer på nationell nivå har gjorts av SMED på uppdrag av Naturvårdsverket.²¹⁴ Fyra förslag till indikatorer togs data fram: konsumtion av nötkött, energiöverskott i matkonsumtionen, persontransporter samt uppvärmd boendeyta i hushåll.

7.3 Utvärdering och utveckling av styrmedel

Staten har infört en rad olika styrmedel för att skapa incitament för privata konsumenter att agera mer miljömässigt hållbart. Långt ifrån alla styrmedel har utvärderats och det är svårt att dra generella slutsatser om styrmedlens miljö- och kostnadseffektivitet. Ett generellt problem är att det är svårt att isolera effekterna av beteenden utan att använda sig av kontrollerade experiment och/eller ekonometriska modeller med lämplig data. Svårigheten beror på att man sällan vet vare sig vilka individer som påverkats, vilka delar av informationen som har påverkat eller i vilken kontext den gjort det.²¹⁵

Vidare konstateras i underlagsrapporten från IVL Svenska Miljöinstitutet att styrmedelseffekter på privata aktörers beteenden är den första gemensamma nämnaren för att fastställa flera andra effekter, vilka sedan följer i orsak-verkanskedjan från styrmedel till miljöeffekter. Om styrmedlets effekter på beteenden är osäkra, eller till och med felskattade, blir uppskattningarna av andra utvärderingskriterier, såsom miljöeffekter, måluppfyllelse, fördelningseffekter, kostnader och kostnadseffektivitet, också osäkra respektive felskattade. Det är därför av stor vikt

212 Sustainable Development Indicators - <http://unsdsn.org/resources/publications/indicators/>

213 http://ec.europa.eu/eurostat/cache/REIs/REIs_EN_banner.html

214 SMED (2015). Indikatorer för att följa konsumenters omställning till en hållbar konsumtion.

215 Hennlock, m.fl. (2015) Styrmedel för hållbar konsumtion – Perspektiv från ett urval av utvärderingar. (Underlagsrapport 2)

att tillförlitliga metoder används vid utvärderingarna, för att isolera de utvärderade styrmedlens effekter på beteenden och att möjligheten att utvärdera styrmedlets funktion beaktas innan genomförandet.

En rekommendation är att alltid göra aktörsanalyser (till exempel företag–privatperson, stad–landsbygd, hyresrätt–småhusägare) vid utformning av subventioner. På så sätt kan man nå ökad förståelse om vilka tänkbara fördelningar mellan aktörer som kan komma att uppstå mellan olika grupper.

Antaganden om vilka effekter som kan uppnås vid införandet av nya styrmedel baseras idag på att alla aktörer förväntas följa intentionerna med styrmedlet. Erfarenheterna från de utvärderade styrmedlen visar att så inte alltid är fallet. Cirka 30 procent följde exempelvis inte dubbdäcksförbudet. Behovet av tillsyn på lokal nivå kom också fram i utvärderingarna.²¹⁶ Ett exempel är att det för enskilda avlopp är fastighetsägarens ansvar att åtgärda ett bristfälligt och olagligt avlopp. I praktiken är det dock ofta tillsynsmyndigheten som får ta initiativet för att konstatera att avloppen behöver åtgärdas.

Kunskap om utformning av effektiva och fördelningspolitiskt rättvisa styrmedel behöver utvecklas liksom kunskap om vilka förutsättningar som krävs för styrmedel för beteendeförändringar ska kunna få acceptans. En viktig aspekt är hur förändringar till mer miljömässigt hållbara konsumtionsmönster relaterar till andra miljömål och andra aspekter, såsom till exempel folkhälsa, sysselsättning och effekter på ekonomin. För att kunna genomföra nödvändiga prioriteringar behöver vi vidareutveckla metodiken för hur vi prioriterar mellan olika miljömål och andra samhällsmål.

7.3.1 Att putta på – innovativa styrformer

En relativt ny term inom den beteendevetenskapliga forskningen, nudging börjar synas i policyutveckling. Nudging bygger på beteendevetenskaplig kunskap om att mänskligt handlande inte alltid baseras enbart på rationella överväganden utan att en stor andel, nästan hälften, av våra vardagliga handlingar baseras på vanor och rutiner.²¹⁷ Området anses ha stor potential att utgöra ett komplement till traditionella styrmedel och öppnar möjligheter att föreslå en ny typ av innovativa åtgärder och styrmedel som kan bidra till miljömässigt hållbara konsumentbeteenden och livsstilar. Nudging ska ses som ett verktyg bland många som behövs för att förändra konsumtionsbeteenden i mer hållbar riktning och det måste uppbäckas med infrastruktur och institutioner som stödjer den önskvärda beteendeförändringen. Nudging bedöms kunna erbjuda ett värdefullt bidrag som komplement till andra policy-instrument som direkt syftar till att:

216 Hennlock, m.fl. (2015) Styrmedel för hållbar konsumtion – Perspektiv från ett urval av utvärderingar. (Underlagsrapport 2)

217 Oksana Mont m.fl. (2014) Nudging – Ett verktyg för hållbara beteenden? Naturvårdsverket rapport 6642.

- 1) ändra ett specifikt beteende, ex. att inte skräpa ner
- 2) påverka inköpsval av produkter köpta med låg delaktighet, ex. spontana inköp
- 3) påverka relativt komplexa produkter och tjänster, ex. finansiella tjänster

Forskarna av rapporten *Nudging – Ett verktyg för hållbara beteenden?* ger förslag till hur nudging skulle kunna institutionaliseras i policyutveckling. Det skulle vara intressant att vidareutveckla dessa tankar inom ramen för fortsatt myndighetssamverkan för hållbar privat konsumtion.

Ett annat område med hög relevans för fortsatt arbete är hur design och innovativa produkter kan bidra till mer hållbar konsumtion och hållbara livstilar. Det finns flera exempel på hur nya designlösningar och nya tjänster kan bidra till mer hållbara konsumtion i vardagen.²¹⁸

218 Ilstedt (2011) Design, energi och hållbar utveckling. TRITA-MMK 2011:19 ISSN 1400-1179 ISRN/KTH/MMK/R-11/19-SE

8 Nationella strategier

BESLUTFATTANDE OCH POLITIK för miljömässigt hållbar privatkonsumtion riskerar att styras av myter, enligt nordiska forskare.²¹⁹ Forskarna menar att det inte är realistiskt att konsumenterna på eget initiativ, eller ens efter informationsinsatser från samhällets sida, kommer att ta avgörande steg mot hållbar konsumtion.²²⁰ Istället krävs initiativ som gör att de reella förutsättningarna för konsumtionen förändras så att de hållbara valen underlättas mer än i dagsläget. Parallellt med detta behöver det även bli svårt att göra fel.²²¹

Naturvårdsverket instämmer i forskarnas slutsatser om att det finns en gräns för vad enskilda beteendeförändringar kan åstadkomma och marknadens förmåga att vända utvecklingen på egen hand, utan ökad politisk styrning, bedöms vara mycket osäker. Däremot bidrar konsumenter både genom sina enskilda val och som en del av ett kollektivt engagemang till att ökad efterfrågan av hållbara alternativ samt ett förändringstryck mot mer hållbara ideal och värderingar, som i förlängning leder till förändrad konsumtion.

Individer, näringsliv och civilsamhället har alla viktiga roller att spela men det behövs en tydlig politisk inriktning. Det behövs ökat politiskt ansvarstagande för att minska den svenska konsumtionens miljö- och hälsopåverkan både i Sverige och globalt. Viktiga frågor är alternativa mått på välfärd, skattesystemets och utbildningssystemets roller i omställningen samt handel relaterade miljöfrågor.²²²

8.1 Politik för miljömässigt hållbar konsumtion

Det finns många olika politikområden som kan påverka konsumenters förutsättningar att välja, införskaffa, använda och återanvända miljömässigt hållbara produkter och tjänster. De två mest självklara är kanske miljöpolitiken och konsumentpolitiken, eftersom den miljömässigt hållbara konsumtionen ligger i skärningspunkten mellan dessa två områden. Samtidigt är transportpolitiken central för konsumenternas möjligheter att resa hållbart, energipolitiken för möjligheten att välja hållbara energialternativ, och så vidare. IT-politiken kan innebära möjligheter inom alla ovan nämnda områden. En strategi för att stärka konsumenters

219 Mont m.fl. (2013). Förbättra nordiskt beslutsfattande genom att skingra myter om hållbar konsumtion.

220 Ibid.

221 Larsson (red) (2015) Hållbara konsumtionsmönster – analys av maten, flyget och den totala konsumtionens miljöpåverkan. (Underlagsrapport 1).

222 Naturvårdsverket (2014). Förslag till åtgärder för en mer hållbar konsumtion. Redovisning av regeringsuppdrag.

FAKTARUTA:

Förbättra nordiskt beslutsfattande genom att skingra myter om hållbar konsumtion

Myt 1: Grön konsumtion är lösningen.

Vad gäller: Grön konsumtion är en, men inte den enda strategin för att minska resursanvändningen och miljöpåverkan som härrör från konsumtion.

Myt 2: Konsumenterna bör leda övergången till en hållbar utveckling

Vad gäller: Det finns en gräns för vad enskilda beteendeförändringar kan åstadkomma. Det krävs systemförändringar i rådande ekonomiska institutioner och affärsmodeller, lagstiftning och infrastruktur. Regeringarna måste leda övergången till hållbarhet. Individer, företag och civilsamhället har andra viktiga roller att spela.

Myt 3: Om alla gör lite kommer vi att åstadkomma mycket

Vad gäller: Alla ska bidra till hållbarhet, men stora förändringar behövs för att ställa om samhällen till hållbarhet.

Myt 4: Små och enkla miljöåtgärder kommer att leda till större förändringar

Vad gäller: Att spridningseffekter ska äga rum är bara troligt mellan likartade åtgärder.

Myt 5: Mer information leder till hållbart beteende

Vad gäller: Enbart information ändrar vanligtvis inte beteenden, men det är en väsentlig del av styrmedelspaket.

Myt 6: Att vädja till folks egenintresse är vägen till hållbart beteende

Vad gäller: En balans mellan egenintresse och samhällsfrämjande värden är nödvändig för att säkerställa inte bara kortsiktiga fördelar utan också långsiktiga resultat.

Myt 7: Hållbarhet innebär att "leva i grottor"

Vad gäller: Exempel på hållbara levnadssätt träder fram. Vi behöver en planerad övergång till hållbara livsstilar för att undvika lägre levnadsstandard i framtiden.

Myt 8: Människor blir lyckligare om de tjänar mer pengar och höjer sin materiella konsumtionsnivå

Vad gäller: I de nordiska länderna har BNP-ökning bara ett marginellt samband med förbättrat välbefinnande. Därför behövs nya indikatorer för att mäta sammanställning.

Myt 9: Privat ägande av alla sorters produkter är önskvärt – inte gemensam användning

Vad gäller: Samägandekonomi och alla sorters kollaborativ konsumtion upplever en renässans. Politiker kan bidra genom att minska hindren för samägande och kollaborativ ekonomi samt att stödja nödvändig forskning om dess effekter.

Myt 10: Konsumtionspolitik är för kontroversiell för att accepteras av allmänheten

Vad gäller: Politik är aldrig neutral, men den formar sociala normer och värderingar i samhället. Beslutsfattare måste skapa "möjligheternas politik" för hållbarhet genom att använda ett stort antal både existerande och nya strategier och verktyg på ett synergiskt sätt.

KÄLLA: MONT M.FL. 2013

möjligheter och makt så att vi får en konsumtion som speglar människors värderingar förutsätter en analys av vad som hindrar människor att vara de konsumenterna som de vill vara. Endast ett fåtal av de mekanismer som lyfts fram i kapitel 3.1.1 ”Konsumerar vi som vi vill” kan lösas genom miljöpolitiska åtgärder och styrmedel, utan de kräver en bredare förankring och en långsiktig vision.

En tydligare inriktning och samordning av politiken för att uppnå hållbara konsumtionsmönster (privata och offentliga) på nationell nivå skapar även bättre förutsättningar att agera på lokal och regional nivå, men även inom EU och internationellt. Det gäller inte minst förutsättningar för de ideella konsumentorganisationerna arbete. Regeringen har under våren 2015 informerat om att man avser att ta fram en strategi för hållbar konsumtion.²²³

8.2 Strategier för miljömässigt hållbar konsumtion

I fördjupade utvärderingen 2012 konstaterade Naturvårdsverket att de redan höga och växande konsumtionsvolymerna utgör ett hinder för att nå miljökvalitetsmålen och att det behövs strategier för att minska miljöpåverkan från offentlig och privat konsumtion. Konsumtionsperspektivet är fortfarande tämligen nytt i miljömålsystemet och erfarenheten och förmågan att analysera detta perspektiv i miljömålsuppföljningen är begränsad.

I utvärderingen av miljömålen 2015²²⁴ kan vi konstatera att konsumtionsperspektivet adresseras i varierande omfattning (indikatorer, analys, styrmedel) i miljökvalitetsmålen *Begränsad klimatpåverkan* och *Frisk luft, Giftfri miljö, Hav i balans samt levande kust och skärgård, Ingen övergödning, Ett rikt odlingslandskap, Storslagen fjällmiljö, Ett rikt växt- och djurliv* och *God bebyggd miljö*.

För att stärka konsumtionsperspektivet i miljömålsarbetet har Naturvårdsverket i tidigare regeringsuppdrag föreslagit att regeringen ska ge Miljömålsberedningen i uppdrag att ta fram en strategi med etappmål, styrmedel och åtgärder och uppföljningsmått för hållbar konsumtion.²²⁵ Ett etappmål bör ta utgångspunkt i generationsmålet och innehålla uppföljningsmått för privat och offentlig konsumtion. EU:s Färdplan för resurseffektivitet Europa (indikatorer och milstolpe 1 ”Förbättrade produkter och ändrade konsumtionsmönster”) bör beaktas vid formuleringen av ett nationellt mål för den miljömässiga dimensionen för hållbar konsumtion.

223 <http://www.regeringen.se/sb/d/18972/a/255847>

224 Naturvårdsverket (2015) Mål i sikte. Analys och bedömning av de 16 miljökvalitetsmålen i fördjupad utvärdering.

225 Naturvårdsverket (2014). Förslag till åtgärder för en mer hållbar konsumtion. Redovisning av regeringsuppdrag

Senast 2020 har medborgare och offentliga myndigheter de rätta incitamenten att välja de mest resurseffektiva produkterna och tjänsterna, i form av lämpliga prissignaler och tydlig miljöinformation. Deras inköpsval kommer att stimulera företag till innovation och till att tillhandahålla mer resurseffektiva varor och tjänster. Det har införts minimikrav avseende miljöprestandanormer för att bli av med de minst resurseffektiva och mest förorenande produkterna på marknaden. Konsumenternas efterfrågan på hållbarare produkter och tjänster är hög.²²⁶

För att kunna följa utvecklingen mot resurseffektiva konsumtionsmönster med så lite påverkan på miljö och hälsa som möjligt behöver etappmålet innehålla tydliga, tidsatta och uppföljningsbara mål både för privat och offentlig konsumtion. Också i valet av omställningsindikatorer bör EU:s och FN:s arbete med att ta fram motsvarande mått utgöra en viktig utgångspunkt. En samlad uppföljning av dessa omställningsindikatorer skulle utgöra ett viktigt komplement till nuvarande uppföljning av miljömålen och successivt förbättra underlaget för beslut om åtgärder och styrmedel.

Allteftersom kunskapen ökar om sambandet mellan konsumtionsmönsters påverkan på respektive miljö kvalitetsmål, bör befintliga mål och mått kompletteras med konsumtionsbaserade mål eller mått. För målet om *Begränsad klimatpåverkan* finns, enligt Naturvårdsverkets bedömning, redan idag förutsättningar att göra detta för utsläpp av växthusgaser. Lämplig utformning kräver dock närmare analys. Flera kommuner har redan infört mål och åtgärder för att kunna följa upp och minska den privata och offentliga konsumtionens klimatpåverkan.²²⁷ Naturvårdsverket anser att det finns starka skäl att, inom ramen pågående uppdrag med att ta fram ett nationellt klimatramverk,²²⁸ beakta möjligheten att införa ett kompletterande konsumtionsbaserat mål för utsläpp av växthusgaser från svensk konsumtion till 2050, samt ett delmål för växthusgasutsläpp från svensk konsumtion till 2020. I arbetet med att ta fram ett klimatpolitiskt ramverk bör även behovet av styrmedel för att minska utsläppen av växthusgaser från svensk konsumtion beaktas. Speciellt angeläget är det att förändra konsumtionsbeteenden kopplade till resor med flyg samt konsumtion av kött.

226 KOM (2011) 571, Färdplan för ett resurseffektivt Europa.

227 Ex. Dalarnas energi- och klimatstrategi 2012 och Göteborg stads klimatstrategiska program 2014.

228 Dir. 2014:165 Tilläggsdirektiv till Miljömålsberedningen M 2010:04 – förslag till klimatpolitiskt ramverk

8.3 Regionala och lokala möjligheter

En nationell strategi behöver tydliggöra inriktningen för svenska myndigheters arbete på olika nivåer. RUS presentera i en aktuell förstudie *Länsstyrelsens roll och ansvar i arbetet med konsumtion*.²²⁹ Där konstateras följande:

- **En nationell strategi**, som bygger på en tydlig politisk viljeyttring behövs, vilket ger förutsättningar för ett strukturerat och brett myndighetsarbete, med en gemensam målbild.
- **Förtydligande av länsstyrelsernas ansvar**, antingen genom ett särskilt uppdrag i regleringsbrevet eller genom ett tillägg i länsstyrelseinstruktionen, företrädesvis för miljömålsuppdraget.
- **Verktyg och/eller indikator**, för att mäta konsumtionens miljöpåverkan på regional och kommunal nivå behövs. Detta för att skapa ett lokalt engagemang och möjliggöra uppföljning av konsumtionsarbetet.
- **Forum för länsstyrelsegemensamt arbete**, för att effektivt samordna det arbete och de insatser som utförs i olika län (RUS/LEKS).
- **Identifiera möjliga samarbeten med andra aktörer**, på regional nivå exempelvis kommuner, näringsliv, landsting, regionförbund och folkrörelseorganisationer/folkbildning för att peka ut områden där tydliga synergieffekter kan uppnås genom samarbete.
- **Metodstöd för insatser – Offentlig upphandling och Bransch/sektor**, för att underlätta länsstyrelsernas insatser inom två av förstudien, prioriterade insatsområden.
- **Gemensamma riktlinjer för länsstyrelsernas egna inköp**, som innefattar miljö- och sociala krav, för att underlätta vid inköp samt agera föregångare, föregå med gott exempel.
- **Bredda ansvaret från miljöaspekt till hållbarhet** (miljömässig, social och ekonomisk), då länsstyrelsernas breda ansvar inom många sakområden nyttjas bäst genom att öka förutsättningar för tvärsektoriellt samarbete.

I bilaga 1 ges exempel från arbetet med hållbar konsumtion i Västra Götalandsregionen.²³⁰ Regionens uppdrag är att förena miljöutveckling med tillväxt och arbetet med handlingsplanen för resurseffektiva och giftfria produkter/tjänster.

Kommuner arbetar för att främja hållbara konsumtionsmönster exempelvis genom information riktad till medborgare, den kommunala fysiska planeringen

229 RUS, LEKS och Länsstyrelserna Gotland och Dalarna (2015) Länsstyrelsens roll och ansvar i arbetet med konsumtion – en förstudie Länsstyrelsen Dalarnas rapportserie, 2015:07

230 Bilaga 1A. En regions möjligheter att skapa förutsättningar för hållbar konsumtion. Birgitta Nilsson, Västra Götalandsregionen

och avfallsförebyggande arbete. Från fokusområdets underlagsrapport om styrmedel för hållbar konsumtion kan även konstateras att flera av de styrmedel som ingått i kartläggningen återfinns på den kommunala nivån. Exempelvis bedöms inga andra enskilda åtgärder ha haft samma effekt på trafikmängden som trängselskatterna i Stockholm och Göteborg. Andra exempel på styrmedel på kommunala nivå vilka direkt syftar till att påverka konsumenternas beteenden är lokala trafikföreskrifter för förbud för användning av dubbdäck på vissa gator i Stockholm och Göteborg. Kartläggningen av styrmedel konstaterar vidare att det kommunala tillsynsarbetet av enskilda avlopp, så som inventeringar, brev till fastighetsägare och slutligen utfärdande av förelägganden är det som fått fastighetsägare att agera.

En nationell strategi behöver ta tillvara och stärka den omställningskraft som finns på lokal och regional nivå genom delaktighet bland såväl lokala politiker, företag och medborgare.

8.4 Digitalisering som drivkraft

En viktig komponent i fortsatt arbete med att minska konsumtionens påverkan på miljö och hälsa är att dra nytta av samhällstrender som påverkar möjligheten att uppnå en framtida hållbar konsumtion. Naturvårdsverket har som en del av arbetet i fokusområdet valt att speciellt studera kopplingen mellan digitaliseringen och hållbar privatkonsumtion.²³¹ Syftet med uppdraget har varit att belysa om och hur användningen av digitala tjänster kan bidra till omställningen till mer resurseffektiva konsumtionsval och beteenden samt hur offentliga åtgärder och styrmedel kan främja en sådan utveckling.

En av slutsatserna i underlagsrapporten från KTH är att det i strävan att uppnå hållbara konsumtionsmönster går att dra nytta av digitaliseringstrenden, men att nuvarande IKT-politik²³² då behöver ges kompletterande utformning och inriktning med syfte att gynna en hållbar utveckling. Sveriges IT-politiska mål är att vi ska vara bäst i världen på att använda digitaliseringens möjligheter. I dagsläget riktar sig den nationella digitala agendan dock enbart till myndigheter och företag. Konsumentperspektivet saknas i samtliga 22 sakområden som agendan omfattar. Ingen av de indikatorer som identifierats för att följa utvecklingen inom området ”IT för miljön” omfattar privata konsumenter.²³³

231 Höjer, m.fl. (2015). Digitalisering och hållbar konsumtion. Underlagsrapport till fördjupad utvärdering av miljömålsarbetet. (Underlagsrapport 3).

232 IKT – Informations- och kommunikationsteknologi

233 <http://www.regeringen.se/sb/d/19612> (Indikatorerna är Resfria möten myndigheter; Effektiv IT-drift myndigheter, Myndigheter miljökrav leverantörer; Företag miljökrav leverantörer; Energiförbrukning företag; Resfria möten företag och Distansarbete företag).

Naturvårdsverket anser att det finns anledning att se över den nationella digitaliseringsagendan i syfte att komplettera dagens IKT-politik, både nationellt och inom EU, med åtgärder som verkar för och stimulera mer resurseffektiv konsumtion med så liten påverkan på miljö- och hälsa som möjligt, vilket är något helt annat än en IKT-politik för konsumtion. Att kontinuerligt arbeta med frågor om hur man kan stödja framtagande och implementering av IKT-tillämpningar som främjar just hållbar konsumtion skulle kunna utgöra en ny tillsynsfunktion som kan identifiera målkonflikter och skapa incitament för digitala lösningar som bidrar till hållbara konsumtionsmönster. En sådan politik skulle kunna vara starkt innovationsfrämjande och bidra till en hållbar utveckling. IKT-tillämpningar kan möjliggöra och underlätta omställningen till mer hållbar konsumtion, både offentligt och privat, men för att denna utveckling ska ske behövs en radikal och målfokuserad miljöpolitik som bland annat sätter resurseffektivitet som norm för fortsatt digital utveckling. Digitalisering utan miljöstyrning riskerar att leda till ökad konsumtion genom att generera utrymme för ökade, icke-hållbara konsumtionsmönster och utarmning av naturresurser.²³⁴ En möjlighet är att Digitaliseringskommissionen eller någon ny kommission eller utredning får i uppdrag att utreda hur IKT kan stödja hållbar konsumtion, och då med särskilt beaktande av hur hållbara IKT-innovationer kan gynnas, hur IKT-politiken kan synkroniseras med miljöpolitiken för att underlätta acceptans för en politik nödvändig för att uppnå miljömålen. Utredningen kan grundas på tankegången om att digitalisering kan ge positiv miljöpåverkan genom att:

- ersätta produkter och tjänster
- effektivisera användningen
- intensifiera användningen
- informera för hållbara val

8.5 Hälsa som drivkraft

Hälsa uppges vara en ökande anledning till konsumentens val av ekologiska, miljömässiga och etiska produkter.²³⁵ Detta innefattar i synnerhet livsmedel, men även textilier, hud- och hårvårdsprodukter och leksaker.²³⁶ ²³⁷ Ett fortsatt arbete

234 Höjer, m.fl. (2015). Digitalisering och hållbar konsumtion. Underlagsrapport till fördjupad utvärdering av miljömålsarbetet. (Underlagsrapport 3).

235 Svensk Handel. 2014. Det ansvarsfulla företaget 2014 – Svensk Handels årliga undersökning om CSR- och hållbarhetsfrågor bland medlemsföretag och konsumenter.

236 Svensk Handel. 2014. Det ansvarsfulla företaget 2014 – Svensk Handels årliga undersökning om CSR- och hållbarhetsfrågor bland medlemsföretag och konsumenter.

237 Urtekram pressmeddelande. 2015-04-23. Urtekram Eko-barometer för hud- och hårvård. <http://mb.cision.com/Main/122/9760128/369803.pdf>

inom handeln²³⁸ med att underlätta för konsumenter att göra medvetna val genom olika märkningar på produkter, skyltning i butik och på hyllkant med mera, samt ökad kommunikation om var konsumenter kan vända sig för att få reda på mer om produkten, till exempel genom konsumentupplysning och Kemikalieinspektionen, kan vara till hjälp för individen i omställningen till en mer hållbar konsumtion.

I storstäderna har cyklingens tillväxt inneburit ökad efterfrågan på större och fler cykelbanor samt cykelparkeringar.²³⁹ Genom en hållbar stadsplanering med gång-, cykel- och kollektivtrafik som normgivande, såsom föreslagits av Boverket²⁴⁰, kan denna hälsotrend uppmuntras och utökas till godo för både miljö och hälsa. Förutom vardagsmotion ger minskad biltrafik även samhällsvinster i form av minskade kostnader för ohälsa kopplat till trafik. I Europa har samhällets totala kostnad för förtida dödsfall samt sjukdom orsakade av luftföroreningar beräknats uppgå till nästan en tiondel av Europas totala BNP.²⁴¹ Därtill kommer kostnader för ohälsa kopplat till buller och olyckor.

Den samhällsomställning som krävs för att nå miljö kvalitetsmålen handlar delvis om att uppmuntra ett ur, både individ- och samhällsperspektiv intresse för värderingar som tillgodoser mänskliga behov samtidigt som de stöder hållbar utveckling. Hälsa kan utgöra en viktig drivkraft för att integrera mål som rör hållbar konsumtion, nationella miljö kvalitetsmål och andra angelägna samhällsmål. I ett pågående RUS-projekt presenteras ett verktyg ”Sju landmärken för hälsa och hållbar utveckling” som avser att främja användningen av denna drivkraft för att underlätta ledarskap, samverkan och delaktighet i arbetet för ett hållbart samhälle.²⁴²

8.6 Potentiella effekter på ekonomi och välfärd

Effekter av miljömässigt hållbar konsumtion på svensk ekonomi och välfärd kan vara både positiva och negativa.²⁴³ All typ av hållbar konsumtion bedöms vara

238 Svensk Handel. 2014. Det ansvarsfulla företaget 2014 – Svensk Handels årliga undersökning om CSR- och hållbarhetsfrågor bland medlemsföretag och konsumenter.

239 Livsmedelsföretagen. 2014. Livsmedelsföretagens hälsorapport april 2014.

240 Boverket. 2014. Förslag till strategi för miljö kvalitetsmålet God bebyggd miljö. Rapport 2014:32.

241 WHO Regional Office for Europe, OECD (2015). Economic cost of the health impact of air pollution in Europe: Clean air, health and wealth. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.

242 Bilaga 1K Hälsöfrämjande processer som stöd för hållbar utveckling och socialt orienterade konsumenter. Magnus Eriksson och Johan Hallberg, Länsstyrelsen i Dalarna, RUS samt Dalarnas landsting

243 Bilaga 1J. Hållbar konsumtion – potentiella effekter på ekonomi och välfärd. Eva Alfredsson, Tillväxtanalys.

positiv för den ekonomiska utvecklingen på lång sikt, vilket även innebär högre relativ långsiktig BNP. På kort sikt kan dock BNP påverkas negativt framför allt av minskade konsumtionsvolym. Utmaningen i en omställning blir därför att hantera kortsiktig negativa effekter på BNP och näringsliv. Utifrån ett strukturomvandlingsperspektiv bedöms omställningen gynna hållbara företag framför ohållbara. Effekterna på hushållens ekonomi av mer hållbar konsumtion är givet viss anpassning neutral. Noteras bör dock att icke hållbar konsumtion på sikt leder till minskad genomsnittlig konsumtionsnivå och välfärd. Området behöver utredas vidare som en del av en strategi för hållbar konsumtion.

9 Slutsatser och förslag

ARBETET INOM RAMEN FÖR FOKUSOMRÅDE hållbar konsumtion understryker behovet av att i miljömålssystemet införa ett kompletterande konsumtionsperspektiv för att följa upp och åtgärda negativa effekter kopplade till miljö och miljörelaterad hälsa som följd av privat och offentlig konsumtion. Erfarenheten och förmågan att följa upp och analysera konsumtionens betydelse för att vi ska nå av miljömålen är idag begränsad. I detta kapitel sammanfattas förslag till insatser som Naturvårdsverket anser vara mest angelägna att genomföra för att miljöanpassa den privata konsumtionen, som ett resultat av den fördjupade utvärderingen av miljömålen 2015.

Målvisa insatser

Begränsad klimatpåverkan – kompletterande perspektiv

- I den årliga uppföljningen av miljö kvalitetsmålen konstateras att de totala utsläppen av klimatpåverkande gaser orsakade av svenskars konsumtion inte minskar och för att klara den svenska visionen om nettonollutsläpp år 2050 krävs väl samordnade insatser. Naturvårdsverket anser därför att det finns behov av att fortsatt utreda kompletterade konsumtionsbaserade mål och uppföljningsmått i kommande nationella klimatramverk.
- Nuvarande trender med ökande utsläpp av växthusgaser från resor med flyg och konsumtion av kött behöver vändas om vi ska nå målet om begränsad klimatpåverkan. För att åstadkomma en förändring anser Naturvårdsverket att det behövs ekonomiska incitament för att minska klimatpåverkan från flyget. Naturvårdsverket avser att utreda utformning av lagstiftning samt beloppsnivåer baserat på internationella erfarenheter och kunskaper av införda flygskatter.
- Potentialen för att minska köttkonsumtionens klimatpåverkan är större via minskad konsumtion än via förändringar i den svenska köttproduktionen. För att minska klimatpåverkan från konsumtion av kött anser Naturvårdsverket att skattesystemet inom livsmedelssektorn ses över i enlighet med tidigare lagt förslag. Inom ramen för en sådan översyn bör även möjligheten att införa ekonomiska styrmedel för att begränsa köttkonsumtionens klimatpåverkan utredas.

- Ett bonus-malus system bedöms ha stor potential att bidra till att minska utsläppen från den svenska personbilsflottan. Även Boverkets förslag att göra gång-, cykel- och kollektivtrafik normgivande i planeringen är en förutsättning för att minska utsläpp från personbilstrafik.²⁴⁴

Hav i balans samt levande kust och skärgård – ändrade konsumtionsbeteenden minskar nedskräpningen

Trots intensivt arbete med att begränsa spridningen av det marina skräpet fortsätter tillförseln. Den övervägande delen av det marina skräpet kommer från landbaserade källor och större delen av det synliga marina skräpet, och delvis även mikro-skräpet, kan härledas till privat konsumtion. En allt vanligare form av skräp som hittas är ”take-away” produkter såsom muggar, lock och lådor i plast. Individens beteenden och livsstilar är nyckelaspekter för att minska nedskräpningen. I Havs- och vattenmyndighetens förslag till åtgärdsprogram för havsmiljön (inom Havsmiljödirektivet) föreslås därför att Havs- och vattenmyndigheten i samverkan med Naturvårdsverket från och med 2016 genomför en nationell informationssatsning riktad till allmänheten som fokuserar på de mest förekommande skräpföremålen samt mikroskopiska plastpartiklar i konsumentprodukter. Parallellt med det föreslås Naturvårdsverket och kommunerna att vidta åtgärder för att minska uppkomsten av marint skräp genom att adressera frågan i relevanta avfallsplaner och avfallsförebyggande program.

Giftfri miljö – information om särskilt farliga ämnen i varor

Konsumenters möjligheter att välja varor med mindre hälso- och miljörisker behöver stärkas. Som ett komplement till pågående arbete för programmet Giftfri vardag anser KEMI och Naturvårdsverket att kraven på att information om innehåll av särskilt farliga ämnen på eller i anslutning av varan behöver skärpas. Innan ett tvingande system finns på plats föreslås att Konsumentverket och Kemikalieinspektionen utvecklar en webb-tjänst och/eller en mobilapplikation som möjliggör för konsumenter på ett enkelt sätt kan få information om varors innehåll av de ämnen som finns på EU:s kandidatförteckning över farliga ämnen. Motsvarande tjänst finns redan i Danmark och utveckling pågår i Tyskland.

244 Boverket (2014) Förslag till strategi för miljö kvalitetsmålet God bebyggd miljö. Rapport 2014:32.

Målövergripande insatser

Etappmål för resurseffektiva konsumtionsmönster

Den privata och offentliga konsumtionen är en bakomliggande orsak som indirekt påverkar möjligheten att nå såväl generationsmålet och flera av miljökvalitetsmålen. Naturvårdsverket ser behov av att införa ett eller flera etappmål för omställning till resurseffektiva konsumtionsmönster med så liten påverkan på miljö och hälsa som möjligt. För att kunna följa utvecklingen behöver målet/målen innehålla tydliga, tidsatta och uppföljningsbara mål både för offentlig och privat konsumtion. EU:s färdplan för ett resurseffektivt Europa (Milstolpe 1) bör utgöra en utgångspunkt vid formuleringen av etappmålet. Även i valet av omställningsindikatorer bör EU:s och FN:s arbete med att ta fram motsvarande mått utgöra en viktig utgångspunkt.

Resurseffektiva konsumenter – lämpliga prissignaler och tydlig miljöinformation

- Livsmedelsverket, Jordbruksverket och Naturvårdsverket bedriver ett intensivt arbete för att minska avfallet i hela livsmedelskedjan. För att uppnå resultat krävs uthållighet och ökade insatser. Naturvårdsverket anser att det behövs fortsatta samlade myndighetsinsatser för att upplysa konsumenter om vinsterna med att inte slänga mat samt förändrade kostvanor.
- Produkters livslängd hos konsument blir allt kortare, bland annat på grund av bristande kvalitet och att det ofta är både enklare och billigare att köpa nytt än att låta reparera. Naturvårdsverket anser att prisrelationen mellan att reparera och köpa nytt behöver förändras så att det blir mer attraktivt att reparera produkter. Hur detta kan åstadkommas bör utredas, som en del i utvecklingen av ett styrmedelspaket för att öka produkters livslängd i konsumentledet, som har presenterats för regeringen i ett tidigare regeringsuppdrag.
- Kollaborativ konsumtion har vuxit fram som en möjlighet att minska användningen av resurser och minska negativ miljöpåverkan. Området är relativt nytt och potentialen och konsekvenserna för samhälle och konsumenter är idag i hög grad okända. Miljömässiga, sociala och ekonomiska konsekvenser av kollaborativ konsumtion behöver utredas. Men även behovet av att utveckla konsumentlagstiftningen som följd av det ökade kommersiella icke-kommersiella utbytet mellan privatpersoner.

- Konsumenters tillgång till miljöinformation behöver stärkas och harmoniseras dels igenom riktade informationssatsningar enligt ovan, men även genom ett långsiktigt strategiskt arbete för att stärka tillgången till miljöinformation med hög kvalitet för att öka marknadens förmåga att hantera miljöaspekter. Naturvårdsverket anser därför att Sverige fortsatt bör prioritera arbetet inom EU med att ta fram en gemensam metod för att beräkna produkter och tjänster miljöavtryck samt att verka för att öka tillgången på kvalitetssäkrade data globalt och nationellt.
- Tillgången till information om miljöpåverkan inför och vid köp av finansiella produkter och tjänster är bristfällig och behöver utvecklas. Naturvårdsverket ser positivt på Nordiska ministerrådets Svanen initiativ om att inleda ett arbete med att utveckla kriterier för miljömärkning av fonder.
- Digitaliseringen av samhället riskerar att generera ökad konsumtion och resursutarmning, men digitaliseringen kan också, med ökat politiskt ansvarstagande, stödja en omställning till ökad resurseffektivitet och innovationskraft. Naturvårdsverket anser att det finns skäl att utreda hur den nationella och Europeiska digitaliseringsagendan kan kompletteras med åtgärder som stimulerar en mer resurseffektiv privat konsumtion.

Forum för hållbar konsumtion och produktion

Naturvårdsverket ser behov av att, inom ramen för fortsatt myndighetsamverkan, skapa ett forum där myndighetsinsatser för hållbar konsumtion och produktion kan tas upp. Ett sådant forum skulle även kunna bidra till att stärka det genomförandet av det tioåriga ramverket av program för hållbar konsumtion och produktion (10 YFP).²⁴⁵ Inledningsvis har Sverige valt att prioritera programmen för hållbara livsstilar och utbildning samt hållbar offentlig upphandling både i det nationella och globala genomförandet.

Framtida hållbar konsumtion

Naturvårdsverkets bedömning är att det finns ett stort behov av en tydlig politisk inriktning och en långsiktig politisk styrning för att kunna ställa om till framtida hållbar konsumtionsmönster och livsstilar. En konsumtion som speglar människors värderingar förutsätter en noggrann analys av vad som hindrar människor att vara de konsumenter som de vill vara. Endast ett fåtal av de mekanismer som lyfts fram i kapitel 3.1.1 ”Konsumerar vi som vi vill” kan lösas genom miljö-

245 <http://www.scpclearinghouse.org/>

politiska åtgärder och styrmedel utan kräver en bredare förankring och en politisk vision som omfattar alla politikområden (inte minst närings-, finans- och skattepolitiken), myndigheter på olika nivåer, näringslivet och civilsamhället.

Utbildningssystemet kan öka möjligheten hos elever att tillgodagöra sig kunskap och information för mer hållbara konsumtionsbeteenden. Naturvårdsverket anser i enlighet med tidigare redovisade regeringsuppdrag om åtgärder för hållbar konsumtion att Skolinspektionen bör få i uppdrag att göra en utvärdering av skolans arbete med hållbar utveckling inklusive betydelsen av hållbar konsumtion och hållbara livsstilar samt att Skolverket bör få ett tydligt uppdrag och ökade resurser för att stimulera skolans arbete med konsumtion och hållbara livsstilar.

Det växande intresset för hälsa och välbefinnande är en ökande anledning bakom konsumenters val av miljömässiga och etiska produkter. Hälsofrämjande processer kan bidra till att nationella miljömål upplevs som relevanta och meningsfulla ur ett vardagsperspektiv, vilket leder till en ökad acceptans för behovet av att ställa om till konsumtionsbeteenden som inte strider mot miljö kvalitetsmålen preciseringar och/eller generationsmålets portalparagraf och strecksatser. Övergripande innebär det en konsumtion som inte äventyrar ekosystemens överlevnad, där man sett till att konsumtionen bär sina miljö kostnader och att den miljö påverkan som uppstår från konsumtionen minskar.

All typ av hållbar konsumtion bedöms vara positiv för den ekonomiska utvecklingen på lång sikt, vilket även innebär högre relativ långsiktig BNP. På kort sikt kan dock BNP påverkas negativt framför allt av minskade konsumtionsvolymerna. Utmaningen i en omställning blir därför att hantera kortsiktig negativa effekter på BNP och näringsliv. Utifrån ett strukturuomvandlingsperspektiv bedöms omställningen gynna hållbara företag framför ohållbara. Effekterna på hushållens ekonomi av mer hållbar konsumtion är givet viss anpassning neutral. Ekonomiska och konkurrenspolitiska effekter behöver utredas vidare som en del av en nationell strategi för hållbar konsumtion.

10 Begrepp och definitioner

Konsumtion

Man skiljer på privat och offentligt konsumtion. Där privat konsumtion förenklat avser användning av varor och tjänster i hushållen, medan den offentliga konsumtionen avser inköp av varor och tjänster inom stat, kommun och landsting (dock inkluderas inte transfereringar och bidrag eller räntor på statsskulden).

Konsumentverket avgränsar konsumtionsbegreppet till följande moment eller processer:²⁴⁶

- Konsumenters beslutsprocess inför val av varor och tjänster²⁴⁷
- Konsumenters införskaffande²⁴⁸ av varor och tjänster
- Konsumenters användande av varorna och tjänsterna
- Konsumenters kvittblivning av uttjänta varor
- Den slutliga hanteringen av konsumenters (hushållens) avfall

Konsumtionsmönster

Till generationsmålet för miljöpolitiken finns sju så kallade strecksatser som beskriver vilka värden som ska skyddas och den samhällsomställning som krävs för att den önskade miljökvaliteten ska kunna nås. Den sjunde av dessa strecksatser lyder: ”Konsumtionsmönstren av varor och tjänster orsakar så små miljö- och hälsoproblem som möjligt.”

Konsumtionsmönster innebär just mönster i konsumtion. Normalt sett används begreppet på en aggregerad till exempel global eller nationell nivå. För generationsmålet gäller det de nationella konsumtionsmönstren i Sverige. Det kan handla om sådant som:

- Hur stor konsumtionsvolymen är
- Hur fördelningen av konsumtionen mellan olika produktgrupper ser ut
- Hur konsumtionen skiljer sig mellan olika grupper av konsumenter

Konsument

I lagstiftning som gäller konsumenter (Konsumentköplagen, SFS 1990:932) definieras en konsument vanligen som ”en fysisk person som handlar huvudsakligen för ändamål som faller utanför näringsverksamhet”. Denna definition liknar även

246 OECD (2002) Towards Sustainable Household Consumption? Trends and Policies in OECD Countries.

247 Sådana beslut kan även innebära att avstå från att införskaffa varan/tjänsten.

248 I normalfallet via köp, men även de fall då varor och tjänster införskaffas utan kostnad omfattas, t.ex. varor som delas ut gratis, att låna av någon annan etc.

den som finns i ISO-standard Miljömärkning och miljödeklarationer: ”A consumer is defined as an individual member of the general public purchasing or using goods, property or services for private purposes.”²⁴⁹

Hushåll

Med hushåll menar vi i denna rapport det som SCB definierar som ”kosthushåll”.²⁵⁰ Det innebär i princip personer som delar bostad och även har gemensam hushållning, till exempel gemensamma livsmedel, husgeråd med mera. En student som bor inneboende i ett uthyrningsrum i villan hos en familj, men har egen hushållning, räknas då som ett eget hushåll, även om bostaden är densamma som för familjen.

Miljöanpassade varor och tjänster

Med miljöanpassade varor och tjänster avses sådana varor och tjänster som har en markant mindre miljöpåverkan än andra varor och tjänster med samma funktion.

Resurseffektivitet

Resurseffektivitet handlar om att råvaror och energi ska användas på ett så effektivt sätt som möjligt. Resurseffektivitet finns med som en aspekt i generationsmålets strecksatser. Enligt EU-strategin för ett resurseffektivt Europa är trycket på ekosystemen orsakat av användningen av bränslen, mineraler och metaller, men även att användningen av mat, mark, vatten, luft och biomassa är höga och ökande. Arbetet med resurseffektivitet innefattar att utveckla nya produkter och tjänster och hitta nya sätt att minska användningen av insatsvaror, förebygga avfallet, förbättra förvaltningen av resursreserverna, ändra konsumtionsmönstren, optimera produktionsprocesserna och förvaltnings- och affärsmetoderna, samt förbättra logistiken.

Energieffektivisering

Energieffektivisering nås framförallt genom teknikutveckling av produkter, tjänster, processer och/eller system och innebär att samma nytta erhålls med mindre mängd energi eller en ökad nytta med bibehållen energianvändning. Detta till exempel genom effektivisering av byggnader vid renovering, samt byte till effektivare hushållsapparater, byte till lättare bilmotorer med bättre verkningsgrad och aerodynamik, byte till mer integrerade och mer skrotbaserade tillverkningsprocesser i industri eller till effektivare system.

249 ISO14025:2006

250 Jämför SCB (2014b). Hushållens ekonomi (HEK)

Energisparande

Energisparande innebär en minskning av energianvändningen med ett frivilligt ändrat beteendemönster, exempelvis genom att bo i mindre bostäder, att sänka inomhustemperaturen, att duscha kortare tid eller att inte använda standby-lägen. Det kan även innebära att samma funktion upprätthålls, men genom en alternativ aktivitet, såsom att distansarbete istället för att åka till jobbet, att köpa tjänster istället för produkter, att gå eller cykla istället för att åka motorfordon.

Rekyleffekt

Rekyleffekt kan beskrivas som skillnaden mellan förväntad miljöeffekt och det utfall som kan konstateras.²⁵¹ Den uppkomna rekyleffektens omfattning är dock många gånger svår att kvantifiera.²⁵² Några olika exempel på rekyleffekter är direkt, indirekt eller makroekonomisk effekt.²⁵³

- Om en produkt eller tjänst blir billigare på grund av effektiviseringsåtgärder ökar användningen av denna produkt eller tjänst hos konsumenter, så kallad direkt rekyleffekt eller priseffekt. Exempel på detta kan vara att om driftskostnaderna för bilar och hushållsapparater minskar förväntas vi använda dessa mer, skaffa fler av dem och efterfråga en högre prestanda.
- Användningen av andra produkter och tjänster kan öka, så kallad indirekt rekyleffekt eller inkomsteffekt. Ett exempel är familjen som effektiviserar sin bostadsuppvärmning för att spara pengar till en Thailandresa.
- Sparade kostnader kommer att spenderas i ekonomin och öka efterfrågan på samtliga varor och tjänster samt bidra till strukturomvandlingen på olika sätt, så kallad makroekonomiska tillväxteffekter. För enskilda konsumenters privatekonomi innebär effektivisering eller allmänt minskad konsumtion att det frigörs pengar jämfört med det tidigare konsumtionsmönstret. Såvida konsumenten inte samtidigt minskar sina inkomster kommer de frigjorda pengarna att användas till annan konsumtion, som också kan innebära någon form av miljöpåverkan.

251 Sanne(2006) Rekyleffekten och effektivitetsfällan – att jaga sin egen svans i miljöpolitiken.

252 UKERC (2007) The Rebound Effect: an assessment of the evidence for economy-wide energy savings from improved energy efficiency. UK Energy Research Centre

253 EEA (2014) Environmental indicator report 2014 – Environmental impacts of production-consumption systems in Europe.

Styrmedel

Styrmedel är statens sätt att driva samhällutvecklingen i önskad riktning, genom att uppmuntra eller avstyra aktiviteter, till exempel begränsa eller öka användningen av en vara eller tjänst. Utgångspunkten är de styrmedel som i dag är beslutade och som har betydelse för måluppfyllelsen. Styrmedel kan delas in i huvudkategorierna administrativa (exempelvis lagstiftning), ekonomiska (exempelvis skatter), informativa (exempelvis information) samt forskning och utveckling. Det finns styrmedel som tillsammans ger incitament till förändring. Exempel på styrmedel för att minska en persons utsläpp av växthusgaser och luftföroreningar vid användning av sin bil är att det finns skatt på bensin, subventioner för kollektivtrafik och offentligt finansierad utbyggnad av cykelvägar.

Åtgärder

En åtgärd är den handling som en aktör, exempelvis ett företag eller en individ, genomför till följd av ett styrmedel.

Green Nudge

Nudging riktar sig mot beteenden som inte omfattas av andra styrmedel, det vill säga individers automatiska, intuitiva och rutinmässiga handlingar.²⁵⁴ Nudge betyder putta eller knuffa, och nudging handlar om att försiktigt leda människor i en önskvärd riktning, utan att använda vare sig morot eller piska. Istället arrangerar man en valsituation så att det önskvärda beslutet blir det som är lättast att fatta. Idén med Green Nudging är att ”knuffa på” beteenden i miljömässigt hållbar riktning utan att påverka människors värderingar.

254 Mont, O., Lehner, M. och Heiskanen, E. (2014). Nudging – Ett verktyg för hållbara beteenden?

11 Källförteckning

- Avfall Sverige (2011). *Europa minskar avfallet 2011*. Hämtad 23 maj 2015 från http://www.avfallsverige.se/fileadmin/uploads/Arbete/Kampanjmaterial/111122_Avfall_Sverige.pdf
- Boverket. (2014). *Förslag till strategi för miljö kvalitetsmålet God bebyggd miljö*. Karlskrona: Boverket. Rapport 2014:32.
- Centrum för konsumtionsvetenskap (2014). *Konsumtionsrapporten*. Hämtad 10 juni 2015. https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/37778/1/gupea_2077_37778_1.pdf
- EEA (2012). *Consumption and the environment – 2012 update*. The European Environment. State and outlook 2010. Luxembourg: Publications Office of the European Union. doi:10.2800/45669
- EEA (2014). *Environmental indicator report 2014 – Environmental impacts of production-consumption systems in Europe*. Copenhagen: European Environment Agency.
- EEA (2015). *Consumption. European briefings. SOER 2015 – The European environment – state and outlook 2015*. Hämtad 29 juni 2015 från <http://www.eea.europa.eu/soer-2015/europe/consumption>
- Echa Newsletter. Feb (2015). *Danish app for consumers a big success*. Hämtad 25 februari 2015 från http://newsletter.echa.europa.eu/home/-/newsletter/entry/1_15_danish-app-for-consumers-a-big-success.
- Energimyndigheten (2007). Energi som miljömål. ET2007:21.
- Energimyndigheten (2013). Energitjänster i Sverige. Statusrapport för tjänster för energieffektivisering. ER 2013:22.
- Europeiska Kommissionen (2010). *Europa 2020. En strategi för smart och hållbar tillväxt för alla*. KOM(2010) 2020 slutlig.
- Europeiska Kommissionen (2011). *Ett resurseffektivt Europa – flaggskeppsinitiativ i Europa 2020 strategin*. KOM(2011) 21.
- Europeiska Kommissionen (2011). *Färdplan för ett resurseffektivt Europa*. KOM(2011) 571.
- Europeiska Kommissionen (2013). *Upprättande av den inre marknaden för gröna produkter. Bättre information om produkters och organisationers miljöprestanda*. KOM(2013)196 final.
- European Commission (2012). *Innovating for Sustainable Growth: A Bioeconomy for Europe*. SWD(2012) 11 final.
- European Commission (2014). *EU Resource Efficiency Scoreboard 2014*. Hämtad 23 mars 2015 från http://ec.europa.eu/environment/resource_efficiency/documents/re_scoreboard_2014.pdf

- European Commission (2014). *Product Environmental Footprint (PEF)*. Hämtad 31 mars 2015 från http://ec.europa.eu/environment/eussd/smgp/product_footprint.htm
- European Commission (2014). *Attitudes of European Citizens Towards the Environment*. Special Eurobarometer 416. Hämtad 23 mars 2015 från http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_416_en.pdf
- FORMAS Fokuserar 12 (2007). *Konsumera mera – dyrköpt lycka*. Stockholm: Formas. ISBN 978-91-540-5998-0.
- Goldstein MC, Titmus AJ, Ford M. (2013). Scales of Spatial Heterogeneity of Plastic Marine Debris in the Northeast Pacific Ocean. *PLOS ONE* 8:11
- Havs- och vattenmyndigheten (2015). *God havsmiljö 2020 Marin strategi för Nordsjön och Östersjön, Del 4: Åtgärdsprogram för havsmiljön*. Dnr 3563-14
- Helcom (2015). *HELCOM RECOMMENDATION 36/1 Regional Action Plan on Marine Litter (RAP ML.)*
- Hennlock, M., Tekie, H. och Roth, S. (2015). *Styrmedel för hållbar konsumtion. Perspektiv från ett urval av utvärderingar*. Stockholm: Naturvårdverket. Rapport 6658.
- Höjer, M., Moberg, Å. och Henriksson, G. (2015). *Digitalisering och hållbar konsumtion. Underlagsrapport till fördjupad utvärdering av miljömålsarbetet*. Stockholm: Naturvårdsverket. Rapport 6675.
- <http://www.gahp.net/new/press-release-sdgs/> *The Global Alliance on Health and Pollution (GAHP)* Hämtad 2015-04-15
- IEA (2012). *Spreading the net. The multiple benefits of energy efficiency improvements*. Paris: OECD/International Energy Agency.
- Ilstedt (2011) *Design, energi och hållbar utveckling*. Produkt och tjänstedesign KTH Industriell teknik och management. TRITA-MMK 2011:19 ISSN 1400-1179 ISRN/KTH/MMK/R-11/19-SE
- ITPS (2008). *Näringslivets tillstånd 2008 Tjänsteparadox skapar tillväxt*. Hämtad 16 mars från <http://www.tillvaxtanalys.se/download/18.56ef093c139bf3ef89026ab/1349863361739/det-vaxande-tjanstesamhallet-praglas-av-materiell-konsumtion-08.pdf>
- Jambeck, J., Geyer, R., Wilcox, C., Siegler, T., Perryman, M., Andrady, A., Narayan, R and Lavender, L. K. (2015). Plastic waste inputs from land into the ocean. *Science* 13:357 (6223) pp. 768-771.
- Jidesjö, A., Björn, A., Hedbrant, J., och Kalliokoski, S. (2014). *Samhällets utvecklings- och omställningsförmåga: Framgångsrik skolutveckling för lärares arbete med och elevers lärande i energi, resurs, klimat och hållbarhet: Rapportering av forskningsinsatser i skolutvecklingsprojektet "KNUT"*. Hämtad 31 mars från <http://du.diva-portal.org/smash/get/diva2:692899/FULLTEXT02.pdf>
- Jordbruksverket (2012). *Ett klimatvänligt jordbruk 2050*. Rapport 2012:35.

- Jordbruksverket (2013a). Hur liten kan livsmedelskonsumtionens klimatpåverkan vara år 2050? – ett diskussionsunderlag om vad vi äter i framtiden. Jordbruksverket, Livsmedelsverket och Naturvårdsverket. Hämtad 1 mars 2015 från <http://webbutiken.jordbruksverket.se/sv/artiklar/ovr296.html>
- Jordbruksverket (2013b). *Hållbar köttkonsumtion. Vad är det? Hur når vi dit?* Rapport 2013:1.
- Jordbruksverket (2015). *Uppåt för svenskt kött 2014*. Nyhet 2015-02-24. Hämtad 25 juni 2015 från <http://www.jordbruksverket.se/pressochmedia/nyheter/nyheter2015/uppatforsvensktkott2014.5.30905e7714bc58f22a812de9.html>
- Kemikalieinspektionen (2014). *Handlingsplan för en giftfri vardag 2015–2020. Skydda barnen bättre*. Rapport 5/14.
- Kemikalieinspektionen (2015). *Handlingsplan för en giftfri vardag 2011–2014*. Rapport från ett regeringsuppdrag. Rapport 1/15.
- Kommittén för utbildning för hållbar utveckling (2004). *Att lära för hållbar utveckling*. SOU 2004:104. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Konjunkturinstitutet (2013). *Miljö, ekonomi och politik 2013*. Hämtad 10 mars från https://pure.ltu.se/portal/files/75576739/miljo_ekonomi_och_politik_2013.pdf
- Konsumentverket (2005). Konsumentverkets årsredovisning 2004. Hämtad 12 april 2015 från <http://www.konsumentverket.se/>
- Konsumentverket (2011) Hur handlar unga? – en studie om ungas konsumtion 2011. Konsumentverket. Karlstad. Rapport 2011:13.
- Konsumentverket (2014) Vår omvärld 2014. Rapport till regeringen 2014-11-30. Hämtad 26 juni från <http://www.konsumentverket.se/>
- Konsumentverket (2015). *Hallå Konsument* <http://www.hallakonsument.se>
- Larsson, J. (red) (2015). *Hållbara konsumtionsmönster – Analyser av maten, flyget och den totala konsumtionens klimatpåverkan idag och 2050*. En forskarantologi. Stockholm: Naturvårdsverket. Rapport 6608.
- Levett, R. and Levett, R. (2003). *A better choice of choice: quality of life, consumption and economic growth*. London: Fabian Society.
- Livsmedelsföretagen. 2014. Livsmedelsföretagens hälsorapport april 2014.
- Livsmedelsverket (2015) Kött och chark – råd. Hämtad 10 juni 2015 från <http://www.slv.se/sv/grupp1/Mat-och-naring/kostrad/Rad-om-rott-kott-och-chark>
- Luttorp, C., Börjeson Rivera, M., och Henriksson, G. (2013). *Drivkrafter bakom uppkomsten av elavfall. Ett produkt och konsumtionsperspektiv*. Stockholm: Naturvårdsverket. Rapport 6675.
- Magnusson, K. och Wahlberg, C. (2014). *Mikroskopiska skräppartiklar i vatten från avloppsreningsverk*. Stockholm: IVL Svenska Miljöinstitutet. IVL Rapport Nr B 2208.

- Mont, O., Heiskanen, E. Power, K. och Helka Kuusi, H (2013). *Förbättra nordiskt beslutsfattande genom att skingra myter om hållbar konsumtion*. Norden 2013:552.
- Mont, O., Lehner, M. och Heiskanen, E. (2014). *Nudging – Ett verktyg för hållbara beteenden?* Stockholm: Naturvårdsverket. Rapport 6642.
- Naturskyddsföreningen (2013) *Raklödder till fiskarna – Om skräp i havet – källor, problem och lösningar*. Hämtad 10 maj från http://www.naturskyddsforeningen.se/sites/default/files/dokument-media/rapporter/marint_skrap_rapport.pdf
- Naturvårdsverket (2003). *Fakta om maten och miljön*. Stockholm: Naturvårdsverket. Rapport 5348.
- Naturvårdsverket (2008). *Konsumtionens klimatpåverkan*. Stockholm: Naturvårdsverket. Rapport 5903.
- Naturvårdsverket och Kemikalieinspektionen (2010). *Den svenska konsumtionens globala miljöpåverkan*.
- Naturvårdsverket (2011). *Köttkonsumtionens klimatpåverkan*. Drivkrafter och styrmedel. Stockholm: Naturvårdsverket. Rapport 6456.
- Naturvårdsverket (2012). *Underlag till en färdplan för ett Sverige utan klimatutsläpp 2050*. Stockholm: Naturvårdsverket Rapport 6525.
- Naturvårdsverket (2013). *Förslag till nya etappmål. Redovisning av regeringsuppdrag*. <http://www.naturvardsverket.se/>
- Naturvårdsverket (2014a). *Förslag till åtgärder för en mer hållbar konsumtion. Redovisning av ett regeringsuppdrag*. Skrivelse 2014-09-11. Stockholm: Naturvårdsverket.
- Naturvårdsverket (2014b). *Mataavfallsmängder i Sverige 2012*. Hämtad 15 maj från <http://www.naturvardsverket.se/>
- Naturvårdsverket (2015a). *Miljömålen – Årlig uppföljning av Sveriges miljö kvalitetsmål och etappmål 2015*. Stockholm: Naturvårdsverket. Rapport 6661.
- Naturvårdsverket (2015b). *Mål i sikte. Analys och bedömning av de 16 miljö kvalitetsmålen i fördjupad utvärdering*. Stockholm: Naturvårdsverket. Rapport 6662.
- Naturvårdsverket (2015c). *Miljö- och klimatarbete i näringslivet. En översikt med fokus på drivkrafter och klimat*. Stockholm: Naturvårdsverket. Rapport 6665.
- Naturvårdsverket (2015d). *Miljöstyrning i planeringen – med sikte mot hållbara städer*. Stockholm: Naturvårdsverket. Rapport 6664.
- Nordiska Ministerrådet (2014). *Års- & hållbarhetsredovisning 2014*. Hämtad 15 juni från: http://www.svanen.se/Documents/%C3%85rsredovisning/MISAB_arsredovisning_2014.pdf
- OECD (2002). *Towards Sustainable Household Consumption? Trends and Policies in OECD Countries*. Paris: OECD.
- OECD (2014). *Greening Household Behaviour: Overview from the 2011 Survey – Revised edition*. OECD Studies on Environmental Policy and Household Behaviour. Paris: OECD Publishing. DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264214651-en>

- Oosterhuis, F., Papyrakis E. and Boteler, B. (2014) Economic instruments and marine litter control. *Ocean & Coastal Management*. 102: 47–54.
- Ospar Commission (2014) *Marine Litter Regional Action Plan*.
- Persson, L. Persson, Å. och Nykvist, B. (2015) *Styrmedel och andra insatser för att minska svensk konsumtions påverkan på hälsa och miljö i andra länder*. Stockholm: SEI Working Paper 2015-03
- Proposition 2005/06:190 *Lag om skatt på flygresor den 8 juni 2006* (SFS 2006:909).
- Robèrt, K.-H., G. I. Broman, and G. Basile. (2013). Analyzing the concept of planetary boundaries from a strategic sustainability perspective: how does humanity avoid tipping the planet? *Ecology and Society* 18(2):5. <http://dx.doi.org/10.5751/ES-05336-180205>
- RUS, LEKS och Länsstyrelserna Gotland och Dalarna (2015). *Länsstyrelsens roll och ansvar i arbetet med konsumtion – en förstudie*. Länsstyrelsens i Dalarnas rapportserie 2015:07.
- Räty, R. and Carlsson-Kanyama, A. (2010). Energy consumption by gender in some European countries. *Energy Policy* vol. 38, no. 1, 646-649.
- Röös, E. (2014). *Köttguiden*. Världsnaturfonden WWF. Hämtad 20 april 2015 från http://www.wwf.se/source.php/1595845/14-8929-WWF-Kottguiden_150608.pdf
- Rreuse.org: New French legislation pushes for longer-lasting products. Hämtad 10 juni 2015 från <http://www.rreuse.org/new-french-legislation-pushes-for-longer-lasting-products>
- Sanne, C. (2006). *Rekyleffekten och effektivitetsfällan – att jaga sin egen svans i miljöpolitiken*. Stockholm: Naturvårdsverket. Rapport 5623.
- Sanne, C. (2012). *Hur kan vi leva hållbart 2030?* Stockholm: Naturvårdsverket. Rapport 6524.
- SCB (2009). Mer pengar på fritid än mat. Artikel publicerad i *Välfärd* 2009(3). Hämtad 23 maj 2015 från <http://www.scb.se/>
- SCB (2014a) SCB-indikatorer. Ekonomisk månadsöversikt mars 2014. Hämtad 23 maj 2015 från <http://www.scb.se/>
- SCB (2014b). *Hushållens ekonomi* (HEK). Hämtad 23 maj 2015 från www.scb.se
- Schwartz (2004). *The paradox of choice – why more is less*. New York: Harper Perennial.
- SMED (2011). *Kartläggning av mängder och flöden av textilavfall*. Norrköping: SMED Rapport Nr 46.
- SMED (2013). *Konsumtion och återanvändning av textilier*. Norrköping: SMED Rapport Nr 149.
- SMED (2015). *Indikatorer för att följa konsumenters omställning till en hållbar konsumtion*. SMED rapport 158. <http://www.smed.se/avfall/rapporter/rapport-serie-smed/3547>

- SOU (2004). *Hållbara laster. Konsumtion för en ljusare framtid*. Finansdepartementet. SOU 2004:119.
- SOU (2013). *Fossilfrihet på väg*. Miljö- och energidepartementet. SOU 2013:84
- SOU (2015). *Kemikalieskatt. Skatt på vissa konsumentvaror som innehåller kemikalier*. Kemikalieskatteutredningen. SOU 2015:30.
- SPREAD (2013). Sustainable Lifestyles 2050 – Social Platform identifying Research and Policy needs for Sustainable Lifestyles. Hämtad 23 mars 2015 från www: <http://www.sustainable-lifestyles.eu/project-content.html>
- Sternier, T. (2003). *Policy Instruments for Environmental and Natural Resource Management*. Washington: RFF Press.
- Svensk Handel (2014). *Det ansvarsfulla företaget 2014. Svensk Handels årliga undersökning om CSR- och hållbarhetsfrågor bland medlemsföretag och konsumenter*. Hämtad 4 maj från <http://www.svenskhandel.se/Documents/Milj%c3%b6%20och%20CSR/Det%20ansvarsfulla%20f%c3%b6retaget%202014.pdf?epslanguage=sv>
- Svärd, B. (2013). *Analys av data från Ospars referensstränder åren 2001–2011*. Rapport till projektet Ren kust i Bohuslän och Göteborg.
- Söderholm (red.) (2008). *Hållbara hushåll: Miljöpolitik och ekologisk hållbarhet i vardagen. Slutrapport till Naturvårdverket från forskningsprogrammet SHARP*. Stockholm: Naturvårdsverket. Rapport 5899.
- UNEP (2009) Marine Litter: A global challenge. Nairobi:UNEP. Hämtad 1 juli 2015 från: http://www.unep.org/pdf/unep_marine_litter-a_global_challenge.pdf
- UNEP, 10 YFP A 10 year framework of programmes on global action for sustainable consumption and production. Hämtad 27 maj 2015 från: <http://www.unep.org/10yfp/tabid/106264/Default.aspx>
- UNEP (2015). Global Action for Sustainable Consumption and Production. <http://www.unep.org/10yfp/> [2015-03-23]
- UKERC (2007). *The Rebound Effect: an assessment of the evidence for economy-wide energy savings from improved energy efficiency*. UK Energy Research Centre
- Wright, S.L., Thompson, R.C. and Galloway, T.S. (2013). The physical impacts of microplastics on marine organisms: A review. *Environmental Pollution* 178:483-492.
- WWF (2014). *Living Planet Report 2014. Species and spaces, people and places*. Hämtad 27 maj 2015 från www: http://wwf.panda.org/about_our_earth/all_publications/living_planet_report/

12 Bilaga 1

Bilaga 1 återfinns som en separat publikation som kan laddas ner från Naturvårdsverkets webbplats. Bilagan samlar underlag skrivna av medlemmar i arbetsgruppen för fokusområde Hållbar konsumtion i den fördjupade utvärderingen av miljökvalitetsmålen 2015. I arbetsgruppen har ingått representanter från myndigheter, universitet, näringslivet och berörda intresseorganisationer. Syftet med texterna har varit att belysa aktuella exempel på omställningar till resurseffektiva konsumtionsmönster med så liten påverkan på miljö- och hälsa som möjligt. Texterna ger exempel på förutsättningar för svenska konsumenter att välja och använda miljömässigt hållbara produkter och tjänster, men också exempel på drivkrafter och hinder man ser för att nå en omställning. *Författarna ansvarar för innehållet i respektive text.*

Bilagans innehåll

- A. En regions möjligheter att skapa förutsättningar för hållbar konsumtion
Birgitta Nilsson, Västra Götalandsregionen
- B. Marint skräp – Minska skräpet från konsumentprodukter i Östersjön och Nordsjön
Anna Mellin, Havs och Vattenmyndigheten.
- C. FN-program förbättrar informationen om varor
Anna Fransson och Helena Bergström, Kemikalieinspektionen.
- D. Omställning till miljömässigt hållbara konsumentbeteenden genom kunskap och goda exempel
Emilie Vejens, Länsstyrelsen i Gotlands län och Magnus Eriksson, Länsstyrelsen i Dalarna, RUS
- E. Påverkan på miljö och hälsa i andra länder av svenska konsumenters val av textilier
Per Thege, Naturvårdsverket
- F. Matsvinn
Anna-Karin Johansson och Ingela Dahlin, Livsmedelsverket
- G. Biobaserade produkter i Europa
Ingrid Haglind, Skogsindustrierna

- H. Kollaborativ konsumtion – från privat varukonsumtion till gemensam tillgång
Karin Bradley, Institutionen för samhällsplanering och miljö, KTH
- I. Miljömärkning
Jens Henriksson, Sveriges Konsumenter
- J. Hållbar konsumtion – potentiella effekter på ekonomi och välfärd
Eva Alfredsson, Tillväxtanalys
- K. Hälsöfrämjande processer som stöd för hållbar utveckling och socialt orienterade konsumenter
Magnus Eriksson, Länsstyrelsen i Dalarna, RUS

Omställning till hållbara konsumtionsmönster

RAPPORT 6663

NATURVÅRDSVERKET
ISBN 978-91-620-6663-5
ISSN 0282-7298

Syntes inom ramen för fördjupad utvärdering av miljömålen 2015

Samhällets aktörer behöver tillsammans agera för att bidra i en omställning till hållbara konsumtionsmönster. Genom att sätta konsumenter i fokus för omställningen belyser rapporten hur politik och styrmedel kan skapa förutsättningar och underlätta för svenska konsumenter att välja, införskaffa, använda och återanvända varor på ett sätt som gynnar omställningen till ett resurseffektivt samhälle.

Syntesrapporten är framtagen inom regeringsuppdraget för Fördjupad utvärdering av miljömålen 2015. Aktörer från myndigheter, näringsliv, län, regioner och frivilligorganisationer har varit delaktiga i framtagandet av rapporten.

miljomal.se

NATUR
VÅRDS
VERKET